

അപ്രൈം ടൈം
ഡിസംബർ 1971

Banca de Trënt y Balsan

Sozieté pur Aziuns — Capital Sozial y Riserves Lires 1.231.259.000.-

Sede Soziala y Direziun Generala a Trënt

BANCA AGENTA PUR L COMERZ DI BARAÇ

TELEX n. 40.033 „BANCA TN”

Sedes: TRËNT — Strada Mantova, 19 — Tel. 31.341 - 31.342 - 31.343 -
31.344 - 31.345 - 31.346

Agenzia de cité n. 1 - Largo Nazario Sauro - Tel. 25.153
Sportel ales Zentrales Ortofruticoles - Trënt - Strada Bomporto
Tel. 25.282 y pro la Sala Contrataziuns Merci C.C.I.A.

BALSAN — Plaza dla Mostra, 3 — Tel. 24.242 - 24.243 -
24.244 - 25.299

Agenzia de cité n. 1 - Strada dl Brener, 5 - Tel. 23.866
Agenzia de cité n. 2 - Strada de Milan, 38 - Tel. 37.393

Filiales: Ala - Borgo - Brener - Porsenù - Bornech - Cavalès - Cles -
Cortina d'Ampèz - Egna/Neumarkt - Fai dla Paganella - Fiera
de Primiero - Folgarida - Forteza/Franzensfeste - Lana - Levico -
Malè - Maran - Mezzocorona - Mezzolombardo - Moena - Urtijèi -
Pergine - Pozza de Fascia - Riva söl Garda - Rorèi - Salorno/
Salurn - San Ciana - S. Cristina - Termeno/Tramin - Tione -
Vigo de Fascia.

DÖTES LES OPERAZIUNS DE BANCA Y DE BURSA
Al vëgn dé „benestars” al'importaziun y al'esportaziun.

Agenzia de LA ILA - tel. 85.057

Recapito de S. CIASCIAN - tel. 85.079

Calendar

Ladin

1971

dé fora da

Ert pur i Ladins dla Val d'Badia y Marô

IENER-JENÈ

1	VÈINDRES	SOLENITÈ DE S. MARIA UMA DE DÌ, NANÙ	
2	Sabeda	Adelhaid	
3	DOMÈNIA	2a dô Nadè - Genofefa, Daniele	
4	Lünesc	Angelica, Benedetta, Rigobert	☺
5	Mertesc	Emilia, Telesfor, Vöia de s. Guania	
6	MERCUI	TRÈI RÈSC - SANTA GUANIA	
7	Jöbia	Valentin, Reinhold, Luzian	
8	Vèindres	Severino, Gudula, Erhard	
9	Sabeda	Giuliano, Fortunat, Basilissa	
10	DOMÈNIA	Batejimo dl Signur - Aldo, Agato, Willi	
11	Lünesc	Igino, Werner	☺
12	Mertesc	Ernst, Stefania	
13	Mercui	Veronica, Iutta	
14	Jöbia	Ilario, Felix	
15	Vèindres	Romedio, Paul Eremita	
16	Sabeda	Marcello, Gottfrid	
17	DOMÈNIA	2a dl'an - s. Antone	
18	Lünesc	Prisca	
19	Mertesc	Marta, Mario, Pia, Germana	☺
20	Mercui	Bostian, Fabian	
21	Jöbia	Agnes, Mainrad	
22	Vèindres	Vinzenz, Teolinda	
23	Sabeda	Raimund, Emerenz	
24	DOMÈNIA	3a dl'an - Timoteo	
25	Lünesc	Conversiun de s. Paul	
26	Mertesc	Policarp, Paula, Rosvita, Edit	☺
27	Mercui	Jan Crisostomo	
28	Jöbia	Manfred	
29	Vèindres	Franz Sales, Valerio	
30	Sabeda	Martina, Adelgunde	
31	DOMÈNIA	4a dl'an - Giovanni Bosco, Emma	

Boutique „GLORIA” - Porsenù - Tel. 2.33.30

JENÉ — IENER

An nü

An nü ó dì vita nòia.
Vita nòia ó dì laur da nü.
Laur da nü ó dì responsabilité da nü.
L'an nü in se n'é nia y n'à nia.
Chël Bel Dì mëss impormó l benedi
y tö mësses spo l'impli.
L tēmp de tūa vita é sciöchē
l lēgn flurì y l früt madurì,
Y sciöchē somené y sujuré.

La vita passa y düit òi ch'an fesc pur
la cuntenté.

Òi che dess resté, mës ester fat pur
l'eternité.

Insciö düit òi che iö sun y fesc — inè
in chësc an nü.

Òi consolaziun é-l pordért pur me, che
iö sa, che Chël Bel Dì bel da di à metü
jò avisa l Calēnder de mia vita pur l'an
che vëgn. Insciö pòi iö me lascé dl düit
sön sūa providēnza. Insciö ài ma iö
un n fistide, de conēscē y fa sūa santa
orenté.

Iö sa, che mia vita passada é curida
pro da la infinita misericordia de Dì
y òi che à da gni, é metü düit tles mans
dl Pere plēgn d'amur y te sūa provi-
dēnza. Òi che iö pur l momēnt à da fa
o da lascé, me mostra in maniera plü
sigüda la orenté de Dì.

Purchël porta Idi it pur tūa vita
nòia, spo te porta tūa vita a Chël Bel
Dì. Na porsona de 92 agn mëssâ cun-
fessé ite y di: „Tan cūrta é stada mia
vita y n'à valü nia, purciudì che zēnza
Chël Bel Dì”, y al é mort.

Fa dagnora la orenté de Dì y mâ te
chësc sta la valüta de tūa vita — inè
chësc an nü.

* * *

Jené é l mēis plü da d'inver de düic
i mēisc dl'an. Al é l mēis dl frēid y
dla nēi, l mēis, olà che la vita se stlüsc
da ite plü de düic i atri. Sc'an vëiga
ciamó val flu de dezēمبر o inè de fo-
rà, spo mëssun di, che chësc suzed
bēgn dēr danré n iade de jené. Sciöch'
al é a mez isté la natüra che mostra
sūa vita cina sön som les munts, insciö
s'ascogn-era d'inver sot la gran cutra
de nēi y dait ai mürs dles cīases. La
natüra mëss inè palsé pur podēi nasc
da nü indò da d'aisciöda. D'inver sa-l
l plü bel te stüa buna cialda. L surēdl
lè tert y s'un va bel adora a durmi.
Sö al cil slumina plü che zēnza les stē-
res y ia pur tera glizernēia les pices
stēres dla nēi.

Mo a la jënt i sa-l inè bel d'inver,
plü ciamó al dé da incö col sport söla
nēi, che vëgn pratighé da gragn y picì.
Dan i liftè feji coda lungia y aspeta di
alalungia, pur gni pro d'araité sö pur
gni jö coi schi. Degun frēid y degun
vënt nei tēgn zruçh. L sport é na bela
ligrēza sana y dërta, cina ch'al resta
sport y vëgn fat con onesté.

De jené é-l spo inè la bela festa di
trēi resc y dan da chēsta ciamó la festa
de Nanü, olà che la popolaziun conēsc
ciamó tan de beles usanzas, che dess
gni mantignides y i dé plü saù y poesia
a la vita da vigni dé.

I plü gragn frēic, dij-un, ch'al é da
S. Guania y da s. Bostian. Mo i dis va
bele söpert. Cina Nadé crēsci de n vare
de moscherun, cina s. Guania de n vare
de n ial y cina s. Maria dai poè de n
salt de cerf.

FORÀ

1	Lünesc	Ignazio, Brighita, Sigbert	
2	Mertesc	Prejëntaziun dl Signur	☺
3	Mercui	s. Blaje, Ansgar, Candido, Oscar	
4	Jöbia	Veronica, Ghilbert, André	
5	Vëindres	Agata, Ingenuin y Albuin	
6	Sabeda	Tito, Dorotea, Ss. Pauli Miki y Compagns	
<hr/>			
7	DOMÈNIA	5a dl'an - Romuald, Frida, Richard	
<hr/>			
8	Lünesc	Jan de Matha, Iule	
9	Mertesc	Cirillo, Apollonia	
10	Mercui	Scolastica	☺
11	Jöbia	Apariziun a Lourdes - Pati Later.	
12	Vëindres	Padri Serviti, Eulalia	
13	Sabeda	Beniamin, Herlinde	
<hr/>			
14	DOMÈNIA	6a dl'an - Valentin, Conrad	
<hr/>			
15	Lünesc	Siegfried	
16	Mertesc	Iuliana, Filippa	
17	Mercui	Marianna	
18	Jöbia	Simeon, Hildebert, Constanzia	☺
19	Vëindres	Conrad da Piacenza, Arnold	
20	Sabeda	Isabella, Leo, Ulrich	
<hr/>			
21	DOMÈNIA	7a dl'an - German, Eleonora, Adelheid, Margheret	
<hr/>			
22	Lünesc	s. Pire	
23	Mertesc	Pire Damiani, Roman	
24	Mercui	CAPIUN - astinenza y jaiun - Matì Ap.	
25	Jöbia	Walburga, Vittorio	☺
26	Vëindres	Alexander, Dionisio, Mechthild	
27	Sabeda	Gabriel Possenti, Oswald	
<hr/>			
28	DOMÈNIA	1a de Carsëma - Hermine, Silvana, Roman	

Boutique „GLORIA” - Porsenù - Tel. 2.33.30

Marcés: al 1 a s. Lauronz — ai 15 a s. Linert — ai 21 a Bornech/s. Scimun

FORA

Iö sun la lüm dl monn

Gejù Crist é la lüm dl monn. Pur chësc é-l pö nasciü, urò vire nanter nos y urò muri. Dò-l pö porté al monn la lüm, che ó dì la orité. Al urò dé respo- sta a dütes les domandes plö impor- tantes dl nasce, vire y muri. Al dô i dì al monn la plëna orité, da olà che la jënt vëgn, çi che ai dess fa tla vita, olà che ala va a finì in ultima.

Al dô splighé les gaujes dles crusc y di mës dl monn. Al dô i dì a la jënt, co che ala podò ester delibrada dal plü gran pëis dl'anima, la colpa. Al urò i dì, che chësta vita n'é nia la dërta vita, mo chi che crëi a Vël, viarà da- gnora.

No la sapiënza antica, no la sciënza moderna, sa da dé na risposta a chë- stes domandes. Ma Gejù Crist à salpü da respogn tlermënter y completa- mënter.

Çi é pa la vita?
„God ma”, n'ó-l pa dì.
Lauré y mai ste chita.
Çi ó pa dì amé?
Al n'é nia ma n bel sogn.
Al ó dì survì, daidé,
coi atri ester bogn.
Çi ó pa dì muri?
Impò no mai finì,
mo l cil ji a chirì,
y n dé spo roserì.

Chësta risposta se dà Gejù. Al é la lüm dl monn.

Tö, o cristian, desst inè ester na lüm, o altamo n lumin. Lascede ma luminé osta lüm, disc Chël Bel Dì, che é la lüm dl monn. To fre, tùa só, à gonot

tan de bujëgn de n pü de luminus tl scür, tla nòt dla vita. Y foss inè tùa lüm debla y stleta, ma n lumin, al sarà dagnara na ligrëza pur Dì y pur jënt. Tö mësses altamo n lumin in vita.

Chësc dess ester to giulan a Chël che t'à luminé da to nadé inè y tres çiamó, çina che tö vires — la lüm dl monn.

* * *

Forà mët man cun S. Maria dai poè, che é la festa de S. Maria de forà, olà che al vëgn benedi les çiandëres, che vëgn adorades te dlijia y te çiasa pur luminé a nos ch'an che al é scür. Chë- res çiandëres impiades te nostes mans significhëia inè nosta fede, che dess ester via, sciöche l luminus dla çian- dëra.

De forà vëgn l luminus tres maiü, l surëdl va bele cotan plü a l'alt y scialda de plü, che la nëi a les basses y dër a pert de surëdl se dilega bel cotàn y an vëiga bel te val post l ros dla tera che çiaara sot fora. I dis vëgn bel cotàn plü lunè y düc é cuntënë, che l maiü frëid é passé.

Forà é inè l mëis, olà ch'al toma it, la maiü pert, carnescé. L carnescé vëgn vign'an plü mat. Al é finamai inè salté it tl sanch di mituns. Da carnescé pè-l, che düt mëss gni fora de mote, coi faè, col baié y col vistimënt. Col vistimënt uress-un bëgn dì, ch' al foss düt l'an carnescé. Plü da di ne s'essun nia in- fidé da ji vistis in carnescé sciöch'an va sëgn in pert inè ia pur l'an. Plan plan, é-l bëgn prësc düt l'an che deven- ta n carnescé. La dodanza é gnüda ve- nüda a chi che nos i dijun salvari.

Mo inè forà mëss mudé idea y çiamó i ultimi dis fa penitënza.

MERZ

1	Lünesc	Albin, Luitbert	
2	Mertesc	Heinrich Suso, Marino	
3	Mercui	Quat. - Cunigunda, Friedrich, Ignaz	
4	Jöbia	Casimir, Luzio, Alberich	☺
5	Vëindres	Quat. - Oliva, Gherda	
6	Sabeda	Quat. - Perpetua y Felicita, Fridolin	
<hr/>			
7	DOMÈNIA	2a de Carsëma - Tomesc d'Aquino	
<hr/>			
8	Lünesc	Jan de Di, Gerhard	
9	Mertesc	Franzisca da Roma	
10	Mercui	40 Martiri de Sebaste, Emilio	
11	Jöbia	Rosina, Wolfram	
12	Vëindres	Gregorio Papa	☺
13	Sabeda	Erich, Roderich, Cristina, Engelhard	
<hr/>			
14	DOMÈNIA	3a de Carsëma - Alfred, Matilde, Paulina	
<hr/>			
15	Lünesc	Clemens Maria Hofbauer	
16	Mertesc	Herbert, Abramo	
17	Mercui	Patrizio, Gertrud	
18	Jöbia	Cirillo, Eduard	
19	Vëindres	s. Ojöp	
20	Sabeda	Irmgard, Claudia, Nicodema	☺
<hr/>			
21	DOMÈNIA	4a de Carsëma - Benedetto Abate	
<hr/>			
22	Lünesc	Lea, Herlinde, Reinhilde	
23	Mertesc	Otto, Turibio da Mangrovia	
24	Mercui	Elmar	
25	Jöbia	Anunziaziun dl Signur	
26	Vëindres	Emmanuel	☺
27	Sabeda	Jan Damasco	
<hr/>			
28	DOMÈNIA	5a de Carsëma - Elfriede	
<hr/>			
29	Lünesc	Bertoldo, Jones	
30	Mertesc	Amadio, Peter Regalat	
31	Mercui	Guido, Balbina	

Boutique „GLORIA” - Porsenù - Tel. 2.33.30

Marcês: ai 20 a Longega — ai 22 a Bornech/s. Scimun — ai 30 a Al Plan

MERZ

Chël Bel Dî da la Crusc

Çi fontana rica de grazies é pa la Pasciun y mort de Chël Bel Dî sô la crusc. Do che Gejù é ste flagelé, incoroné de spines, coiné y flagelé, plëgn de plaies y sanch. Y can che al é taché ailò sôl lëgn dla Crusc, te n mer de mé y de gran sèi, arbandoné da diùc — incè da so pere dl cil . . . —

Ailò â-l messé ste fora la gran batalia cun la mort y cun l'infer. Ailò â-l porté salvèza a diùt l monn. Da chël momènt la storia à fat óta. Da chël dé l creadù dl còr umano metò indò man de diventé so re. O santa crusc, che tò pois plü y plü trà a te le animes imortales.

Sô la crusc l'amur de Di.
Da incrèsc sa-l sôla tera.
Çi ch'i sènt, ne sa-i da di,
mo i oress, ch'al foss præsc sèra.
Val de té mai à-i udü,
mai aldì val damì:
do che l'un tan ofendü,
sô la crusc urò-l muri.

Gejù à dit: „Che che ó gni do a me, portes süa crusc!” Mâ che che porta süa crusc, pô di cun rajun de i ji do a Gejù. Al é parores n pü düres pur nos mortai, mo ales vëgn da la orité eterna.

La Crusc s'aspeta. Ala s'aspeta da duman bele, can che lovun, ala s'acumpagna ia pur le dé y datrai ne se lasce-la gnanca la pesc de nôt ne. La incuntun tan gonot tl mé, tla tème, tl fistide, tl laur, tles fadies y bries, tles soferënzes dl corp y dl'anima.

Pur ester bogn d'la porté, damana la crusc de perié, se rasegné, cunfidé y pazienté y purté pur amur, pur amur

de Di. Gonot incuntes-te la crusc te to proscimo. An mëss l soporté cun sües pretejes y durejes, cun sü crizi y caprizi, cun sües invidies y gelosies. Nos instèsc sun gonot nosta crusc cun nostes tentaziuns y inclinaziuns, cun nosta tème de ester desprijà y umilià, cun nosta natüra debba, che ne n ó savèi de sacrificzi y renunzies, cun nostes mancanzes de corp y spirito.

Diùt cant chësc y tan d'atres coses, ne é-l chëstes tan de trus, che passa diùc pur l Calvario? Diùc in ultima mëss condüsc y ruvé tla „Via crucis” dl Maester. — Insciò pô-n di, de i ji dô a Gejù, che porta la crusc.

* * *

Merz é bele n mëis, che dà indò speranza a la jënt. L surèdl s'alza tres de plü, al vëgn bele cotàn denant y se n va do jö cotàn plü tert. So cialt i scialda bele dassèn la goba a l'inver, che mëss plan, plan lascé a bunes o a ries imprüma i rogn plü a surèdl y spo les vals plü basses. I prüms ciüf se lascia bele udèi ti postè plü cialè y ascognüs dal frèid. Cun èi ligrèza i coiuns pa chi ciüf y ti çiarun, scebëgn che al n'é di ne nia i plü bi, mo impò incüнди, ch'al vëgn l'aisciüda. Çiamó pô-l tomé nëi y ji l vënt frèid, mo vedli y jogn çiaara cun speranza a l'aisciüda.

Merz é incè l mëis de gran scerieté, ciüdi ch'al porta la Carséma y cun la Carséma la scerieté dla vita, do na vita ligherzina dl mëis de forà cun sües matades. De Carséma s'arjign-un incè ca a la plü gran festa dl'an, a Pasca. De merz zelebrèia incè la cristianité la bela festa dl pere dla familia plü santa y chësc pere é s. Ujöp, che pô çiamó incö ester de ejempio a dütes nostes püres families de nosc monn modern. Merz é la vèia dl'aisciüda, de Pasca.

AURÌ

1	Jöbia	Hugo, Teodora, Emma
2	Vëindres	Franz de Paula
3	Sabeda	Richard, Irene, Ulpian

4 DOMÈNIA In Palmis - Isidor - DI'Uri

5	Lünesc	Zelestin, Sisto, Vinzenz
6	Mertesc	Willi
7	Mercui	Hermann
8	Jöbia	Jöbia santa, Walter
9	Vëindres	Vëindres sanč, Waltraud
10	Sabeda	Sabeda santa, Mechtild

11 DOMÈNIA PASCA DE RESUREZIUN

12	Lünesc	de Pasca, Leo
13	Mertesc	Ida, Martin I
14	Mercui	Valerian, Massimo
15	Jöbia	Lidvina
16	Vëindres	Bendetto Labrè
17	Sabeda	Rudolf, Robert

18 DOMÈNIA In Albis - 2a de Pasca - Werner

19	Lünesc	Gerold
20	Mertesc	Hildegunda, Adalar
21	Mercui	Anselmo
22	Jöbia	Conrad da Parzham
23	Vëindres	s. Iorz, Adalbert
24	Sabeda	Fidelis, Helmut, s. Ciascian

25 DOMÈNIA 3a de Pasca, s. Ciascian, s. Merch Ap. FN

26	Lünesc	Cleto
27	Mertesc	Pire Canisio, Zita
28	Mercui	Paul dla Crusc, Vitalis
29	Jöbia	Robert, Benedetto da Urbino
30	Vëindres	Catarina da Siena Patrona d'Italia

Boutique „GLORIA” - Porsenù - Tel. 2.33.30

Marcès: al 1 a s. Lauronz, marcè da Pasca — ai 15 a Longega — ai 19 a Bornech/s. Scimun

AURI

SURREXIT DOMINUS VERE, Alleluja

Sciöche dô l'inver y la mort tla natüra, insciö dô l scür Vëindres Sanè vëgn-el l'aisciüda y la vita nôia. Pasca à porté a les animes sorèdl y vita. Cun Pasca düit à müdé, düit é nü.

Zënza la mort degüna vita. Murì y nasc, sparì y rusurì se dà la man tl règn dla natüra. Insciö bel avisa y çiamó de plü é-l tl règn di spiriti. La fossa sciüra é diventada la cüna dla vita. Sö la pera dl sepolcher sta senté l'angel da Pasca y incunda: „Al é rusurì”. Chèsta noela va fora pur i seculi, devënj l monn pagan y l trasformëia te n cristian. Insciö é-l cun düè, insciö é-l cun vignun. Sce l granel ne vëgn sumené te tera a murì, rest-el zënza früt; mo sce al mör, port-el tröp früt.

Zënza Vëindres sanè degüna Pasca, zënza la mort degüna vita. Insciö é-l ste pur Gejü, insciö é-l inè pur te. La fossa sarà pur n mumënt tüa porjun, mo al medemo tëmp sarà-la inè la porta, che te cundüj a la vita.

In Pasca da duman
udô-n düit tromorân;
la pera é rusedada,
la fossa spalancada.
Gejü é rusurì,
pur mai no plü murì.
Al porta la vitoria
y mostra süa gloria.
Çiantéde, o cristiagn,
godéde, pici y gragn!
Passada é Carsëma,
le mal ne fesc plü tëma.

La mort é sëgn bandida.
Cherdà suns sëgn a la vita.
Nos inè fajun na Pasca,
che mai spo plü ne passa.

Chis dis dles festes da Pasca se fesc alzé i edli verscio Chël Bel Dì resurì y gloriüs. Messun ste cun trami i pisc söla tera çiamó, mo deperpo mëssuns çiaré tres söpert. Chèsta vita vel ma intan, che ala vel y porta früt pur la vita do l'ultima Pasca.

Dessun se tigni in mënt: Chèsta vita n'é nia la vita, la dërta vita vëgn impormó. La vita sön chèsta tera é mâ n mët man, finì mëss-la laia. Mo impò à-la na gran importanza, purçi che ala é n sumené, n flurì, n crësc y madurì. Mo l früt, la blaa vëgn abinà ti scrins dl'eternité.

Cun chèsta convinziun, cun chisc pinsirs, cun chèsta fede uruns ascuté les çiampanes da Pasca, aldì l'Alleluia dla resureziun. Ales se incunda la vita, la vitoria, la gloria de nosta Pasca eterna, che n'à plü bria de tomëi la mort.

* * *

D'aurì é-l l'inver che mëss la perde cun l'aisciüda. Al prô bëgn çiamó de se bate impara y purchël mën-el sües sböres sura chi jus ca y jö y intënc a blanch chi coi y chères costes y datrai inè çiamó les vals. Fora de n bel surèdl pô-l gni n dër tëmp, ch'al pè de rosedé y bagné düit, mo al ne düra cis dí, che l surèdl slumina indò nanter i niui fora y n dër vënt sofla demez plöia y nëi y granijores. Insciö va-ra feter n dé sö l'ater.

L'aurì é sciöche l'arjënt vî. Al n'à no durada.

MÀ

1	Sabeda	s. Ojöp laurant, festa Nazionale del laur	
2	DOMÈNIA	4a de Pasca - Atanasio, prozesciun de s. Germano a s. Martin de Tor	☾
3	Lünesc	Alexander	
4	Mertesc	Monica, s. Florian	
5	Mercui	Pio V, Iudita, Angel	
6	Jöbia	Claudio, Dietrich	
7	Vëindres	Gisela, Stanislaus	
8	Sabeda	Ida, Florida	
9	DOMÈNIA	5a de Pasca - Gregorio	
10	Lünesc	Isidor, Gordiano, Antonino	☺
11	Mertesc	Filipo y Iaco Apostoli	
12	Mercui	Pancrazio, Flavia	
13	Jöbia	Servazius, Robert, Emma	
14	Vëindres	Bonifazio	
15	Sabeda	Sofia, Jan Battista de La Salle	
16	DOMÈNIA	6a de Pasca - Jan Napomuceno, Ubald	
17	Lünesc	Pasquale, Iadoco - Les Crusc	☾
18	Mertesc	Felix da Cantalice - Les Crusc	
19	Mercui	Ivo, Celestino Papa - Les Crusc	
20	JÖBIA	L'ASSÈNZA PALSACRUSC - Bernardino	
21	Vëindres	Isberga, Teobald, Valente, Crispin	
22	Sabeda	Rita, Renate, Iulia	
23	DOMÈNIA	7a de Pasca - Desiderio, Giovanna Thuret	
24	Lünesc	s. Maria dal'aiüt	☺
25	Mertesc	Gregorio VII, Urban	
26	Mercui	Filipo Neri	
27	Jöbia	Beda, Jan I Papa	
28	Vëindres	Augustin	
29	Sabeda	Maria Maddalena Pazzis	
30	DOMÈNIA	PASCA DE MÀ - Ferdinand	
31	Lünesc	Maria Regina, Petronilla	

Boutique „GLORIA” - Porsenù - Tel. 2.33.30

Marcês: al 1 a s. Linert — ai 10 a Longega — 11/12 a Bornech/s. Scimun — ai 15 a Corvara — ai 26 a Pederoa

M A

„Fi, ciara chilò túa uma!”

Uma, na parora che va a cör, che fesc gran ligrèza, che cunsolèia, che astüia les legremes, che tol l mé, che dèida, che dà surèdl cialt y luminum a l'anima. Chèsta parora s'accompagna tres fora pur la vita y se fajarà iubilé n dé sön paraisc. Na parora che contègn tan tröp co l mer y plèna de morvöia! . . . che é üna y sora, la plö bela, la parora „uma”.

N protestant se damanâ n iade: „Ci se manc-el pa purdèrt a nos”? Y al se dé chèsta resposta: Nostes dlijies protestantes é tan frèides, mëssun indò ji a dô la uma . . . s. Maria. Spo gnarà-les indò plü cialdes nostes dlijies. Ailò orunse indò cianté les vedles cianties de s. Maria, orun impié lüms y mèt ciüf sön alté. Spo se injendluns jö dan süa statua y orun spo la laldé y perié nosta uma, nosta bona uma s. Maria.

Bel da di é-la pö gnüda la uma, é-la pö tres te nostes dlijies. Sègn tratàn l bel mëis de mà la odunse sön alté a mez n grüm de ciüf fluris. S'abinun chèstes sères de mà incër sü altà y ciantun les cianties vedles y tres nöies. Orun perié la uma, èla scuta y alda pa bëgn, ci che sü mituns disc.

O Maria, tan buna sona
osc inom tan sant a me.

O Maria. uma bona,
mai ne n'ói se desmentié.
Mai chiamó valgügn deban

à perié do osc aiüt.

N'èis daidé bel tagn y tagn!

Uma, os savèis pö düt.

Can che l mal datrai vègn snel,

iö me n sciampi al sigü

sot osc lerch y bel mantel,

sta ailò tan bel sauri.

Spo te l'ora de la mort

uma, dlungia me sted tres,

dé-m ailò osc gran cunfort,

che iö pois fini in pesc.

Y in ultima iö präi,

uma fa-me chèsc survisc,

che iö pois n dé t'udèi

curasö in paraisc.

Sc'i orun ester mituns de s. Maria, spo mëssuns dan da düt fa y vire dô l'ejempio de nosta uma. Düta la vita santa de s. Maria sta te chèles püces parores: „Fiat mihi”, side fat a me secundo túa parora. „Fiat mihi, side fat a me"! Insciö dijô-la, can che ala gnè alzada al plü gran unù. „Fiat mihi”, insciö dijô-la te so cör ailò sot la crusc. „Fiat mihi"! Chèsc valò pur èla düta süa vita. Fiat mihi, insciö à-la dit s. Maria un n iade pur dagnara y ne 'à mai trat zruclh cina a so bun fin.

L soporté y porté les piceres y gran bries y fadies, crusc y tribulaziuns da vigni dé damana inè da nos tres indò da nü n „fiat mihi”, side fat cun me. Chèsta picera parora mëssuns di bel da duman y spo orunse la di plü gonot da nü ia pur l dé. Insciö fajuns dô a S. Maria nosta uma. Insciö rovarunse de sigü n dé a la udèi.

JÜGN

1	Mertesc	Angela, Fortunato	
2	Mercui	Quat. - Marcellino, Eugenio, FNR	
3	Jöbia	Carlo Lwanga y Compagns	
4	Vëindres	Franz Caracciolo, Werner - Quat.	
5	Sabeda	Quat. - Bonifaz	
<hr/>			
6	DOMÈNIA	Festa dla Ss. TRINITÉ - Norbert	
<hr/>			
7	Lünesc	Robert	
8	Mertesc	Jolanda, Severino	
9	Mercui	Primo y Felizian	
10	JÖBIA	LES ANTLES - Heinrich da Balsan	
11	Vëindres	Barnaba Apostel	
12	Sabeda	Nazario, Cirino	
<hr/>			
13	DOMÈNIA	11 dl'an - s. Antone da Padua	
<hr/>			
14	Lünesc	Basilio, Meinrad, Hartwig, Zenzl	
15	Mertesc	s. Vi, Modesto	
16	Mercui	Benno, Luitgard, Gebhard	
17	Jöbia	Gregorio Barbarigo, Adolf, Rainer	
18	Vëindres	Cör de Gejù, Efrem, Emil	
19	Sabeda	Gervasio, Iuliana	
<hr/>			
20	DOMÈNIA	12 dl'an - FESTA DL CÖR DE GEJÙ, Flora	
<hr/>			
21	Lünesc	Lois, Alvijio Gonzaga	
22	Mertesc	Paulin, Jan Fisher, Tomas Morus	
23	Mercui	Sepl Cafasso	
24	Jöbia	Nascita de s. Jan Battista	
25	Vëindres	Willi	
26	Sabeda	Vigile Martire	
<hr/>			
27	DOMÈNIA	13 dl'an - Ladislaus, Emma da Gurk	
<hr/>			
28	Lünesc	Eckhard, Vöia de s. Pire	
29	Mertesc	s. Pire y s. Paul Apostoli	
30	Mercui	Protomartiri dla s. Romana Dlijia	

Boutique „GLORIA” - Porsenù - Tel. 2.33.30

Marcês: ai 4 a Calfoschg — ai 8 a s. Martin de Tor — ai 23 a Longega — ai 25 a Bornech/
s. Scimun

JÜGN

„Gnide düc da me”

„Gnide da me, os, ch'i sëis agrava y drucà...!” Purciudì aspetuns y pisimuns pa, deperpo che nos, tan con les bunes y les beles, gnun invià y cherdà? Ne suns nia magari püri assà? Ne suns magari nia drucà assà? N'uns mai da porté assà, da baudié assà? N'é-l èl nia rich assà? Nia magari bun assà? Nia magari potént assà? So cör divin sta gran davert sò y dütes les grazies vëgn fora a rüsc, pur düc assà chi che ó ji a les pié sot.

Jun ma da èl, bel sciöche sun y stun, cun düc cì che se sta söl stome. S'infidun ma a daurì sò la porta, al s'aspetta cun dütes nostes mancanzes, cun düta nosta pëna y tëma, cun düta la meseria de nosta anima, cun düc nusc picia y inè sc'ai foss cöci sciöche scarlata al s'aspeta pö! Al à dé súa parora, che al ó se daidé, se salvé.

Gejù, mi cör à-i iö venü
a chi ch'urò l fa ji purdü.
Ai l'à firì y strabacé,
in ultima arbandoné.
Spo l'à-i porté, Gejù, da te,
mi cör düc pür y tormenté.
Gejù, tö l'as traté damì.
Tö l'as tut sò y spo vari.
Cì gran amur, o bun Gejù,
scincâst a me, pür picia dü.
Amur divin y bel deban
pur me, che ofendü à tan.

S. Tarejia dl Bambin Gejù dijô tres denant co muri: „I t'ó bun, i t'ó bun, i t'ó bun”! Dì inè tö insciö al cör de Gejù, di-l plü gonot, spezialmënter sëgn de jügn.

Mo pro les parores d'amur mëss ruvé inè i faè d'amur. Parores zënza i faè foss pa massa püch. Purchël pënza dô bel da duman, coi pici sacrifici che tö pos fa pur mostré to amur a Gejù y sc'al te vëgn damané ia pur l dé val plö de rì y pesoch, pënza ailò y dí daüt a te: pur amur dl Cör de Gejù ó-i l fa, l suporté, ó-i pazienté.

Gejù disc tres a te: scinche-m to cör! Dai-l cun ligrëza y te pos ester sigü: Sce tö i das l to, èl te dà l so.

* * *

Mà, un di plü bì mëisc dl'an é passé, datrai ciamó cun frëid y brojes y magari inè vënt y nëi. De mà é-l inè i sanè dl frëid che roda y chi, tert o adora, ne n feji na scianza. Mo chilò da nos sta-ra, sciöche l jügn é. Sce l jügn é bun, spo vëgn-el blaa, fëgn y mil assà. L jügn porta bëgn inè l prüm cialt, ton y tranì y temporai, mo in les Antlës va-n fora pur chi prà y fora pur chës campagnes cun Chël Bel Dì, coi sanè, coi cunfaruns y dlun ciantàn y periàn. Da tonn y tranì y tëmpesta, libera-se, o Signur.

Al vëgn l'isté, la bela y buna sajun pur gragn y pici, pur chi da chilò y inè pur i furesti. La nëi s'é trata zruch y l vërt cumparësc cina sò sot i crëp y i dis vëgn lunè, ch'ai taca oramai adüm. Bel é-l d'isté.

MESSÉ-IULI

1	Jöbia	Teobald, Dietrich
2	Vëindres	Vijitaziun de s. Maria, Martiniano
3	Sabeda	Ireneo

4 DOMÈNIA 14 dl'an - Ulrich, Berta, Hatto

5	Lünesc	Antonio Maria Zaccaria
6	Mertesc	Maria Goretti
7	Mercui	Cirillo y Metodio
8	Jöbia	Elisabet, Kilian, Edgar
9	Vëindres	Veronica, 19 Martirida Gorkum
10	Sabeda	Amalia, Rufina, Secunda

11 DOMÈNIA 15 dl'an - Pio, Helga

12	Lünesc	Ermagora y Fortunat
13	Mertesc	Anaclet, Roland, Eugenia
14	Mercui	Bonaventura, Iusto
15	Jöbia	Heinrich
16	Vëindres	Maria munt Carmel
17	Sabeda	Alex, Irmgard

18 DOMÈNIA 16 dl'an - Camillo

19	Lünesc	Vinzenz de Paul
20	Martesc	Iarone, Margaret
21	Mercui	Lorënz da Brindisi
22	Jöbia	Maria Maddalena
23	Vëindres	Apollinar, Liborio
24	Sabeda	Cristina, Sieglinde

25 DOMÈNIA 17 dl'an - s. Iaco Apostel

26	Lünesc	s. Anna
27	Mertesc	Lucano, Bertoldo
28	Mercui	Nazario y Gelso, Vittorio
29	Jöbia	Marta
30	Vëindres	Addon y Sennen
31	Sabeda	Inazio de Loyola

Boutique „GLORIA” - Porsenù - Tel. 2.33.30

MESSÉ — IULI

A mez l'isté, mez l'an é passé

Na bona pert dl'an é passada. Sta n pü sura pinsir a te damané: co ast pa passé chisc mëisc. Pur Chël Bel Dî? Altamo in bona pert? Pur che pa çiamó? Çi ast pa arjunt? Est jü inant col vare? O plütost indò? O est ma tres ste chit? Çi rest-el pa çiamó de tûa vita? Ost la lascé ji inant, sciöche çina sëgn? Lê sö n iade, fa val sforz, mëte-t a punsé n pü y di-te bel da duman, denant che mët man:

Signur, cunzede-me osta grazia, osta confidënza — chësc é l plö bel y plö gran sö al cil y söla tera, düt ó-i fa y ofri incò in unù de mi Dî, düt a mur de Dî.

Signur, benedide chësc dé y çì che al portarà: laur y fadia, bries y ligrëzes, furtüna y crusc. Benedide düt canè, sid püri o sagns, che palsa o laora, bel sciöche ai l'adora!

Stanch iö sun, uress palsé,
dijóst gonot ai dis dl'isté.
Aspeta ma, l'isté inè passa,
sciöche düt al monn se lascia.
Al vëgn la mort a te cherdé,
spo ast dl'aurela da palsé.

Dea ch'i baiun bel dl'isté y di laur, mëssun se recordé inè d'isté, che un n laur dan dal düt ne pô gni trascüré y mëss gni fat indertüra inè dal plü gran laur dl'isté. Tles coses de chësc monn ester trascürà, pô-n magari lascé passé, mo slobré les coses de Dî y de nosta anima, ne pô-n pordené.

Chël Bel Dî ret düt, çì che nos fajun pur èl y tröp dà-l pro çiamó sura fora. De manco che tö as la varizia cun èl, çiamó tröp de manco n'arà-l èl cun te. Tëgn cunt de chësc propi inè al tëmp d'isté. Tla benedisciun de Dî stal düt.

Y in ultima recörde-te pa, che T'as pa n laur da fa, che mëss pa gni fat, scenó foss pa düt deban. T'as pa n n'anima da salvé. Chësta salvada, düt salvé; chësta purdüda, düt purdü. Sce t'as fat te tûa vita chësc laur indertüra, spo a la fin ne cunta nia, sciöche i atri laurs é jüs, bëgn o mal. Düt nosc vire y lauré sön chësc monn mëss ester fat pur l' prüm y gran fin, che é l paraisc, la vita ia n l'ater monn.

Cundüjes spo al bun fin,
a nosc ultimo destin.
Ch'i poduns, o Dî, se gode,
tres l'eternité.

* * *

Messé, o iuli, é l mëis plü çialt de düt l'an. L surëdl slumina oramai rudunta jö söla tera. Les ambries da misdé é gnüdes dër piceres. L laur é gnü gran y al va gonot da na scurité a l'atra. La natüra é plëna de vita. I paurs laora söles campagnes, i furesti à lascé söes cités da stöp y da tof y vëgn a trà ite la bun'aria de nüsc bosc y de noster munts. Datrai mini i furesti, ch'ai pois fa çì ch'ai ó chilò da nos y spo se fali.

Nos urun tó sö dai furesti çì ch'ai fesc dërt y lascé çì che ai ne fesc nia dërt. La gola n'uns nia bria de i avèi. Nos pudun se gode noster munts düt l'an. Mo dessun imparé a udèi l gran bel de nosc paisc.

AGOST

1	DOMÈNIA	18 dl'an - Maccabei fredësc	
2	Lünesc	Alfonjo - Porziuncula	
3	Mertesc	Lydia, Benno	
4	Mercui	Domene	
5	Jöbia	Maria da la nei, Oswalda	
6	Vëindres	Trasfiguraziun, Sisto	☺
7	Sabeda	Caietan, Mafalda, Ciriach	
8	DOMÈNIA	19 dl'an - Jan Maria Vianney	
9	Lünesc	Roman, Iulian	
10	Mertesc	s. Lauronz, Filomena	
11	Mercui	Susanna	
12	Jöbia	Chiara, Clara	
13	Vëindres	Ponziano	☺
14	Sabeda	Eusebio, Eberhard	
15	DOMÈNIA	20 dl'an - SANTA MARIA DAL CIÜF	
16	Lünesc	Iachin	
17	Mertesc	Rinaldo, Emilia	
18	Mercui	Elena	
19	Jöbia	Jan Eudes, Ludwig	
20	Vëindres	Bernhard, Filibert	☺
21	Sabeda	Giovanna Francisca	
22	DOMÈNIA	21 dl'an - Cör de Maria	
23	Lünesc	Filipo	
24	Mertesc	s. Berto Apostel	
25	Mercui	Ludwig Re - s. Snese a La Val	
26	Jöbia	Zeferin, Alexander	
27	Vëindres	Gebhard, Ojöp Calasanz	
28	Sabeda	Augustin, Hermes	
29	DOMÈNIA	22 dl'an - Martirio de s. Jan Batt., Sabina	☺
30	Lünesc	Rosa, Felix	
31	Mertesc	Raimund, Abbondio, Isabella	

Boutique „GLORIA” - Porsenù - Tel. 2.33.30

AGOST

Santa Maria dal ciuf

In la festa dla gloriosa Asunziun S. Maria trionfèia:

1. In prùma söla mort. Portada al cil cun corp y anima, n'à-la nia messé porté y porvé la meseria y l'agonia dla mort. A nos s'aspeta la fossa, a s. Maria l paraïsc. Nos aspetun impurmó la resureziun, s. Maria l'à bel albüda. Nos mëssun chiamó diventé tera y stöp, ëla atira é ruvada a la immortalité. Pur s. Maria é-l düit bel passé, ci che nosta val de legremes tres chiamó se recorda. Ëla god bel da dí, ci che nos aspetun impormó.

2. S. Maria trionfèia söl picé. Pur l picé é-l gnü la mort al monn. S. Maria à trionfé sö la mort, purçiudi che ëla imprüma à trionfé söl picé. Ci é-l pa, che fesc la mort tan düra y da tomèi? Al é la colpa, al é l picé, che un fat. Cun inchersemun oruns çiaré sö da S. Maria tla gloria y di: S, Maria, uma de Dì, periede pur nos piciadüs, sëgn y tl'ora de nosta mort. Amen.

3. In s. Maria y cun s. Maria poduns inç nos trionfé. Ci bela speranza, inç cunfidënza. Propi de morvöia, inç nosta püra natüra mortala trionfarà y godarà bel sciöche in s. Maria. In s. Maria, te süa gloria bel arjunta odunse bel danfora nosta gloria, nosta resureziun, nosta felizité, nosta immortalité, che gnarà n dé. In la festa dla gloriosa Asunziun disc y çianta i angeli: Vi, tö gnaràs incoronada. In forza de chësta medema festa dijarà-n n dé inç a te, bun cristian: Vi, tö gnaràs incoroné.

Maria, te mi cör sarà-l osc record!

Can ch'i sun tenté dal mal,
can che sënt gran purmal,
can ch'ïö sta pur ji a d'mal.
Osc record sarà-l!

Prëia y cunfida in me!

Sce la vita é stëntada,

Pënsi dé y nöt a te.

Dá-m la man, jun deburiada!

Mai ne n'ói t'arbanduné.

Spa jaruns la medema strada

Che cundüsc pö sö da me.

Santa Maria, periede pur nos, sëgn y tl'ora de nosta mort. Tan bëgn se stales sura chëstes parores, ch'i dijun tagn de iadi ia pur l dé a nosta uma dl cil. Chëla ultima ora, l'ora dla mort, ne passessun bëgn nia ion susc. In chëla ora essun bëgn gian, sce valgügn foss dlungia nos. Ci consolaziun, sc'i savun de avëi s. Maria instëssa dlungia nos. Sce ëla sta cun nos, sce ëla vëgn cun nos ia n l'ater monn, spo ne savarà-l propi tan pesoch. Punsun ma n pü sura, can ch'i dijun chëles ultimes parores dl'Aimaria. Ailò urunse de sigü l'aiüt y l cunfort de nosta uma dl cil, s. Maria.

* * *

Agost é l mëis dl gran laur. I furesti vëgn adalerch, ch'ai n'à apëna plü lerch sön strada y tles çiasas. I paurs va inç sö pur munt a sié ite l polif de munt y al sa bel sö pur munt. Al vëgn çianté y cighé. L'isté é ruvé çina sön som les munts plü altes. I ultimi taç de nëi se n'é jüs y al é ma plü resté la dlacia, che ne se n va mai. L'isté regnëia veramënter.

SETÈMBER

1	Mercui	Egidio, Verena	
2	Jöbia	Stefo Re	
3	Vëindres	Pio X, Clelia, Marino	
4	Sabeda	Rosa da Viterbo, Rosalia, Candido	
5	DOMÈNIA	23 dl'an - Festa di ss. Angeli Custodi	☺
6	Lünesc	Magnus	
7	Mertesc	Regina, Iudit	
8	Mercui	Nascita de s. Maria	
9	Jöbia	Corbinian, Gorgonio	
10	Vëindres	Dedicaziun dla Basilica de Porsenù	
11	Sabeda	Proto y Giacinto, Helga	☺
12	DOMÈNIA	24 dl'an - Guido, Eberhard	
13	Lünesc	Notburga	
14	Mertesc	Esaltaziun dla s. Crusc	
15	Mercui	7 Dolurs de s. Maria, Melita - Quat.	
16	Jöbia	Cornelio y Ciprian	
17	Vëindres	Hildegard, Lambert - Quat.	
18	Sabeda	Ojöp Copertino, Stefania, Irene - Quat.	
19	DOMÈNIA	25 dl'an - Genaro	☺
20	Lünesc	Franz da Camporosso	
21	Mertesc	Mateo Apostel Ev.	
22	Mercui	Tomesc, Maurizio	
23	Jöbia	Lino, Tecla	
24	Vëindres	Gerhard, Rupert	
25	Sabeda	Nikolaus v. d. Flüe, Aurelia, Cleofa	
26	DOMÈNIA	26 dl'an - Ziprian, Iustina	
27	Lünesc	Cosma y Damian	
28	Mertesc	Wenzeslaus, Lioba	
29	Mercui	Michil, Gabriel y Raffael Arcangeli	
30	Jöbia	Iarone	3

Boutique „GLORIA” - Porsenù - Tel. 2.33.30

SETÈMBER

„A su angeli à-l comané de ciaré de te”

Incò mësst propi de cör di giulan:
a Chël Bel Dì, che al t'à chiri fora
nanter les schires di angeli dl paraisc
n cumpagn, che sta pro te düta tüa
vita, dé y nôt.

Ringrazié mës-te to angel custode,
che cina al dé da incò t'à custodi, ilu-
miné y mené pur la man cun tan de
paziënza y fedelté.

Dì giulan incè na ota ai angeli custodi
de chi atri, de tü geniturs, de tü fre-
dësc y tües sorus, pur düc i survisc
fàc ad'èi tres.

Pënza incè ai angeli custodi de chi,
che tö i as fat dl mal o fat mé y präia,
che ai ois refà y oj in bëgn, ci che tö
as falé.

Cun to di giulan te fesc-te amisc düc
i angeli sö al cil y söla tera.

Angel de Dì, mi bun cumpagn,
tres tö stas da mia pert,
sciöche t'as bel fat da agn,
sce incè iö stimi ingert.
Ciara de me sön chësc monn!
Sun na debla creatüra,
inespert, chiamó tan jon,
tan tenté bel pur natüra.
Lungia strada prigorosa
mëssi ji iö vigni dé.
Tüa man tan generosa
pô daidé, pô me salvé.

Incè nos mëssun fa da angeli custodi
ai atri. Mëssun sintì la responsabilité
pur l'atra jënt, sciöche i angeli custodi
la sènt pur nos.

I mituns mëssuns tó sciöch'ai é, mo
mëssun ciaré t'i trà sö y formé sciöche
ai dess ester, sciöche Chël Bel Dì i
oress avèi y sciöche la sozieté i adora
n dé. Ah, che é-l pa che tol pur man
chësta creatüra inozènta y tan gonot
sotposta al prigo? disc n gran maester.

Chësc mütt vëgn pa bëgn, se fesc pa
bëgn, disc geniturs de püèia responsa-
bilité. — O no, chësc ne vëgn pa, ne
se fesc pa da süa posta. L lëgn jon y
tëinder mëss pa gni derzé, taché a so
sostëgn, taié y dramé pur tëmp, l lëgn
chersciü sö y düer ne se lascia plü derzé.

Incè i gragn ess de bujëgn tan gunot
de n bun angel custode. Ciarun dl'ester,
olà ch'al se l dà.

* * *

De setëmber gnuns bele recordà a
l'alton. I dis é bele tröp plü cürç, les
ambries vëgn bele dër lunges y l cialt
à bele lascé dô cotàn. Mo gonot é-le de
setëmber dër bel tëmp y les munts y
i crëp é tan bi tlers, sciöche ai foss
taià fora dal bel cil brüm. I furesti se
n va la maiù pert y al vëgn feter ma
plü chi che ó avèi la pesc y ji chiamó
sö pur chi crëp y se gode l chit y la
calma dles munts.

I laurs sö la campagna n'é pa indére
nia chiamó rovà. I udun i paurs te chi
ciamp y l numer di cogoi che aumen-
tèia da n dé a l'ater. — Mo les vidun-
deres s'abina bele dassén sön chi fer-
traç y n bel dé se n'é-res. Ares disc,
ch'al vëgn plü frëid y che l'isté mëss
i lascé l post a l'altòn. Insciö se n va
na sajun indò l'atra.

OTOBER

1	Vëindres	Remigio, Giselbert	
2	Sabeda	Angeli Custodi	
3	DOMÈNIA	27 dl'an - Rosare - Teresa	
4	Lünesc	s. Francesch	☺
5	Mertesc	Placido	
6	Mercui	Bruno	
7	Jöbia	Maria dal Rosare, Sergio	
8	Vëindres	Brighida	
9	Sabeda	Dionisio, Jan Leonardi	
10	DOMÈNIA	28 dl'an - Daniel, Leo	
11	Lünesc	Alma, Gundmar, Edelburg	☺
12	Mertesc	Dedicaziun dles Dlijies, Max, Serafin	
13	Mercui	Eduard, Edmund	
14	Jöbia	Callisto	
15	Vëindres	Teresia d'Avila, Aurelia	
16	Sabeda	Hedwig	
17	DOMÈNIA	29 dl'an - Festa dles Dlijies - Margherita Alacoque	
18	Lünesc	Lüca Evangelista	
19	Mertesc	Laura, Isaac Jogues y Comp.	☺
20	Mercui	Jan de Ketì, Irene, Artur	
21	Jöbia	Ursula, Clementina	
22	Vëindres	Cordula, Ulberta, Melania	
23	Sabeda	Antone Maria Claret	
24	DOMÈNIA	30 dl'an - Settimo	
25	Lünesc	Crisant y Daria	
26	Mertesc	Amando, Evarist	
27	Mercui	Sabina, Wolfhard	☺
28	Jöbia	Scimun y Iuda Apostoii	
29	Vëindres	Ermelinda	
30	Sabeda	Alfons, Germano, Angel d'Acri	
31	DOMÈNIA	31 dl'an - Wolfgang	

Boutique „GLORIA” - Porsenù - Tel. 2.33.30

Marcès: ai 4 a s. Linert — ai 7 a s. Lauronz — ai 18 a Longega — ai 24 a Pederoa —
26/27/28 marcè da s. Scimun

OTOPER

Flurì y madurì

Flurì y madurì é dü't tla vita dla jënt söla tera. Flurì y madurì pur l'eternité, pur l paraisc, pur Chël Bel Di.

Pic ciüf, ne sënteste nia tö, che tö es apëna flurì y nia ciamó madurì! Tan de sajuns as-te mai flurì y tö es ciamó tan püch madurì te tüa vita. Ne mëss-te oramai punsé a madurì. Tan de tēmp rest-l pa?

Picera flu, picera anima, ne vëighes-te it plan, plan, ci che al te mancia ciamó de plü: urenté, responsabilité, grazia de Di, oraziun plü sceria, punsé y porvé? Che tö sies plü in Di y Idi plü in te. Che tö sies plü fortificada y portada al bëgn, che tö sies plö perfeta y purificada tl punsé, tl baié, tl fa y tralascé.

Che devëntes n pü plü simil a Gejù, a s. Maria. Madurì tres plü y plü, chësc te cundüsc plan, plan söpert.

Picera flu, picera anima, laora pro te instëssa vigni dé prô de fa valch de püch, ne te stufé, cun paziënza, mët man tres indò da nü y präia Gejù y Maria, ch'ai te fejes, sciöch'ai t'oress avëi. Te chësc sta l mistere pur madurì.

Fa, mi Di, che mai n dé de mia vita sid jumé.

Düè mi dis mëss madurì.

plü y plü pur Chël Bel Di.

La furtüna de chësc monn gode n püch madër la pô-n.

Fa madër ci che dess resté.

Resta ma l'eternité.

Sce tüa vita, to laur

madurësc al gran Signur,

podaràs-t n dé flurì

curasò da Chël Bel Di.

N gran sciché y studié dijô insciö: „Plü vedl che iö vëgn, plü gran che Chël Bel Di vëgn, plü picera che la jënt vëgn, incè la miü y grana. Plü insö che an rüva, plü vedli ch'an vëgn, plü susc che an se sënt, mo plü daimprò da Chël Bel Di che an rüva”.

Purciudi pa in vita perde tan de tēmp a chirì ci che an oress gian, impè de di dilàn a Chël Bel Di de ci che al s'a dé o se dà. Desmëntie-te te instëss y te ne saràs mai desmentié. Tanè mina de fa storia cun süa vita, mo ai fesc ma stories. La jënt che fesc damat, vëgn plü gonot dant, che jënt che fesc dl mal. Na püra porsona chëla che mëss na ota murì pur i fa na ligrëza ai atri.

Stüdia y ciar-i a Gejù, spo ciafa düè i misteri de tüa vita na soluziun che acumentëia.

* * *

Otober é purdërt l dër mëis d'alton. Ci che flurì d'aisciüda, al ciafa sëgn d'otober indò sü bi curusc, mo al é i ultimi curusc denant co tomé jö ia pur tera y gni curì da la nëi y da la dlacia. Sce chësc mëis porta ciamó bel tēmp, spo comparësc les munts ciamó plü tleres y sö a l'alt pô-l incè ciamó ester dër bun cialt, sö a l'alt, olà che i ciamurc vëgn ia pur l dé fora sön chi banè y se god l bel surëdl bun cialt dl'alton.

D'otober é-l ince la Dlijia che fesc de beles festes. Al é l mëis dediché a s. Maria da Rosare. Dütes les dljies zelebriëa la festa de süa cunsagraziun. La jënt va spo a les ores pur i di dilàn a Chël Bel Di pur dü't ci che al à indò lascé crësce y cundüje te cïasa y majun pur trà indò inant l vire pur n n'an.

NOVÈMBER

1	LÜNESC	GNISSANT	
2	Mertesc	Defonti - Dé dles animes	☺
3	Mercui	Martin Porres, Hubert	
4	Jöbia	Carlo - festa Nazionale	
5	Vëindres	Reliquies, Zacharia	
6	Sabeda	Linert	
7	DOMÈNIA	32 dl'an - Angel	
8	Lünesc	Willehard	
9	Mertesc	Basilica Lateranense	☺
10	Mercui	Andrè Avellino	
11	Jöbia	Martin Toures	
12	Vëindres	Martin Papa	
13	Sabeda	Didacus, Stanislaus	
14	DOMÈNIA	33 dl'an - Iosafat	
15	Lünesc	Albert, Leopold	
16	Mertesc	Gertrud, Otmar	
17	Mercui	Florino, Gregorio	
18	Jöbia	Hilda, Otto, Dedicaziun s. Pire	☺
19	Vëindres	Elisabeth	
20	Sabeda	Benigno, Felix	
21	DOMÈNIA	CRISTO RE	
22	Lünesc	Zezenia	
23	Mertesc	Clemente, Columbano	
24	Mercui	Jan dla Crusc	
25	Jöbia	Catarina	☺
26	Vëindres	Silvester Abate, Leonard	
27	Sabeda	Virgilio, Eckhard	
28	DOMÈNIA	1a d'ADVÉNT - Günter, Iaco	
29	Lünesc	Saturnino	
30	Mertesc	Andrè Apostel	

Boutique „GLORIA” - Porsenù - Tel. 2.33.30

Marcês: ai 8 a s. Martin de Tor — ai 9 a s. Lauronz — ai 18 a Bornech/s. Scimun

NOVEMBER

Gnisant y les animes

Da Gnisant nüsc edli s'alza sö ver-scio les stères, sö sura les stères, olà che les schires di Sanè iubilèia. Ai cianta l'Alleluia zènza fin. Corasö stal incosc ultimo destin. Ai é jüs söla lüna, ai ó ji ciamó plü insö, sön d'atres stères. Mo é-l insö assà chësc? No, mai insö assà. Nos mëssun ruvé ciamó cotàn plü insö, ne savun nia tan.

Nosta anima imortala mëss pié dütt n n'ater jore, ëla mëss ruvé çina ala spona dl'eternité. Da chëla é-la gnüda adalerch, ailò, mëss-la indò ruvé ia. Chësc tru s'insëgna a nos i Sanè. Èi l'òa fata bel dan da nos, nos mëssun i ji do. Ai à messé scumbate y se porvé bel sciöche nos. Ai é faè de çer y sanch sciöche nos. Ai purvâ y tumâ y purvâ da nü, bel sciöche nos mëssun fa. I sanè é ziplà fora dl medemo lëgn sciöche nos.

Ai é diventà sanè, mo nia te n iade, mo plan, plan, cun paziënza y perseveranza, çina che ai à arjunt l bun fin. Chësta é nosta gran cunsolaziun. Sce vèi é sta bugn, sarun inçe nos bun, sce i orun. Dütt sta a nosta orenté.

I sanè se disc: Chël Bel Dì ne damana mai coses imposcibiles. Chisc y chi pudó, çiuðì pa nia inè ió?

Na fossa dess somié nosc cör,
sepolcher sot y tan tl scür.
Misteri tëgn-el ascognüs,
n dé sarài d'sigü scuris.
Misteri mëssun cunservé
y plü ciamó i cultivé.

La vita mëss spo i mostré
pur luminé y insigné.

Valgügn te à dër ofendü,
magari plü ciamó tradi.

Fa finta de n'avèi aldì,
te fossa tëgn dütt ascognü.

No tan punsé, mo desmentié.

Purdona, no plü recordé!

Insciö fajò na ota i sanè,

a chisc ji do mëssuns dütt canè.

La fossa scüra te to cör
ascogns to gran o pic mister.

Mo un l vëiga, Chël Bel Dì,
da chël sarast spo benedì.

Requiem aeternam dona eis, Domine!

Atira do l'Alleluia di sanè aldiunse y sintiunse la plüra dles animes. Punsede ai morè! Ai é tan tröc, tröp de plü co i vis söla tera. Punsede a les animes! Zènza desmarësc tan snel l pinsir a l'eternité. Çi che nos sun sëgn, ê-si èi na ota: y çì che èi é sëgn, saruns nos te cürt tëmp.

Recordéde les animes! Nos les un pö erpé. Un erpé da ëles sù pinsirs. sües parores. sües oneres. So punsé, sciöche ëles dijò y fajò é diventé gran pert usanza de nosta vita ciamó incö. So eiempio é y resta lüm, che luminèia l tru scür de nosta vita.

Recordun les animes. Èles é nüsc fredësc. nostes sorus. Nos les conesciun. Esi pö de nosta çer y de nosc sanch, nüsc parënë. conesciüs, cumpagns. ai s'à lascé süa èrpejun.

Animes, püres animes,

o, tantes y malsanes!

Animes. püres animes,
ma in Dì sarà-les sanes.

DEZÈMBER

1	Mercui	Eligio, Otwin	
2	Jöbia	Bibiana, Blanka	☺
3	Vëindres	Franz Xaver	
4	Sabeda	Pire Crisologo, Berbora	
<hr/>			
5	DOMÈNIA	2a d'ADVÈNT - Saba, Hartwig	
<hr/>			
6	Lünesc	Micorà	
7	Mertesc	Ambrosio	
8	MERCUI	IMMACOLATA	
9	Jöbia	Valeria, Leocadia	☺
10	Vëindres	Melchiade	
11	Sabeda	Damaso	
<hr/>			
12	DOMÈNIA	3a d'ADVÈNT - Hartmann	
<hr/>			
13	Lünesc	Luzia	
14	Mertesc	Ottilia, Alfred	
15	Mercui	Cristina, Quat.	
16	Jöbia	Ada, Adelheid, Albina, Eusebio	
17	Vëindres	Jolanda, Lazzaro, Quat.	☺
18	Sabeda	Wunibald, Quat.	
<hr/>			
19	DOMÈNIA	4a d'ADVÈNT - Tea, Fausta	
<hr/>			
20	Lünesc	Cristian	
21	Mertesc	Tomesc Apostel	
22	Mercui	Zeno, Flavia	
23	Jöbia	Victoria	
24	Vëindres	Vöia de Nadè - Adele	
25	SABEDA	NADÉ	☺
<hr/>			
26	DOMÈNIA	Festa dla SACRA FAMILIA, s. Stefo Mart.	
<hr/>			
27	Lünesc	s. Jan Apostel y Ev.	
28	Mertesc	Dè Fantù	
29	Mercui	Tomas, Davide	
30	Jöbia	Rainer, Irma, Günther	
31	Vëindres	Silvester Papa	☺

Boutique „GLORIA” - Porsenù - Tel. 2.33.30

DEZEMBER

Advënt

Al vëgn tres plü y plü frëit. I ciüf é bel da dí dlacià, i lëgns zënza föia. L surëdl va ia bas, la nëi alta cür la tera, düet é star y tramortì. L'inver é chilò, so sofl frëit fesc durmì y muri düet tla natüra.

Insciö é-la inè n pü cun mia anima. I bugn pinsirs y proponimènc n'é propi morè, mo ai é n pü sciöche la sumènza dlaciada sot la cutra de nëi blanèia. Ai é tan indurmidis, zënza forza, pur les destraziuns y inclinaziuns de mia anima tan debila.

Mo al vëgn prësc Nadé. O divin Bambin, chires-te tö na stala frëida, spo vi bel sëgn te mia anima chisc dis d'Advënt. Os-te gni al monn na nôt frëida d'inver, vi sëgn bel y renovèia mi cör col mistèr, de to nadé, spo gnarà-l indò cialt y luminüs te me, al gnarà indò aisciüda, olà che düet flurësc y madurësc.

Tö es pö l surëdl dles animes. Olà che tö sluminèis, ailò se descèda la vita; olà che tö storjes pro, ailò florësc-el i ciüf. Olà che tö te tēgnes sö, ailò é-l l paraisc. Olà che tö n'es nia, ailò n'é-l nia pesc, nia la dërta ligrèza, degüna vita. Ailò é-l sciöche tla stala de Bèlem, denant che tö nascëss ailò.

Cil, prësc deur-te sö,
niui, lascé-l plovèi jö,
tera, va al chirì,
chèl che dess gni!
Signur, vi a consolé,
vi a se salvé!

Chèl Bel Di da nos
vëgns a se fa plü prosc!

NADÉ

Cripele, crusc y sacramënt

Çi bel acord de mervöia, che fesc ji in iubilo cil, y tera. Çi bela melodia, che à pur dominante: Chèl Bel Di y l'amur. Mo zënza la cripele n'essun nia la crusc, n'essun nia la festa de Pasca, n'essun nia l sacramënt d'Amur. Ingnó ne baia a nos l'amur de Di tan sauri da capi co tla cripele. L Fì de Di savò, çì ch'al fajò, can ch'al cumpari nanter nos da pic Bambin.

Al cunesciò tan bun l cör umano. So amur divin urò propi abiné düc y salvé düc y pur chèsc ne bastà ia crusc sora, ne bastà la sacramënt d'Amur su. La crusc plèna de sanch a tanè ne i fajò impresciun. Mo can che ai vèiga, che la infinita sapiènza y potènza de Di i rì ados dai edli de n pic Bambin tla ciané y sües piceres mans trumuràn i va incuntra pur i arjunje, spo mëssi se dé sot y lascé la superbia.

Cun chisc pinsirs uruns inè nos ji da Nadé dal Bambin divin.

In dulci iubilo
cianted in gaudio
Divin Bambin novel
dorm in praesepio
Matris im gremio.
L cil é jü purdü
post nostra crimina.
Cumpré se à-l da nü
caelorum gaudia.
Quanta gratia!

SADÜČ LADINS

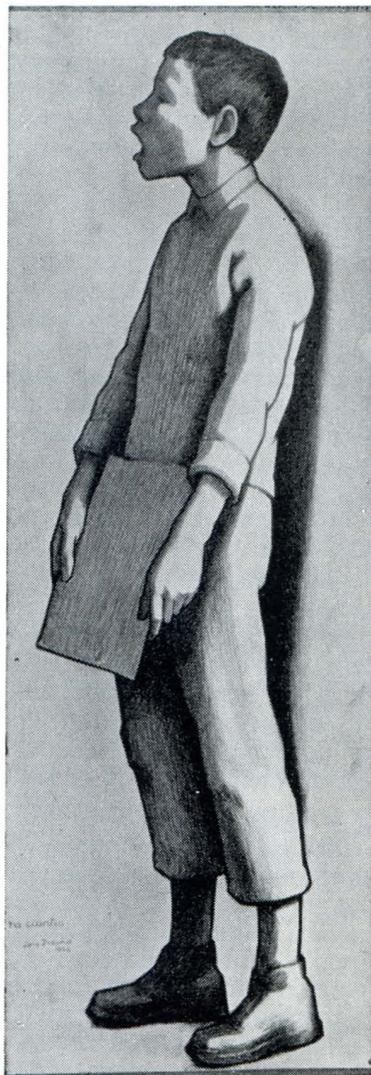
Bun dé, bun an,
incö é-l l pröm dé dl'an.
Te vigni piz y çiantun
furtüna y bendisciun.

Insciö roda incêrch n Nanü da du-man i mituns de nüsc paisc y çianta y disc y aoda l bun dé y l bun an. Y la jënt à ion chësc aodé, çiuđi che an disc, che l'aodé di mituns porta furtüna.

L calënder ladin oress inçe cun i mituns de nüsc paisc rodé da na çiasa a l'atra de nüsc paisc, zënza desfarenzié, sc'al n'é de ricë laite o de püri, y i di, ch'al ti aoda dër n bun an nü, de bel tëmp, de plöia can ch'an l'adora, un an de sanité, cuntentëza, laur y vacanzes y spezialmënter n an de gran pesc y concordia tles çiasas, tles families y vijinanzes, ti paisc y tles valades y tl gran monn. Y düt chësc dess gni acompagné da la benedisciun de Chël Bel Di, çiuđi che zënza n'ess-el nia chë gran valüta.

Mo in chësc prüm dé dl'an nü oress-un impò n pü çiaré zruç tl'an passé y sc'i fajun chësc, spo mëssuns di, che l'an passé é ste n bun an cun tröp surëdl y bel tëmp. L cil menâ inçe bindicé indò n pü de plöia pur nostes campagnes y nüsc bosc. Mo l bur tëmp ne la tigní nia fora di, che al gnò defata indò surëdl y stlarí l müs a chisc da chilò y ai furesti, che gnò te nostes valades y de chisc n'é-l pa inçe ste tan tröc, che an ne se recorda nia lére. Da jügn à-i metü man de gni y çina ai ultimi de setëmbër n'à-i nia zedü.

Inçe i paurs pô ester dër de sigü cuntënë col tëmp. L prami y la blaa é sta valgamia bugn y ai pudò inçe se l mëte ite scialdi bun. Sciòde é-l mã plü, che ai ne se tol nia plü dër dl'aurela de ji sö pur munt a sié i pra da munt. Al é vëi, l'erba é cürta y ara dà tröp laur, çina che ara é te tablé y no mã te tablé, mo inçe a çiasa te majun, y gonot ne pai-el mai fora de sié chël tan de polif de munt, çiuđi che an davagna sambëgn pro d'atri laurs cotàn de plü. Mo impò, l'erba de munt é sigü tröp plü

buna co chëra de çiasa y cotan plü sostanziosa. Y spo, çì pò-n pa oservé te chi pra, che ne vëgn nia plü sià? Al crësc brüscas y ardiuns y d'atra stleta erba, che i tol l vire a les bunas erbes, ai bì ciüf de munt y ai ciüf de medejina y al vëgn dôso l plü bun terac pur les surüces y les bisches. Tan de bisches é-l sëgn da udëi so pur munt, che an mëc çinamai mët averda, olà che an se sënta.

Da düt chësc vëigun mefo, che düt çì che é da paura, vëgn trascuré y an à al dé da incö tröp la idea, che al é ma düt chël dërt y bun, çì che i furesti à y porta adalerch.

L turismo é de sigü dërt, mo al dess i dé la man ai paurs. Çiudi pa? Çiudi che i paurs laora les campagnes y i bosc. Can che düit chësc ne vëgn nia plü lauré, spo s'inciarcinëi-el ite l salvare y nostes vals y munts devënta salvaries y perd in gran perd süa atraziun y belëza.

Y l'paur n'â pa gnanca bria de se dodé de so mestir da paur, çiudi che a la fin di faç é-l pa vël, che mantëgn la jënt. Papir y torchi y banda n'é-l pa degügn che mangia cis ion.

Al dé da incö dessun mefo ester da tan de capì, ch'i sun dependënc un da l'ater, chi sun na morona cun tan de anì, un atramënter co l'ater, mo che fesc fora na morona, sce ai tëgn adöm y la morona fesc l'aur, no mâ vigni anel da se instëss.

Da respeté é dütes les profesciuns anfat, inçe sce are é destinades de se ajié. Da respeté é vigni porsona che laora, bel anfat te çì laur che al é gnü metü. Çi fesc pa l'ofizir zënza soldàs? Çi fesc pa l'directer de na fabrich zënza lauranç? Çi fesc pa l'Papa zënza fedeli? Çi fesc pa n re zënza suditanza? Çi fesc pa l'cé zënza l'ater corp?

Dea ch'i sun düc dependënc un da l'ater, aldiss-el de se respeté un l'ater, üna na profesciun l'atra, se daidé fora un cun l'ater. Al vëgn gonot in mënt, che plü roba che la jënt à y plü egoista ch'ara vëgn. Al vëgn tan baié d'amur dl'proscimo al dé da incö, mo ester ne n n'é-l oramai plü degun. An cuiona tan chi vedli da zacan, mo ai tignì plü adüm y se daidâ fora cotàn de plü.

An disc al dé da incö, che an é gnüs plü scicà, mo in realté suns gnüs, bel tles coses de vire adüm, cotàn plü maç.

An disc, che al dé da incö uns ciafé n'horizont de udëi plü lerch, mo in realté mëssuns di, ch'i sun gnüs cotàn plü pici y egoistë.

Ç-i s'aoda pa sëgn l'calënder ladin?

O cari ladins, l'calënder ladin s'aoda n iade n gran grüm de amur dl'proscimo! Sanbëgn che al mëss ester cuncé jö cun fede, zënza ne vel-el n poze! Chësc amur dl'proscimo ne vëiga nia ma dagnora imprüma se instësc, mo al vëiga imprüma i diriti di atri y scö imprüma dan süa porta. — N iade é-l

ste chi che scö les strades de Roma, che à fat sciopero pur valguna dis y al s'é abiné adüm n gran grüm de scich tla cité, che ara çiarâ fora da sgricé. Chi milesc y milesc scoastrades de Roma à spo albü dis alalungia da scoé sö indò la cité. Sce vign'un s'less fat instëss chël laur, foss-el ste fat te cin minüç. Insciö é-ra inçe cun nosc scich. Sc'i un ma n pü de amur dl'proscimo, spo ti pordenuns so scich y scoun na ota l'nost dan nosta porta y spo vëgn-el dlunch nët.

L'calënder ladin, sëgn ch'i baiun dl'pordené, s'aoda spo a nos ladins dër na gran çiarìa de umilté. Chësc augure aldiss purdërt al prüm post, çiudi che zënza umilté ne sarà-l pa gnanca amur dl'proscimo y zënza umilté ne n'é-l degun pordón. Tan bel ch'i essun purdërt nos ladins, y no ma nos ladins, mo düc i europeï, sc'i savessun a se pordoné. Pur na bagatela se fajuns gonot l'ri çe pur agn y agn alalungia, ne se çiarun nia y ne se saludun nia y se fajun l'infer bel sön chësta tera. Çiudi pa? Çiudi che al se fala l'umilté. An disc, che l'sciché dà dô. Nos urun ester scicà, mo dé dô no!

L'calënder ladin s'aoda spo n dër character ladin. Al é val de plü co l'lingaz ladin. Inçe l'lingaz ladin é dër val de bel y de gran, ch'i un l'sacrosant dovér de mantignì cun dütes nostes forzes y dl'mioré y adaté a nosc tëmp. Mo l'lingaz ladin n'é nia çiamó düc. Inçe n cineje pô gni chilò adalerch y imparé l'ladin y l'baié, mo purchël ne sarà-l mai n'ladin. Al i'falarà l'character ladin. Sce n'jon à n iade scrit te n sföi, che ara é trista, sc'al é mâ plü l'lingaz da defëne y che düc l'ater é bele pordü, spo à-l propi inçe dër rajun. Al dé da incfi mëssuns di, che dër tröc ladins à pordü l'character ladin. Nüsc vedli da zacan ess pa bëgn rajun de se dodé de tröc de nos ladins da sëgn. Pur vigni pic scioldo se dessi bëgn ia n grüm de iadi l'anima, sc'ai sciafiass. Y ai furesti ti mëtti bëgn sö bel düc y ti crei düc, inçe sc'ai vëiga cun sü edli, ch'ara é atramënter. Tan tröc ladins al dé da incö ti sciüra bëgn dô düc cant ai furesti y a chisc da chilò ti çiaavassi plü ion çiamó l'fosch fora dl'aundla. A forza che i ladins se vënn düc ia fure-

sti, vëgn-era pa bëgn òiamó, che ai vëgn mangià sò dai furesti y ch'ai resta tla gran minorité, sciòch'al é suzedü cun d'atri postè ladins, che vëgn al dé da incò gornà dai furesti. Chilò spo suzed'era pa bëgn òiamó, che al vëgn vëi; òi che n poet tudèsch scri: „Die Geister, die ich rief, ich werd' sie nicht mehr los". An baia tan de cosciënza ladina. Te chësc punt à la cosciënza ladina na gran ferida foscia, che al foss gran ora da taié fora, scenò ne se lascerà-ra col tēmp nia plü vari.

N dër character ladin foss dër de bujëgn! L calēnder ladin s'l'aoda!

L calēnder ladin n'oress nia jumé spo de s'aodé dër trōpa cuntentēza, tan trōpa, che osc cōr s'implēsc fora de chē tlera cuntentēza, che é üna dles plü gran richēzes te nosta vita. Mo, mi bugn ladins, la cuntentēza ne se lascia pa nia cumpré cun scioldi o baraté ite sōn roba de chēsta tera. Cun chësc patüc dl monn se cumprun gonot bel l cuntrario dla cuntentēza. Al é val plü de valüta y purchël mēsse-ra se formé cun na dërta vita bele da pici insö. La fundamēnta de na dërta cuntentēza é dër se sigü la fede y religion,

Ci rest-el pa spo òiamó de s'aodé? Sanbëgn n gran grüm de furtüna. Furtüna é-l ester no ma da carté o da mēte a la niza, furtüna é-l ester söl laur, söl iade y vigni vare ch'an fesc.

Dër important de s'aodé é spo la buna orenté al laur. Al dé da incò ciafa düc laur, chi che ó, y l laur devēnta bel, can che al vëgn fat avisa y ion. Mai ne suns bugn de ringrazié assè Chël Bel Dì dl laur. Punsun mo n pü a chi tan tröc, che n'é nia bugn da lauré.

L calēnder ladin aoda spo a düc i ladins na gran çiarria de sanité. Sc'an à la sanité, spo va l laur, spo sa-l bel, spo va düc. Zēnza la sanité n'é-l la miü spēisa che ne scüsa nia, l plü pic pēis massa pesoch. Mo dla sanité va-ra pa inçe da çiaré y chël é n gran comandamēt dé da Idi. Nia vigni plunder che sa bun, fesc inçe bun. I plü gragn nemisc dla sanité é la gola y l'intemperanza.

Spo aod-el òiamó l calēnder ladin a düc i ladins de bugn afari, bel tēmp y tantes d'atres coses, che se é de üt pur corp y anima.

Da di dilan a Chël Bel Dì uns pa inè dl bel tēmp ch'al s'à dé da d'alton dl'an passé. Al sarà bëgn püch che se recorda n té bel alton, tan bun çialt y da surēdl. Inè l'isté é ste bun çialt y bel, che düc podó ester cuntēnc. Dër de sigü é-l ste miü co la jënt!

Cari ladins! L calēnder uress indò inè in chësc an gni te ostes çiasas, te dütes les çiasas ladines y porté aurela cürta, insegnamēnc y d'atres coses dütl pur os, dütl l'an 1971.

L'an 1970

L'an 1970 é ste sura düc l monn l'an pur cunservé la natüra. Pur tudèsch i dijōn a chësc an dër bel „Naturschutzjahr”.

Chël che é ste a mēte sò chësc pinsir, à veramēnter albü na buna idea. Mo chësc „Naturschutzjahr” ne dess nia ma ester chël dl 1970, mo inçe düc i atri agn.

L calēnder ladin oress inçe chilò porté o i dé ai ladins val pinsir pur cunservé la bela natüra te nüsc bi paisc ladins.

Imprüma de düc val söl fabbriché. Tan tröp é-l gnü y vëgn-el fabbriché te

nosta valada. Mo an ne pô nia cis di, che al side gnü fabbriché dër bel. Tröp mal y oramai zēnza gusto à-n fabbriché dal 1900 çina dô l'ultima vera.

Dó l'ultima vera à-n müdé idea y an é ruvâ a n stil dles munts, mo an n'é nia òiamó ruvâ a n stil veramēnter ladin, ladin dla Val de Badia y Mareo. Sc'i jun sōn Piz de Sorega o sōn Piz La Ila y çiarun jö a S. Çiascian o jö La Ila, spo ne fesc l fabbriché da sēgn nia chē bela impresciun; spo mēssuns di, ch'i udun veramēnter mâ na majira o majires. Dër trōpes costruziuns nöies ne s'é nia cis adatades a la natüra y ala forma de noster munts, de nüsc bosc y de nüsc crēp.

Mo sc'i ti çiarun a les çiasas vedles,

Čiasa da paura a S. Martin/Tor

spo passenï-eres tan ite tl paisc y tla natüra, che al pê, sciöche ares foss corsciüdes fora de tera. Či beles proporziuns che an savô da i dé plü da di ai fabricaç. Chësc se fesc chiamó plü morvëia, sc'i punsun, che al n'ê pa nia architectè o injeniers, che fajô desëgns o projectè, mo de scëmpli maestri da muradù o zumpradù. I mëssun veramënter di, che ai sintí y ai udô cun sü bugn edli les dërtes proporziun.

Sce an va te d'atres vals, olà che ai inçe da vedlamënter incà so bel stil de fabriché, spo vëigun, che ai l'â mantignì inçe chiamó al dé da incò; al é madër gnü modernisé y spezialmënter dait fora é-l düet dô les regules plü modernes.

Sëgn me damani, sce ara ne jiss nia da fa inçe tla valada de Badia y Marò l medemo? Y chësta domanda i uressi imprüma de düet fa a nüsc architectè y injeniers. Porvede mo a mantignì l bel stil ladin tl fabriché. Ara va pô al modernisé y a l'adaté y nüsc tëmps. Chësta foss üna na cosa y spo n n'atra!

Chësc an de cunservé la natüra se dà inçe chiamó d'atri pinsirs. Urun avëi de beles çiases, mo pro chëstes çiases ald-el pa inçe n bel ambiënt; chël ó di, che al ne basta nia, sce la çiasa instëssa é bela, al ó inçe ester bel, çì che é dlungia, çì che é incër ia. La plü bela y plü buna torta sön zopa dla coltura ne sarà mai val de dërt. Insciö é-ra inçe cun nostes çiases! Sce al é bel nët y romené sö incër çiasa ia, spo pô inée na çiasa nia dër bela se tó fora nia mal. Inçe na çiasa dër vedla pô gni fora üna dles plü beles, sce ara vëgn tignida nëta y ordinada! An chir tan al dé da incò de té mobilia vedla; çiuđi se doda pa tan tröc spo cun çiases vedles, che é gonot cotan plü beles dles nöies.

Te tröc postè vëgn inçe fat invalgó dlungia çiasa en urt de munt, o plü cunesciü sot a l'inom tudësch „Steingarten”. Chël é val de dërt. Al é n sëgn, che an ti ó bun a les munts y ai crëp de nüsc paisc. Mo inçe chilò ó-l ester na mosüra. Sce al vëgn metü te n té urt de vigni sort de ciüf de munt, apo

sarà-l dèr de sigü val de bel, mo sce al vègn massa moscedé cun de vigni sort de ciüf dles basses, spo pô-l perde süa belèza. Chèsc n'ó nia di, che i ciüf dla plantüda ne side nia bi; ai é de sigü inè chi bi, mo düet alda a so post. Inèr les çiasas ia é inè dèr bi i lègns y spezialmènter i lègns de munt. I ciers se lascia trà sö dèr sauri; plü rî fejun cun i barantli.

Les çiasas dess spo inè gni infurnides cun ciüf. Chilò vègun, che al vègn bègn fat dèr tröp chilò da nos te nosta valada, mo i ne pudun çiamó di ne nia se musuré cun d'atres valades de nüsc paisc, che n'é nia çiamó tan inant cun l turismo. La sajun da d'isté düra te chères vals cotan plü di co chilò da nos.

Spo foss-el inè dèrt, sce la jènt çiarass inè instèsc che al sides nèt y ordiné dô chi trus, dô les strades y sön chèl plazes. Al ne dess nia gni dit, che al é l laur dl Comun da fa chèl. Sce vignun l fesc instèss, spo é-l præsc fat y costa manco, y che é pa purdèrt l Comun? Pro l Comun aldiunse nos düc canè y sce al vègn fat val a spèises dl Comun, vègn-el pô fat a nostes spèises.

Al dess inè gni metü sü cèstè dl papir y ausà la jènt a mète ailò i papirs, impè d'i sciuré invalgó ia pur tera.

Te paisc ia de là dl cunfin vègun de té cèstè finamai te chi bosc. I dijarèis, che chèstes é bègn de piceres picolèzes. Al é inè magari vèi, mo ares dèida a cunservé nosta bela natüra sciöch'al alda. Y spo n grüm de té picolèzes adüm fesc fora val de gran.

Çiamó na cosa me sta a cör de se di. Sc'i fajèis de té urtè de munt lascede da na pert chi nani y chi zbergli y chèl plunder de plastich düet cant, çiu di che

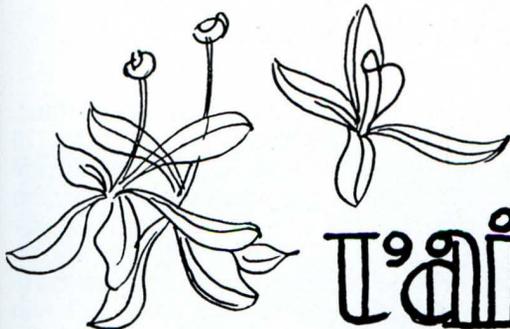
chèl patüc ne fesc nia plü bel, mo cotàn plü burt; chèl patüc é mâ n chic, dèr de sigü. Plü naturales che les coses é y plü beles ch'ares é y manco naturales che ares é y plü burtes, che ares vègn fora.

Çiamó n pinsir uress l calènder ladin se di. Chi che se fesc sö çiasas nöies, dess inè se vaghé val de bi quadri te stüa o te porte y no mâ chèl plunder de stampes che an vèiga gonot y desfigurèia i locai y la çiasa. Y spo mètuns inè it n Crist te nostes çiasas, mo no mâ de té cristè de plastich, che vègn fabricà in series, sciöche i pozi o i stlipuns, mo i urun se mète te nostes çiasas val bel Crist ziplé da nüsc artistè. Sc'i vagun gonot tan tröp pur n caprize, uruns inè vaghé val pur na bela statua te nosta çiasa, che dess ste dannora ailò.

Y os, ch'i èis çiamó çiasas vedles, o mobilia vedla, no stede a se l vène, mo tolé-l jö da sot l tèt y lavé-l n pü y meté-l te val local o porte, al se fajarà ligrèza. Sce düet chèsc patüc vedl passenèia ite te na çiasa nöia, tan de plü passenèi-el ite tles çiasas vedles. Y sc'i mèssèis propi l dé ca, spo déi-l almanco a chi da chilò y no a de té furesti, che va ma sciacaré impara.

Düt chèsc patüc urò chèsc stufan de calènder ladin se cunté chèsc iade y al l'à fat, no pur se desené y pur se trà dant val, mo pur amur a nostes beles valades ladines, a ostes çiasas y a ostes coses. Sc'i i urèis veramènter tan bun a osta tera ladina, sciöch'i dijèis, spo l mostrèis de sigü cun fa çì che l calènder ladin s'á in cürt cunté dant. Al sarà pa bègn de üt l pur os y pur i furesti, che vègn adalèrch.

M. A.

L'aisciöda.

Le d'invern tan bel, mo frëid y
präsc passé,

nosta stöa buna çialda oruns
präsc tralascé,

mèt-el man surëdl tres plü a
l'alt a ji

y la bel'aisciöda ó präsc inçe gni.

Insciö çiantunse nos d'aisciöda y
düc é cuntënë, che ara vëgn. L'an mèt
pur dërt man cun l'inver, mo nos, tl
calënder ladin, mëtun man cun l'ai-
sciüda.

Do tröc dis scürs y frëic dl'inver suns
indò dër cuntënë, sc'i podun indò udëi
l surëdl, che va plü a l'alt y se lascia
udëi plü gonot y plü di. Vigni dé é-l
les gotes che toma plü granes dai tēc
y les eghes di rià crësc da ora a ora
y ai çianta la çiantia dl'aisciöda che
vëgn indò tl paisc. I taç rosc te chi
pra, imprüma söles costes y spo inçe
tles vals, vëgn tres plü gagn. Ia do
chël mür, bel ascognüda dal frëid,
vëghes-te bele la prüma flu ghela, che
te salüda. Da dé a dé sta l surëdl plü
di lasö söl firmamënt. L ross dl'erba
seçiada y dlaciada sot la nëi dl lunch
inver, ara müda plan, plan curù y n
vërd lisier y transparënt cür chi coi
y inçe les vals y finamai chi postè
d'ambria.

L'aisciöda crësc y l'inver se tira tres
plü insö pur les munts. Tan ion che
an à albü l'inver, an vëiga mefo impò
çiamó plü ion l'aisciüda, no ma da la
pert de jënt, che tol indò speranza tla
vita, mo inçe da la jënt jona.

L'aisciüda porta mefo impò indò vita
nöia y descëda les forzes nöies dla
natüra y dütt mèt indò man de s'ar-
möre y de gni vù.

Sanbëgn, te nostes valades ladines
é l'aisciöda tres indò desturbada dal
frëid, dal vënt y da nëi nöia. Ara n'é
mefo di ne nia sciöche a ies basses.

I lasciassun na gran loçia, sc'i
n'anunziassun nia sëgn d'aisciüda la
plü gran festa, che é Pasca. Sciöch'al
é tla natüra da d'aisciöda dütt che re-
surësc a vita nöia, insciö se disc inçe
la gran festa de Pasca, che chël che é
instëss la vita, se fajarà inçe nos n iade
resuri pur gode dagnora la Pasca de
resureziun tl'eternité. Vigni domënia
dl'an dess se recordé a chësta gran
virité.

Co dess pa ester l' tēmp da d'aisciü-
da? L merz dess ester süt y da surëdl
y l vënt ne i fesc nia mal. L'auri mëss
pa bëgn rumpe l gran frëid, mo sc'al
porta l gran çialt, spo é-le mefo pur-
chël l jügn, che mëss dlacé. Auri pô
ester mol y da burasches y da vënt y
da plöia, madër nia dër da stöp. L mëis
de mà dess mà çiamó se tigni zruch l
gran çialt. De mà plöia mai assà, dijò
nüsc vedli y ai â rajun. Pur vigni raïsc
ne n dess-el gni n pazun. Sa-i çiamó i
jogn dal dé da incö, çì che n pazun é?
Co é-ra pa spo col jügn. Dal jügn de-
pënd oramai düta la racolta. Jügn al-
diss bëgn mefo da se mostré sö la pert
çialda y da surëdl, spo pô dütt garaté.
Chinesc dis de jügn fesc de plü co auri
y mà adüm!

D'aisciüda rodun pa inçe pur munts
y vals a perié. Periede ma dassën dô
l bel tēmp. I paurs l'adora y inçe chi
dai furesti.

L paisc d'Antermëia

(Metü adüm da s. Alv. Comploj, curat a Antermëia dal 1939 - 1946).

Antermëia, Antermöia, Untermoj.

La parora „anter” vëgn dal latin antrum, chël ó di, büja, tana. La parora „möia” pô gni da smöia, chël é na picera rô. Chël foss n post da büjes, tanes y piceres rôes. Al é teràc tëinder y tan inant che al é l tēmp mol, é-l inè prigo da piceres roes y smöies.

Antermëia i dijun inè a chël toch pro n murin, olà che an mèt jö la blaa, al à da trèi perts n gran parèi y da la quarta mâ plü n pice, olà che al vëgn lascé sura l star y juté jö la blaa. L paisc d'Antermëia à la medema forma de n'antermëia de n murin. Magari pô-l inè ester chilò la raisc dl'inom Antermëia.

L paisc

Antermëia é 1515 m sura l mer, a pe de chi Jus (Maurerberg), alè 2326 m.

L'an 1855 è-l 17 ciases cun 157 abitanè. L'an 1915 è-l 27 ciases cun inanter 120 y 140 abitanè. L vedl cunfin gnè formé dai dui gragn rüs, che vëgn jö a man ciampa (èi che è ia d'là, è da S. Martin) y a man dërta (èi che aldi pro Rina). Can che al é gnü fat la Espositur (prüma cõra d'animes) è-le l'an 1797 cun set mësc: Curt da mez, Curt de sura, Sottiaç, Plaza, Pic Fornela (Mair), gran Fornela y Pedantermëia (Tulperhof). Antermëia vëgn nominada l prim iade te na lëtra d'indulgēzes l'an 1450, conzedüda dal Papa Nicolò V.

La cõra d'animes y la Prebenda

Antermëia aldi pro S. Martin. Can che al é gnü fondé a S. Martin la Cooperatur (ch'ai à ciafé n caplan) à Antermëia dé n gran contribut. Purchël jê-le da ailò inant (1729) l caplan vigni domënia — tuta fora la prüma dl mëis — a Antermëia a di la mëssa y a tigni

Antermëia cun Sas dla Crusc.

Antermëia cun Plan de Corones y Piz da Peres.

dotrina. Dea ch'al murì datrai un zënza sacramènc y dea che d'inver é-le gonot ri da se trà sön Antermëia, pur i santusc, pur gauja dl gunfe de nëi y dl ri tëmp, s'è la popolaziun bel l'an 1749 porvé de ciafé n prò. Mo laóta mancià-le ciamó la colonia y i mesi pur mantignì l prò. L'an 1827 à la Curia da Pursenù dé la lizënza da tignì les Antlès a Antermëia. La Espositur é gnüda fondada l'an 1797. Da inlaóta incà à Antermëia dagnora albü n prò. Chël che é ruvé a Antermëia de setëmber dl 1970, é chël che ô dì vint. Al à inom Ujöp Pezzei.

Pur fondé na cöra d'animes, che n prò ais da vire, ô-l ester scioldi. Pur mantignì n prò a Antermëia é-l ste n zerto Mahlknicht da Gherdëna, che à dé 3000 rainesc. Y l prou mësà di vigni edema trèi mësces pur chësc legat. Da Lijun ca é-l gnü fondé l legat Grünfelder cun l'obligo de tignì la perdica pur tudësch. Da n tëmp n gnè-le inçe da Lijun ca a mësca. L'an 1877 in s. Silvester à l servo de Dì, siur Ujöp

da Oies — la ota caplan a S. Martin — tignì la perdica pur tudësch. Chësta perdica cun d'atres adüm é gnüda publicada l'an passé te n liber dé fora da n miscionare dl Colegio dl Verbo divin da Steyl. L prou à set iadi l'oferta dla dljia y n contribut dles proches. La fondaziun dl'an 1839 cunta de 490 corones pur l'esposito. N n'atra oservaziun disc, ch'al à 286 rainesc (Un n rainesc = döes corones), l'abitaziun y la lëgna. Les atres gravaries rovâ a S. Martin y é restades tan di che l prou da s. Martin jê trèi iadi a Antermëia a tignì i ofizi, dui iadi l caplan — da s. Salvester y in la segra — un n iade l curat — da s. Antone, ai 17 de iener. In döt ê-l la oata l'agravio y l godimënt de 84 legaç.

N legat é na fondaziun cun na zerta soma de scioldi. L fit de chisc scioldi gnò tut ca vign'an pur di mësces.

La dljia

Da dan l'an 1830 ne n'ê-l degünes notizies sura la picera dljia d'Antermëia. I agn 1830-1832 à siur Franzl Fi-

stil de Badia restauré la dlijia da fundamënt insö. Siur Jan Adang da Corvara l'ha lasciada depënje dal moler Rudiferia de Badia, che à depënt plü dlijies de nosta valada. N original é-l chiamó da udèi pro la capela de s. Berbura a La Val. L'esposito siur Pire Sorarui da Fodom à dan la prüma vera abiné 4500 corones y cënt piantes pur l'ingrandimënt dla picera dlijia. Al é n prou sciché, che savô instëss de s'araté fora tan material, che al gnê adoré. Ara n'à urü ester, che al restass a manajé l laur, che tratàn la vera â-l messé demez. Do la vera spo â-l fat sö da nü la dlijia y l ciampanin y calonia d'La Pli da Fodom.

L'an 1921 à spo siur Davide Ferdigg da Rina tut in opra l'ingrandimënt dla dlijia, l'ha arlungiada de trëi metri y alzada d'un y mez. I scioldi é impormó gnüs, pur providënza, dô l'ingrandimënt, purchël é-ra gnüda depënta fora tan ricamënter dal moler Pescoller de Grones de Badia. Al laorâ l maester,

so fi y süa fia. Sc'an ess punsé, ch'al ess pudü gni scioldi assà, foss-el bëgn ste da fa l'ingrandimënt atramënter: ji fora, jö da pè, da intrames les perts, sciöch'an à fat a S. Martin l'an 1859 y dô chëst'ultima vera a La Ila.

La fraziun dê 8500 lires, portâ inc privat scioldi y mangiaria y daidé cun operes. La vijinanza da Mirì dê l lignan, daidâ inc cun operes y mangiaria. Inçè da la pert da Rina gnê-l daidé cun mangiaria y cun scioldi y fat operes. Honnes Pinter, che l moler pur reconoscënza à depënt sö sot, â petlé a La Val cënt piantes y 6100 lires. L medemo numer de piantes dê inc S. Martin y Lungiarü deburiada.

I maestri da muradù Pisching d'Alplan y Schuen da Pidrô fajô i laurs da muradù, l maester da zumpradù Conrater dl Ciapin l jaz y l tèt. Les finestres é da la firma Strobl da Pursesù. L gran alté gnê depënt da Antone Grones d'Arabba, l pice alté y l pergo da Sepl Alfreider da Pedraces.

Antermëia cuntra Piz da Peres y Senes.

I scolari d'Antermëia da n iade.

L coro d'Antermëia da n iade.

Curazia y parochia

Cun l prüm de iener 1939 é l'espositur d' Antermëia diventada curazia. Fina sëgn messâ i caji de Bato, maridé y mortalitês gni portâ ite ti libri dles matricoles da San Martin. Praticamënter gnê-l inçe bel denant noté sö döt a Antermëia, mo da sëgn inant ne rüva chisc dati nia plü a S. Martin, mo restâ tla cürazia d'Antermëia. A l'energia, prudënza y al interessamënt de siur Angel Dapunt é-l da atribui l mirit de avèi inalzé la Curazia a Parochia in data dl 1. de iener 1950. Pur chësc scopo messâ-l gni abiné bindebo de soma de scioldi, nia de morvëia, sce la jënt dl païsc se parâ. In plü messâ-l gni tut ite jënt dla cõra da S. Martin y da Rina. De Comun é restada la pert da Rina pro Alplan. Al é ste furtüna, che sëgn, ch'al é mancanza de proi, manaciassi de resté zënza, sce al ne foss nia parochia.

L coro

Siur Surarui, che é a Antermëia dan la pröma vera, jê les domënies domisdé dô i ufizi a Rina a lauré cun l coro. Al s'à ailò inçe interessé de fa l pice orghe l'an 1911. Cun la pücia jënt a Antermëia ne s'imbastâ-l nia l'an de fa valch de plü. Impormó siur Davide, scebëgn püch musicalisc, à metü sö l coro y é ruvé al çianté a cater usc.

Iarone dl'Ustì che â suratut l coro, é finamai rové a fa la nona mëssa dl Faist. L scrivan de chësc artichel s'à dé gran bria pur set agn de formé l coro, a mët man l'an 1939. De 13 che an à insigné, n'é-l çiamó sëgn n sopran y n alt, che çianta tl coro d'Antermëia. L'unico möt, che é pro chisc 13, Otto Rubatscher dl Mair, é diventé plü tert pur 10 agn organist dl post, é spo rové organist a Cortina d'Ampéz y é sëgn organist dl Dom y dla Pli a Pursenù y professor de musiga.

Ministranč d'Antermëia a Pursenù.

Dlijia d'Antermëia

An fajô mësses nôies, imparà i ofertori, ôspi y d'atres çianties, coltivà l corai y al ê n plajëi, sciöche i çiantadüs gnê a les proves de çianté cun interesse pur l çianté a gloria de Dî y fa beles les sacres funziuns. Otto à suratut cun 17 agn l coro y te n cürt tēp à-l çiamó laprò metü sö na musiga, che à soné pur la mëssa nuvela de siur Merch Graffonara y pur atres ocajiuns. Che ara n'â nia vita lungia, ê-l bëgn da udëi danfora, mo codî gnê-l çiamó acompagné l çianté da les prozsciuns cun les trumbëtes.

L'orghe

Fina a l'an 1934 ê-l te dlijia n harmonio a pedal, che an â suratut da la dlijia da Rina dô che chisc â fat l'orghe. L'an 1934 ê-l gnü cumpré n pice orghe da n diletant da Sexten, metü adüm da èl instèss pur çiasa. L'an 1953 ê-l gnü cumpré pur 170.000 liras n ventilator cun motor. Scebëgn che al ê pü-

çia lerch, punsân bele dal 1940 insö de fa n orghe nü. Chèsc plan é impormó gnü realisé l'an 1966 pur l'interessamënt dl prou siur Josef Zacher. L vedl orghelest Otto Rubatscher à fat la dispoziziun cun dui manuali y 12 reghstri, fat dal solito Pirchner da Steinach, pur l cost de 4 miliuns y mez.

Les çiampanes

L çiampanin porta la data 1758 y é 30 metri alt. L'ora é gnüda renovada completamënter da n zerto Lanz da Weitentel l'an 1939. Döes piceres çiampanes é probabilmënter tan vedles co la dlijia instèssa. Üna de chëstes é çiamó sön çiampanin pur soné l'agonia. Tl calēder ladin 1967 é-ra caraterisada sciöche n „curiosum”, çüdi che l sonn sparèsc atira. Na maiü çiampana gnê corada i agn 1843/44 y costâ 633 rainesc cun l pëis de 700 chili, plü grana co chëra da sëgn che pësa 570 chili. La vera l'â dlotida. Al dé da incö vëgnel soné cater çiampanes de trëi sorts, che acorda nia mal adüm. L'an 1924

S. Catarina y s. Berbura

Prozesciun in la Mëssa nuvela.

venô chi da Rina na çiampana dl 1700 de 225 kg da l tono „cis”, che la vera ti à lascé zruich, pur lires 2025. Dô la cronich d’Antermëia costâ-ra 5000 lires. N n’atra çiampana cun 350 kg dal tono „a” é gnüda cumprada l’an 1928 y al é gnü metü sö n trausagn nü (Glockenstuhl). Ai 13 de forà 1949 é-l gnü cunsagré dôes çiampanes, la maiü cun l tono „fis” y la mëindra cun l tono „e” da 110 kg. (Acord: fis, a, cis, e). La funziun à fat l canonico Johann Untergasser. Ares costâ 765.000 lires y döt deboriada passa n miliun. L mirit ti speta in gran pert a siur Angel Dapunt y al defonto Vijo de Jöpl.

La cortina

La cortina sarà gnüda fata plü sigü l’an 1802, püch agn dô che an â ciafé n prou, che restâ tla cöra. L’an 1830 gnêra ingrandida dl mez y benedida dal degan da La Pli siur Giov. Batt. Alton. Fata parochia y tut ite jënt, ê-le indò de bujègn d’la fa maiü. An l’â fata l’an

1952 y siur Pire Rubatscher dl Mair, degan dl paisc, l’â benedida ai 12 d’otôber in prejenza di assistènc dla regiun y dla Provinzia, prejënt l compaejan Ing. Alois Pupp.

La calonia

La calonia da denant â mâ un en piano d’abité, purchël urôn la fa maiü. Dô trôpes discusciuns é-ra garatada. Ai 14 de dezèmber dl 1960 é-l jü l vëscö Msgr. Gargitter da Longega versciö Crêpa, sö pur corda a Antermëia (n scolare da Rina, che l’â incunté, l’â cunesciü a l’anel tl dëit). De dô é-l atira gnü tut in opra l gran laur dl’ingrandimënt dla calonia, che à ciafé n stamp dl düt nü.

La scora

Dai agn dl 1860 insö é-l l prou che tignô scora te calonia. Al â inçe tēmp assà te na té picera cöra. L’an 1907 é-l spo gnü fat la calonia nòia. Al se mirita de gni nominada cun ringrazia-

Nane y Maria troghera.

mènt la maestra de Badia Emma Dapunt, ch'â insigné pur 30 agn i scolari d'Antermèia, dal 1907 al 1924 y dal 1943 al 1957. Ara è maestra de profesciun, nia mâ dêr buna da insigné, mo inçe da formé l character di mituns, che ciarâ sura te plaza y te dlijia. Da la jënt à-ra l'inom „Maestra”. Al ti â toché n tèmp da insigné te scora inçe la religiun. Dea che ara l'â fat cun persuasiun y maestria, à-ra çiafé n scrit de ringraziamènt dal vèsco da laota Msgr. Johann Raffl. L tèmp che ara â libero, adorâ-ra pur insigné les mitans a cuji fora tovaies de dlijia y laurâ insciò instèssa pur l bëgn inçe dla dlijia. Tla cronich d'Antermèia vègn-el dant l'an 1932 na maestra, de chèra che al vègn scrit, che ara stritâ cun che ara â da fa, s'imprestâ scioldi y ne paia nia i debiè y ti dê colpi ai mituns. La intervenziun dl prou y di superiori ne jovâ düt nia (sot al fascismo). Finalmènter in lünesc de Pasca lasc-era zruç debiè y disciòrdini y se n va.

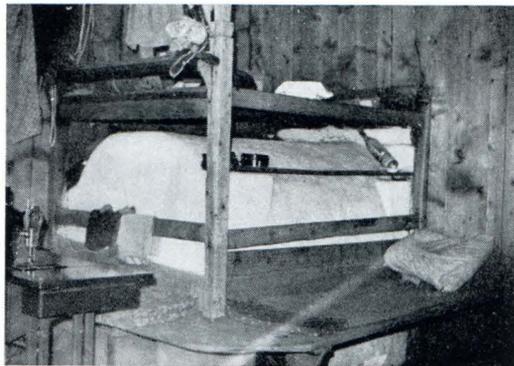
Sc'an cunfruntèia la popolaziun di paisc cui scolari che va a scora, uresun di, che mesa la popolaziun va a scora. L'an 1933/34 cumpedân 71 scolari, l'an 1938/39 finamai 81 scolari (1 maiù numer che é gnü arjunt çina sègn)! Al ne n gnè tròc da la pert de Miri da s. Martin y da Rina. Insciò ê-l l tèmp madü pur tó ite les çiasés y viles y fa parochia. Pur compati l comportamènt dla maestra dl 1932 é-l da di, che na té jona ê da mené picé, mès-sèi gni da n paisc çialt dl'Italia adalrech cun düt n n'ater character, d'atres usanzas, d'atri sèntimènc y d'atres idees, gonot sora y arbandonada a se instèssa. Al n'é magari nia da se n fa de morvèia, sc'ara se comportâ sciöche ara s'â comporté. An dess mâ porvé a senté n lègn da nusc chilò da nos a udèi çì früè ch'al porta.

Mèsses noveles

Tratàn la pröma gran vera à dit la mëssa novela siur Pire Rubatscher dl Mair, ai 17. 6. 1917 y l prou d'Eores, siur Ujöp Frena, à tigni la perdica. I çiantadüs dl decanat çiantâ la mëssa di apostoli dl Mitterer.

In S. Tomesc, a mesa l'inver, dl'an 1921 à dit süa mëssa nuvela siur Pire Dejaco de Rü. Siur Pire dl Mair, so parènt, tignò la perdica y i çiantadüs çiantâ la mëssa de Carlo Borromeo dl Mitterer.

Siur professor dl'Usti, Ferdinand Pupp, à dit süa prüma Mëssa ai 2. 7. 1926 y so berba, siur Alois Pupp, curat da Raiscia, à perdiché. Al sonâ la muiga de Lijun.

L mugun scialda sèch.

Mëssa nuvela de siur Nando Pupp.

Da la mëssa nuvela de siur Merch Graffonara, sègn plovàn da La Pli de Mareo, ai 4. 7. 1948, arat-un ch'al side ste 4000 persones. La perdica de siur Ujöp Pizzinini vègn ciamó recordada al dé da incò. L coro ciantà la Primiz-messe de Mitterer cun trombètes. Cun na paziènza mata y cun proves zènza fin à pur chë ocasiun Otto dl Mair, 1 jon orghelist, metü sö na musiga.

Da siur Pire Clara de Bièi a siur Merch Graffonara tignì la perdica ai 30. 6. 1958.

Siur Rudi Chizzali à dit süa prùma s. Mëssa ai 13. 6. 1969 a na temperaturà sot l normal. Al sonà la musiga d'Al Plan. Perdicadù è siur Carlo Pescollde-rungg. Al gnò tignì la liturgia nòia y l cianté pur tudèsch sot a la direziun de so fré Iarone Chizzali.

Prejènte la musiga da Rina y da La Pli de Mareo à Antermèia fat la festa dl iubileo de 25 agn a siur Davide Ferdigg ai 17. 6. 1930.

Antermèia à ince n bel numer de monies, miscionares y d'atres, y n frate laico dles misciuns tl' Africa, siur Franz Agreiter.

Coses diversces de dlìia

Anna Deval da Pè d'Antermèia, Nann de Ti i dijò-n, cumprà pur la dlìia n cunfarun, n pluviale blanch y la statua dl Bambin. Ai 16 de mà 1938 sarà-l ste la ultima prozesciun a S. Martin cun S. Germano pur ji a perié dla plòia. Dò é-l scialdi ma plü gnü perié pur l bel tèm.

L'an 1942 é-l gnü curì, in pert cun artejagn furesti, l tèt dl presbiterio dla dlìia, che la umidité à fat fraidì. L'an 1947 é-l gnü fat l funz nü dla dlìia.

1950 à i jogn arjigné l bel cunfarun, che vègn porté, can che al vègn tut ite les prozesciuns da La Pli, Laval, San Martin y Rina, che va in Jeon. — Ai 20. 6. 1951 é-l gnü porté da Rina ite la statua de s. Maria pelegrina a porté gran consolaziun y ligrèza y ar'é gnüda portada inant sön tru dal Bagn pur S. Martin. Pur recordé pur tres chësc dé, é-l gnü arjigné na statua de s. Maria pelegrina.

L'an 1956 é-l gnü l vèsco Gargitter in vijita pastorala a Antermèia ai 24. 4. y à albü parores de reconoscènza pur i laurs, che la picera còra à fat

Mëssa nuvela de Siur Pire Clara.

cun spirito religios y sacrificze sot la cõra de so prou di ultimi agn. I ultimi vint agn à Antermëia dé fora tröc scioldi pur dlijia y calonia. Purchël se mirita la jënt na reconoscënza y la amiraziun, che ai é cun buna orenté jüs dô a chi che à albü l'ardimënt de impianté düc i laurs. L ringraziamënt va inçe al defonto presidënt dla regiun, siur Alois Pupp, che ne s'à nia desmentie de daidé so paisc, olà che al é de bujègn pur laurs de dlijia y soziali!

Coses diversces che interesëia

L'an 1935 vègn-el fat la prüma ciasa sön Wörz, cun ostaria. Tone dl Cheder cumpra l lüch de Fornela da Tio Agreiter, che se maridà a Colfosch y jô spo fora in Österreich.

Ai 25 de iener 1938 àn udü l „Nordlicht". La jënt minà che al vardess ia in Lijun. Savun çi che al é ste.

La löm electrisc é gnüda arjignada da Vijo de Jöpl dan la secunda vera. Ara à fat n gran survisc a la jënt tratan la vera, che an ne ciafà nia petrolio da cumpré. Imprüma jé-ra cun na roda

Dui ministranč.

da murin la turbina. De dô é-l gnü fat nanter dui iadi n ingrandimënt.

La emigraziun à inçe albü a Antermëia na gran propaganda, che n fajô valgügn punsé, mo no propi mec maç, sciöche al suzedô te d'atri postc. N bur cajo fora dles cherianzes à albü l pür studënt dl sesto curs dl Vinzentinum, Lois dl Tistler, che s'à astilé püch furbo y à messé finì süa jona vita dô tröpes soferënzes te n ciamp de conzen-

Orghe d'Antermëia.

Antermëia cun Pütia.

tramënt pur gauja dles çiacules de jënt, ries müses, mancanza de discreziun da pert dla popolaziun.

La ota, al tēmp de chēsta ultima vera, n'è-l pa bëgn suzedü çiamó cotàn plü de stersces da intrames les perts y cun düta chē cunfujiun da la ota, che è pa competënt de iudiché l dërt o l stort? Çiamó al dé da incö é-l dër ri a iudiché. Suns bëgn gnüs mius al dé da incö? Çi é pa n maiù mal? Ne n copé un a ries o ti dé na papa ducia, olà che al é l tosser laite? L'ultimo cajo, arata l calēnder ladin, che sides çiamó plü stlet, çiuđi che al ne i dà gnanca l'ocajun de i lascé udëi l prigo al nemich, pur che al pois se paré, o almanco porvé de se paré.

Parti l bosch de fraziun

La jënt d'Antermëia à plütosc la meseria. L post é tröp a l'alt y dlungia Pütia ne garetà nia cis la blaa; ara é datrai graniada, dlaciada y gonot destemporada. D'isté é jënt cater o cin

Scora d'Antermëia.

edemes sön i prà da munt. Çina ch'al n'è nia la strada, gnè-l feter düt mené d'inver d'Aunejia ite y sö, olà che al gnô fat n bel trü pur mené fora y jö dütes les taies, spezialmënter dal bosch dl vësko.

Emma Dapunt.

Ai disc sö n raiml.

Calonia vedla d'Antermëia.

I agn 1941/42 é-l gnü parti l bosch de fraziun cun l' intervenziun dl' Ing. Pultar. Düc à ciafé n tó de bosch, podó paié i debiè se gode y durturé valch y trà l fle plü saurì. D'inver se davagnà jënt val scioldi cun l laur sfadius de trà les taies dl bosch dl vëscò cina Aunejia.

La temperaturä

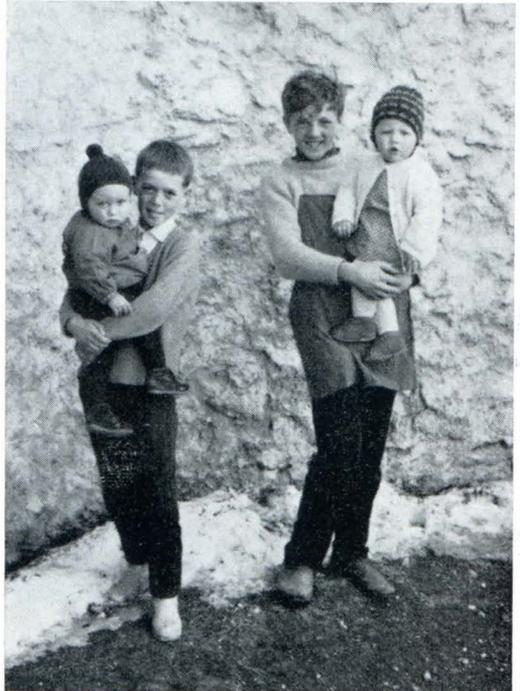
Scebëgn dlungia l crëp de Pütia y tan a l'alt, mo da tröp surëdl — d'inver cin ores, d'isté 13 ores de surëdl — é-l l termometer gonot 5 cina 7 gradi sura la temperaturä da Bornech. L'an 1932 é-l da Nadé na temperaturä tan buna, che al flurì i minai sön chi lëgn. I temporai pô datrai ester rì. La tëmpesta é tosc dan man. Pütia é l crëp, olà che al se rump fora i tëmporai. Val iade va-le cuntra Lungiarü, spo indò cuntra Funés y Eores o cuntra i Jus y Rina, ailò sanbëgn toch-el imprüma Antermëia. Datrai va-l inçe cuntra Miri y San Martin, inçe jö pur costa da La-

Nia val da nü pur Antermëia, mo tan di pa ciamó?

goscel, Aiarèi y ia sö cuntra Sas dla Crusc.

Ai 27. 7. 1946 à l rü de Sorosses me-né demez n murin y na vaçia de Tone de Fornela cina fora Aunejia.

Ai fesc möta da mituns, Carlo y Lois.

Caji de desfurtüna y de mortalité

Ai 17. 1. 1932 é-l ruvé sot a tru inanter crist d'Rises y Col dal Ermo Sepl Tasser de Rü y é dlace sura nôt.

Ai 29. 9. 1933 é-l l mone Giovanni Graffonara sot crist dal tlomper tomé sura n crëp jö da ji a granètes y é mort.

In vëia de S. Ujöp 1945 incër la öna domisdé à n fliher sciuré jö na bomba, che à toché de plëgn la majun de Curt de sura, l'à desfata y n toch de lëgn à toché l patrun Giuvani Kircher, che laurà te cìamp cun i sü de familia ia delà dla majun.

Giuvani Graffonara, vulgo Pisciora, che vardà les vaçes de Vila, é gnü copé dal tranì ai 10. 7. 1950 sura l cìampoprédles ultimes cìases dl paisc.

Tl'inver dla gran nëi 1951 é-l ruvé dui fredësc da Plaza sot na lovina, mo ai ti à ciamó podü sciampé a la mort.

Scolara che impara.

Ai 10. 3. 1953 s'è fat la mort l pros jon de Fornela Sepl Rubatscher, bel da n pez disturbé de memoria.

Ai 9. 7. 1957 à l tranì copé Mariangel Dejaco de Jöpl de 32 agn, apëna maridé. Al ê cun i sü söl plü bel dl restlé, sura la majun.

Çiasa da paura sön Antermëia.

Ai 3. 9. 1965 à na gran burasca ro-sedé incër 1000 metri cubi de lignan tl bosch dl vësko.

Ai 1. 8. 1966 s'è impié l guant, dal mal injin, sön pre da munt, Tecla Burchia, nasciüda Videsott da Laval, fomena de Franzl Burchia de Doro y é morta tl'ospital ai 8 d'agost.

Ai 28. 5. 1969 rovâ sot l tractor l pice möt de set agn Carlo Unterweger. Püch

Studënt Vijo dl Tistler
marturjè a Buchenwald.

denant â-l fat la pröma s. Comeniun. Cun gran dolor so pere l'è porté te calonia, che l prou i dess l sacramënt dla Crejima, denant co passé a l'ater monn.

Ai 1. 7. 1969, püch dan la mëssa nuela de siur Rudi, ê-le so vijin Lois Craffonara de Michil, pere de set mituns, de nôt rové 50 metri sot a tru cun so auto, denant co arjunje süa çiasa y é mort sön tru a l'ospital.

L jon Heinrich Turati, che à sorvì a Terlan, a 24 agn, s'è fat la mort ai 9. 9. 1969.

Ai s'les pënna.

La strada

Al é bel gnü dit, che jënt se n'aprofitâ dl tru dles taies da Aunejia dô l rü ite y sö d'inver pur cundüsc so patüic. L tru pur tarègn jê da Longega sö, passâ pur Crêpa, sura Pristl pur Corda, ruvâ sön Rû y Tru y ê ert y sfadiüs. Gonot ê-l l'ustl su che messâ s'l durturé sö. Da l'an 1953 insö à-n mudé tru y jê da Piccolin y San Martin sö, imprüma cun la jeep. L'an 1955 é-l gnü fat l punt sura l rü d'Antermëia y regulé les eghes. L'alton y l'inver 1963/64 é-l gnü fat la strada y chësta porta a Antermëia l turismo. I prüms furesti é rovâ tl paisc l'an 1938; al ê 7 jones da Milan. Denant ruvâ mâ sö da la dlijia chi che jê a bagn y val passanç, che gnê o jê pur l ju de Wörz. Can che la strada é stada fata, ê-l l pröm laur s'arjigné auti y motors. L'an 1966 compedâ-n bele 17 auti, 4 motors

y çiamó plü d'inver, grupi de jogn y jones a ji cun i schi. N vëia de Nadé 1967 é-l gnü benedi l schilift, che va da Col dla Crusc çina sö n chi Jus. Sö in Wörz vëgn-el inçe fabbriché inant.

Mé de fûch

Ai 7. 11. 1930 é-l borjé jö sön Fornela dôes majuns y na çiasa. Tl cëinder é-l spo gnü ciafé osc de n cristian, broçes de n çialzà y la piza de na maza. Un de Eores, che ê gnü ca a S. Martin a marcé, n'é nia plü ruvé ia zruçh a çiasa. y 4 tractors. Les çiases nöies saltâ sö sciöche i funguns. Al gnê sciori d'isté Insciö gnê-l sospeté, che al foss ste sura nôt te majun, ch'al ess fumé y, stanch ch'al ê, se foss-el indurmedi y burjé jö impara cola majun. Da signoria infora é-l gnü saré ia pur dui agn i paurs di lüsc, insciö à-i albü cun l dan dl mé de fûch inçe çiamó la scarogna dla purjun.

Ai 2. 6. 1947, laota ê Colac çiamó sot a Rina, chi da Rina â in prejenza de 11 proi fat la festa de 25 agn de curat

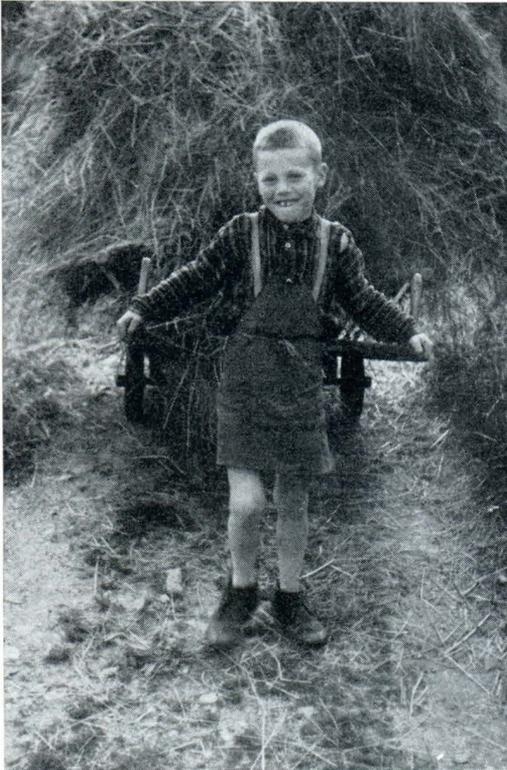

Çiasa da paor sön Antermëia.

Sön Antermëia — Ciarati

a so prou siur Valire Irsara. Da sèra dan les nü, che al è rot fora n temporal, à-l dé jö l tonn pur la majun de Canal. Tosc é-l salté fora la flama y al dijô, che al ti foss gnü inmënt d'ester bun de la destudé cun l çiapel. Indere, va mo ...

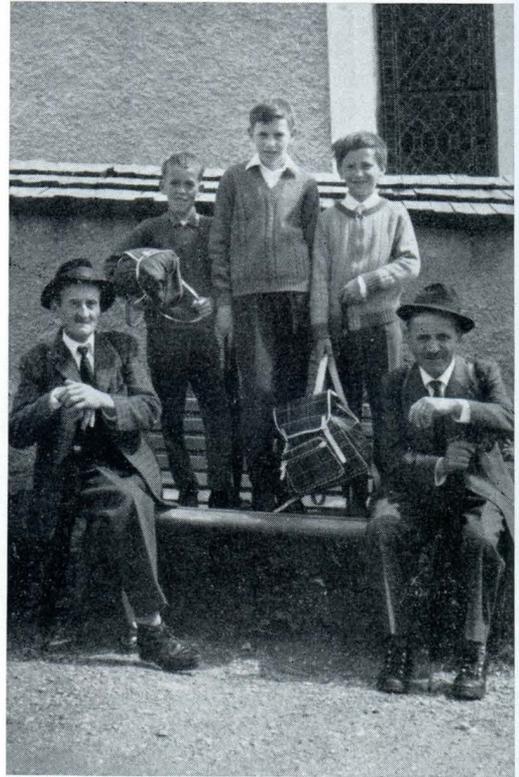
Cösc pò gni n fant.

Döes statues vedles

Döes statues antiches de S. Berbura y s. Catarina é probabilmënter tan vedles co les vedles çiampanes da dan l 1500. An n'ó nia les mète fora, che al porta prigo, che i leri vais pursura.

L'an 1869, che la çiasa dal Bagn ó gnüda renovada, â-n fat na capela sön terac tēinder y more. Dô 28 agn ê-l indò de bujègn d'la renové y chèsc é ste fat 1897.

Ti liber bel nominé é-l na perdica, che l servo de Di s. Freinademetz à tigni in vèia de s. Maria Madalena, ai 21. 7. 1978 de chèra santa, che la capela é dedicada.

Döes generaziuns

(Rina) I plü vedli y i plü jogn che tol pert a la procesciun d' Jeon.

Fin

Sce al foss val d'important desmentié o val, che ne coresogn nia a la realté, dessun avèi riguardo al scrivan, che n'é nia ste informé bëgn o dèrt sura dotes les cosas, che èl à scrit y metü a pair.

U'ISTÉ.

Le d'isté i fesc a düc bëgn trep lauré tiers y jont mëss bëgn sogü döt l'an mangé,

cösc se dà la forza y la orenté por trà enant le vire zonza s'la plüéré.

Sc'al é da d'aisciüda n grüm de festes de dlijia, apo é-le çüdi che la jënt à ailò plü dl'aurela. Col jügn se finësceres, çüdi che d'isté vëgn-el l gran laur. Düt çì che é n pü bun da mené i brac y les iames, mëss s'armöre y an vëiga la jënt söi çampoprà, söi fabricac, te chi hotels, dlunch é-l gran movimënt, düt se spaza y se prô, çì ch'al é bun.

L laur ne mançia y al é dërt insciö. I ne dijun mai dilan assà, ch'i sun bugn a lauré y ch'i un laur, mo massa gonot se lamentunse, ch'i messun lauré. Pun-sun mo n pü a chi tan tröc, che n'é nia bugn da lauré, çüdi che ai é magari storpià, o te let, o te val spitöl y debli y püri. Cun çì anvidia se çiarì pa a nos chi püri, che oress lauré y ne pô nia lauré.

L laur é bel, sce an l fesc avisa y cun ligrëza. Plü che al vëgn slobré y plü burt che al vëgn.

L laur se dà spo incè forzes nöies pur la vita y se dà cuntentëza. Chi che

lascia l laur, perd les forzes, perd la orenté y perd la buna lüna.

L'isté se dà bëgn tröp laur, çüdi che i dis é lunç; ai taca oramai adüm. Da les trëi da duman vëgn-el bele l'alba y an alda bele i vici che s'la çianta y fesc cunzert te chi bosc y chi che va sö pur chës munts, pëia ia cun en ruchsoch plëgn, mo ai à la buna lüna.

Düt à laur d'isté, mà les scores é stlütës, çüdi che d'isté é-l la natüra che cherda y ara ne va nia plü da ste nanter cater mürs dlungia i libri. La natüra cun düt so gran bel tira a se la jënt jona y vedla.

Co dess pa ester spo l tëmپ d'isté. Te na plata é-l n iade un che dijô dan-fora l tëmپ pur l mëis de iuli y al scriö: „de iuli ne sarà-l nia dër frëid”. Chël é ste n bun profet dl tëmپ. Tan savess incè n müit da scora da dî dam-perfora. Iuli mëss pa bëgn ester çialt sciöch'al toca, scenó é-ra fata cun l'isté. Çì che iuli n'é nia bun de cöje, ne sarà agost mai bun d'apraté. D'isté dess-el pa bëgn incè n pü toné y splundré y gracé, mo no jö pur jënt, o çiasas, o tiers. „A fulgure et tempestate, libera nos, Domine Jesu Christe”.

L'ultimo secol dl convënt de Sonnenburg, signoria dla Val Badia

T'un di ultimi sföisc dla „Rezia” è-l gnü scrit valch dla storia de nosta valada y, plü avisa, dl tēmp, can che al è vësko da Porsenü l Cardinal Nikolaus Cusanus (1450-1464). Sciöch'al è da odèi te chël scrit, è-l chël en tēmp dër interessant, mo desfortüné, pur la descordia y la vera danter l'autoritè dla Dlijia y l'autoritè politiga. La Signoria politiga dla Val Badia è laota pur ia maiü pert dl Convënt dles monies benedelines de Sonnenburg; l'atra pert — S. Martin, Lungiarü, Rina — è sot l guern politigo — dl vësko da Porsenü. Da chësta spartiziun dla valada è-l inçe gnü tröpes stritaries danter Sonnenburg y Porsenü.

Chilò orun-se sēgn di valch dl'ultimo tēmp dla Signoria de Sonnenburg te nosta valada, dal 1700 fina a la fin dl convënt, l'an 1785, pur opera dla politiga eclesiastiga o plüost antieclesiastica dl'emparadü Ujöp II.

La Signoria dles monies fô scomenciada cun la fondaziun dl convënt encër l'an 1030, can che l grof Volkold â scinché sü gragn possedimēnc al convënt dles monies benedelines, che èl â fondé. Chësc convënt â spo inçe cialé d'atri teritori fora de Sonnenburg y dla Val Badia: a Mühlwald tla val de Türesc, damprò da Clüses y sot Balsan. Y chësta Signoria sura nosta valada â duré plü de 700 agn.

La potestè spirituala, eclesiastiga, è bele laota dl vësko da Porsenü, che â natüralmēnter inçe da comané dl convënt de Sonnenburg y de söes monies, pur les coses spirituales. Mo sc'al se tratâ de coses nia spirituales, sciöche proprietês y rajuns dla Signoria, n'oròles sambēgn nia ste sot al vësko. Mo deach'al è in chia tēmps gonot cunfujuns danter les coses spirituales y tēmporales, gnê-l fora conflic y stritaries danter Sonnenburg y Porsenü. Chëstes stritaries fô rovades al colm al tēmp dl cardinal Cusanus, can che

an è passês, da üna y da l'atra pert, a adorè inçe les ermes.

Mo al tēmp ch'i tratun chilò, do l 1700, è-le danter l convënt de Sonnenburg y le vësko da Porsenü dër de bones relaziuns. Sc'al è val questiuon, se metò les autoritês a öna, pur la plü è-l les monies, che zedò pur amur dla pesc, inçe sce ales â magari rajun.

I un aldì — te chël scrit — che l cardinal Cusanus orò a dotes les ries mēte sö la clausura a les monies de Sonnenburg, che ne l'â mai albüda. Al ess orü, ch'ales foss vites sarades daite, sciöche al è te d'atri convēnc. Mo Sonnenburg è dagnora ste en convënt „d'avert”, olâ che les monies â la libertè de ji fora y de fa cunferta cun la jënt. Purchël se parâ-les dasēnn cuntra le tentatif dl cardinal Cusanus y inçe d'atri vëschì da Porsenü, che purvâ de mēte a Sonnenburg la clausura. Mo na zerta regula â-les plü tert bēgn azeté, y sc'ales orò ste fora plü di o ji plü lunc, damanâ-les l consēns dl vësko, che i gnò dagnora dé. Ensciö se gnê-les dl düt col vësko chël tēmp, ch'i orun chilò traté. Les condiziuns religioses y eclesiastighes dl convënt è dl düt bones y regolares. I odarun spo te chësc scrit, sciöche les condiziuns internes dl convënt è plü avisa.

Mo atira mēssun-se osservé, che zertes stories, ch'an alda val iade cuntàn sö la vita rica y nia cis morala dles monies de Sonnenburg é, almanco pur l'ultimo tēmp dl convënt do l 1700, calunies. Y na gran calunia é-l inçe, sc'an alda dijon, che les monies è rigo-roses y crüdiès coi paur, che è sot a so guern. Al é vèi l contrario: dagnora é les monies de Sonnenburg stades bones y saurides cun söa suditanza; sce al é ste na stleta racolta, lasciâles dô in pert y val iade inçe dl düt. l dieje che i paur è debit y cuntra les atres autoritês porvâ-les de daidè fora i paur te vigni maniera. Pur zirca dui-

Sonnenburg vedl y nö.

cënt agn à l convënt paié al Stato les cutes empè di paurs dla Val Badia, che n'orò mai paié. Al valò purchèl sot al guern de Sonnenburg l proverb: „Sot a la maza storta (dl'abadèssa) é-l bun vire” (Unter dem Krummstab ist gut leben).

I orun sègn odèi val dla vita y dl guern dles monies de Sonnenburg tl'ultimo tèmp dan che l convënt é gnü stlüt pur comando dl guern de Viena. I dijun atira, che, sce l convënt é gnü stlüt pur comando dl guern de Viena, n'é-le chèsc nia ste pur val colpa dl convënt o dles monies, mo pur la politiga dl'emparadù Ujöp II, che é cuntra i convènc y n'â stlüt sura düta l'Austria plü de 700.

I. Condiziuns internes dl convënt

L convënt dles monies de Sonnenburg â la regula di convènc de San Benedèt, mo zènza la clausura. Al se tratâ veramènter de na çiasa religiosa pur les fies dla nobilté, che restâ da maridè. Ensciö è-l ste dagnora, fina da la

fondaziun. Chèl savò l'autoritè eclesiastica y purchèl â-la inçe riguardo, sc'al n'è nia na rigorosa clausura, che pur tröpes de chèstes fies ne foss nia stada dejidrada y gnanca poscibila. Mo sce les monies de Sonnenburg n'â inçe nia la clausura, n'è-les empò nia liberes de passé l tèmp sciöch'ales orò; mo ales mæssâ ste a na regula dl'Ordine y ester vigne dé te convënt a di les ores canonicas, a les mæsses, y tröpes d'atres zeremonies religiozes. Vigne dé é-le almanco döes mæsses, üna gonot çiantada y datrai inçe solene. Pur les mæsses y les atres zeremonies religiozes mantegnì l convënt trèi caplagn, che mæssâ spo inçe se fistidié dla cüra d'animes dles çiasas y fraziuns vijines, spezialmènter tl'ospedal, che é damprò dal convënt y â inçe na picia dljia, olâ ch'al gnò dit mæssâ y fat d'atres funziuns religiozes.

Les monies mæssâ spo fa tröc laurs de çiasa. Ales â inçe na scora pur mitans, spezialmènter dla nobilté. L'ultimo tèmp à-les inçe scomencé la cüra di amarès dl'ospedal. Mo ales â inçe

d'atres ocupaziuns y ativitês individuales: depênje, cuji y cuji fora; ales arjgnâ sô guanè da mësxa, ornamènc pur i altês y pur les reliquies. A na pert de sües scolares dê-les inçe la spëisa: chëstes, che nos nominassun alunnes, i dijô-i „Kostfräulein”. Chëstes ê internes dl convënt y trôpes gnô monies; les atres mitans, „Jungfrauen”, gnê ma tl convënt a imparé y a lauré. Pur i atri laurs â l convënt incé fanè y fanceles. Valgünes de chëstes fanceles restâ trôc agn, in maniera che ales aldi oramai pro l convënt.

Tan de monies ê-le te chësc convënt? L numer dles monies n'ê nia dagnora anfat; in generale da vint a trënta. Al gnô ma tut sô fies de families dla nobilté y dütes messâ paié ite na zerta soma. Mo dütes gnê vistides col guant y mantel fosch dles benedetines, y do l noviziat fajô-les i voti soleni, sciöche al ê te düc i convènc.

Superiora dl convënt ê l'abadëssa (Äbtissin). Chësta gnô metüda da les monies cun eleziun segreta, fata te

dlijia sot ala presidënza y sorvelianza dl vësc, cun gran solenité. Ala restâ spo abadëssa pur dôta sôa vita, sce ala ne la dô sô de süa orenté. Ala â na gran dignité y portâ la crusc petorala y l'anel d'or sciöche en vësc. Inçe la maza (storta) da vësc gnô portada danfora da les prozesciuns y da les atres ocajiuns solenes. Tl guern dl convënt ê-la assistida da la decana (Dechantin) y da la economa (Schafferin) y da les dôes monies plü vedles. La decana gnô inçe metüda cun eleziun dales monies y pur dôta süa vita. Chësta â da fistidié dl convënt, spezialmënter in cajo d'impedimënt o de mort dl'abadëssa. Che le monies de Sonnenburg sides dagnora stades in buna pesc nanter êlles, ne podun-se nia di; mo chësc ultimo têmp ne falâ-l tröp, y sce l vësc dê val ordine pur fa la pesc, gnô-l dagnora stimé. La spëisa dl convënt ê buna, mo scëmpla y al ne manciâ inçe nia l vin. L convënt â vignes, mo al gnô oservé rigorosamënter i jaiuns.

Pflauren da Sonnenburg fora.

Ruina de Sonnenburg.

II. Condiziuns religioses

I un bele dit, che tl 1700 jô l convënt de Sonnenburg in buna armonia col vëSCO y che la vita religiosa ê bona y rica. Dea ch'al n'ê nia la clausura, y les monies ê liberes de ji incërch, ê-l ste plü da dî lamenté val mancanzes inçe pur la vita religiosa; mo a l'epoca che nos scriun, ê la liberté dles monies bëgn regolada, sciöche i un bele aldî, y ne podô a degüna moda disturbé o impedî les funziuns y ativitês religioses. Cun regularité y devoziun gnô-l dit vigne dé les ores canonicas: matutin y laudes gnô dites de nôt; d'atres „ores” gnô dites da duman pro la mësa corala, che ê gonot çiantada y solene. Domisdé gnô-l dit o çianté i Ôspi y da sëra çiamó l completorium. Can ch'al ê dis de festa, gnô les ores çiantades. L çianté religius y coral gnô esercitê a Sonnenburg cun abilité y diligënza; pur üna che ne savô nia da çianté y n'â nia na buna usc, ê-l rî de gni tuta sö te convënt. Inçe i caplagn messâ ester de bugn çiantadus y spezialmënter coralistc. Ion â l convënt,

sce na monia savô inçe da soné n strumënt, spezialmënter i orghi de dlijia. La maiù pert gnô-l çianté a plü usc. Val iade gnô-l inçe tut çiantadus foresti, che le convënt paiâ. Inçe strumënc de musiga ne manciâ nia, spezialmënter trumbêtes. Insciö ê les funziuns religioses a Sonnenburg beles y soles, dër conformes al stil baroch de chël tëmp. Conformes a chël stil ê inçe les gran prozesciuns, de chëles ch'i dijun plü terd.

Mo les monies cultivâ inçe la religiosité personala y privata, che gnô imitada inçe da les persones secolares, che ê a la dependënza dl convënt, spezialmënter da valgünes fanceles, che restâ tröc agn dailò. Chësta religiosité se mostrâ inçe cun les operes de misericordia y cun le tröpes elemojines, che les monies y fanceles fajô. Ales jô tröp ai sacramënc y l cunfessur ê na persona dër de valüta. Al ê n Pater di capuzineri da Bornech. De na vedla fancela, che ê morta l'an 1772, Maria Pfaffenbergerin, disc la cronich, ch'al ê na persona pia y iüsta y che savô da scuté

chita; Sôa virtù ê d'ejempio a diùc; tert de nôt passâ-la vigne dé tröp tēmp te dljia dan le SS. Sacramēt. Cun diùc te convēt ê-la bona y de serviye y amâ la pesc.

La religiosité a Sonnenburg se mostrâ spo cun les trôpes festes y solenitês, che gnô tignides. Les 40 ores gnô tignides cun solenité y devoziun. L convēt tigni spo inçe na sôa prozesciun dles Antlês cun gran solenité. L'an 1717 ê-l gnü fat te dljia dl convēt n alté lateral cun l quader de s. Maria da Einsiedeln, che godô a Sonnenburg na gran devoziun. Denant che mēte sô l bel quader, ê-l gnü fat cun chēsta na solene prozesciun. L'an 1727 ê-l gnü fat çiamó na maiü prozesciun col quader de s. Maria da Einsiedeln: dan les statues cun les reliquies de martiri romani, jô-l mituns cun vestimēt romano, che raprejētâ i martiri; cater jones raprejētâ les virtus cardinales; coi ministranc ê-l inçe sis angeli. L'abadēssa ê acompagnada da cater sciori dla nobilté y l vicare (Hofrichter) de Sonnenburg y portâ danfora la maza storta. Cun la prozesciun jô-l inçe 20 musicontri, spo tröc proi y sciori dla nobilté y dēr trôpa jēt. A les dodēsc, atira dan la prozesciun, ê-l ste na porдика y impormó a les cater ê-l ste la prozesciun rovada. Cun gran solenitês â le convēt zelebré da Pasca de mà 1718 l setimo secol de sôa fondaziun (An aratâ laóta l 1018 an dla fundaziun, sēgn savun-se, ch'ala mēss gni metüda valgügn agn plü tert), cun festes che â duré trēi dis y çiamó l dé dl'otava. Çiamó plü solene ê stada la festa pur l corp sant de n martire, che l convēt â çiafé da Roma. Sambēgn, che denant che le mēte a so post te dljia, ê-l porté in solene prozesciun.

Bele a les cinch da duman gnô-l soné la gran çiampana y stlopeté pur cherdé la jēt. Da Pflaurenz, S. Laurēnz, Falzes y Chiens ê-l gnü la jēt con la crusc. A la prozesciun ê-l spo gnü dēr trôpa jēt da vigne pert. Danfora jô-l na schira de soldas, spo gnô-l la jēt despartida y ordinada do les comunes; y a mesa ite ê-l tröc cunfaruns y mituns vistis da angeli. Spo gnô-le i capuzineri

da Bornech y i franzescaneri da Sançiana, spo les musighes; do les musighes i proi, spo l corp sant, porté da sis proi sot n cil, che gnô porté da cater sciori dla nobilté y acompagné da cater survidusc cun çiadēres. Spo gnô-l i dependēnc dl convēt cun l vicare, che portâ la maza storta dl'abadēssa, y spo l'abadēssa cun dōtes les monies. Pro chēsta gran prozesciun gnô-l inçe raprejēté — a moda d'en teater — szenes dla vita dl sant: ensciö pudô-n odēi proi pagagn, che fajô en sacrificze ai idoli, l tirann y i soldas romani; l sant te porjun, vijité y cunforté da Gejü Crist; l martirio y la mort y finalmēter la gloria dl sant.

Sanbēgn ch'al gnô fat i dis dan Pasca na bela fossa santa; y al ê interessant da noté, che propi laota ê-le gnü metü la zeremonia dla resureziun a les ot da sēra, empé de a les ònesc de nôt y chēsc „aciò che la jēt podess plü comodamēter tó pert”.

III. Na monia santa

Sciöch'un dit, ne mançiâ tl convēt de Sonnenburg gnanca la religiosité personala, privata. La monia plü religiosa, pia y dota dl secol che scriun, ê sigü la sciora Maria Antonia, baronēssa de Careth. Ala ê nasciuda a Regensburg, l'an 1709, fia de na familia dla nobilté. So pere y sôa uma fô stês protestanc y s'ê cunvertis a la Dljia catolica. La mōta de chēla ch'i tratun, dejidrâ con dōta l'anima de se cunsagré a Di te n convēt. Mo so pere, che i urô n gran bun a chēsta mōta, prossa y scicada, ch'al â inçe lascé studié, ne l'ess mai lasciada ji da çiasa demez, inçe pur chël ch'al s'la menâ picé, dea ch'ala ê de sanité debla y empü goba. Porchël se n'ê-la jüda inascusc da çiasa demez, daidada dan so berba, che l'â cundüta te convēt de Sonnenburg y à paié pur ëla la soma de 3000 fl (rainesc), na bela soma, che l convēt â impresté ia y dal fit gnô-l paié l mantenimēt dla jona. Ala â tost perié de gni tuta sô tl convēt, mo a gauja de süa costituziun debla y la deblēza dla usc, i parô-l a les monies, ch'ala ne foss nia abila a di sô y çianté i ufizi de dé y de nôt, sciöche al ê la regula

Entrada de Sonnenburg.

dl convënt. Purchël n'urô-les nia la vistî y la tó sô sciöche monia. Mo pur süa gran pieté y devoziun y so amur al convënt, la tignî-les empo ailò, vestida cun so guant y zënza voti. Mo finalmënter â-la chiamó en iade perié de gnî tuta sô monia, y can che ala udò, che la cosa parò a Sonnenburg impossibila, â-la fat domanda an n'ater convënt y chël parò-l, che l'ess tuta atira. Sëgn ess indere l'abadëssa messé dé ca i trëimile fl., che ê gnüs paiès ite. Mo dea che chisc ê emprestês fora a fit, n'ê-l nia possibile di cïafé atira zruch y l'abadëssa à fat al convënt la proposta de fa na eceziun a la regula y de tó sô la Maria Antonia de Careth, cun la despënsa da les funziuns — rezitaziuns y cianté tl coro — pur les ores canoniches, ma cun obligo de fa val püch, çì che foss ste saurî possibile pur süa deblëza.

La sciora Antonia â dër ringrazié l convënt, mo dla dispënsa n'urô-la savèi nia. Scebëgn ch'ëla ê ensciö debla y â oramai tres val mé o infermitês

ados, ê-la dagnora a les ores canoniches tl coro la pröma y l'ultima. Cun dotes les forzes, ch'ala â, urô-la servi a la gloria dl Signur, inçe cianté pur ël cun chël pü de usc che ala â; ala ê pur ater bona a cianté coral. Mo nia ma ti ufizi y les ores canoniches fajô-la gran sacrificze pur sôa stleta sanité, mo düta sôa vita ê na vita de sacrificzi y de abnegaziun. Na bona pert dla nôt passâ-la in oraziun y penitënzes; te so let â-la liac pur mortifiché y castié so corp. Ala jô gonot descuza, inçe d'inver. Pro i pastè dô-la gonot l bun patüc a les atres y pur ëla mangiâ-la la maiù pert ma lat y cafè. Ciamó plü che so corp mortificâ-la sôa anima. Sciobëgn ch'ala ê istruida plü de dotes les atres sôes compagnes y savò inçe da dé cunsëis pur tröpes nezesitês, ê poetessa y â inçe scrit valgünes de beles poesies religiozes, urô-la ester la ultima y desprijada y cuinada. Ala ê la plü mal vistida de dütes les monies y â gonot l guant paz; purchël gnô-la brunturada y scecada da les cumpagnes. Mo ala ê

valènta cun dütes, y òna o l'atra de chèles che la scecâ y cuinâ de plü, â-la trat te süa amicizia particulara, purçi ch'ala udô, che èles â n maniera particulara de bujègn d'aiüt pur la vita spirituála. De söes straordinaries opes d'abnegaziun, sacrificze y penitènza ne dijô-la mai nia y çiarâ de les ascogne ia. La cunfesciun fajô-la cun gran devoziun, mo ala ne stô mai di de cunfescional. Söa devoziun a la s. Comuniun ê tan grana, che so post te proca ê dagnora mol da les legremes. Ala periâ dlunch olâ che ala ê, dé y nôt.

Zirca 40 agn, oramai dôt l têmp, che ala ê stada monia, â-la albü da sofrì pur na maratia che degun mede ne cunesciô; gonot â-la n gran mé, mo ala ê dagnora paziènta y fajô düc sü laurs. Ala ê dër zitia y scrupulosa a di vigne de so brevir y gonot l dijô-la oramai dui iadi; sce söes compagnes i dijô, che ala l'â pò dit dôt y ch'ala l'â de sigü dit bun, respognô-la: „O, i sun n püre tec y dal gran mé ch'i à, ne sai gonot nia, çì ch'i à dit”.

Ala é morta ai 19 de jügn dl 1774, do na lungia y cròdia maratia, col scrai: „Ach, Jesus”! La cronista nota plü iadi na cosa, che i à salpü a düc dër de morvèia: che an ne sentì da chèl corp, tan martorjé da la maratia, nèt degun tof da mort. Trèi dis do é-l mort de na mort dër snela la compagna dla buna sciora Maria Antonia, Maria Rosalia di Riteri da Ras, che ê diventada söa pröma amica, do ch'ala l'â di scecada y cuinada. Can che la buna Maria Antonia ê püra da muri, â M. Rosalia çiamó di baié impara y l'â periada che èla i peries dal Signur la grazia de fa na buna mort.

Nos un chèstes notizies dla vita santa dla sciora Maria Antonia de Careth da la cronich dl convènt; mo la cronista disc, che dôt chèsc é ma na ambria de söa santa vita.

IV. L convènt de Sonnenburg y süa suditanza

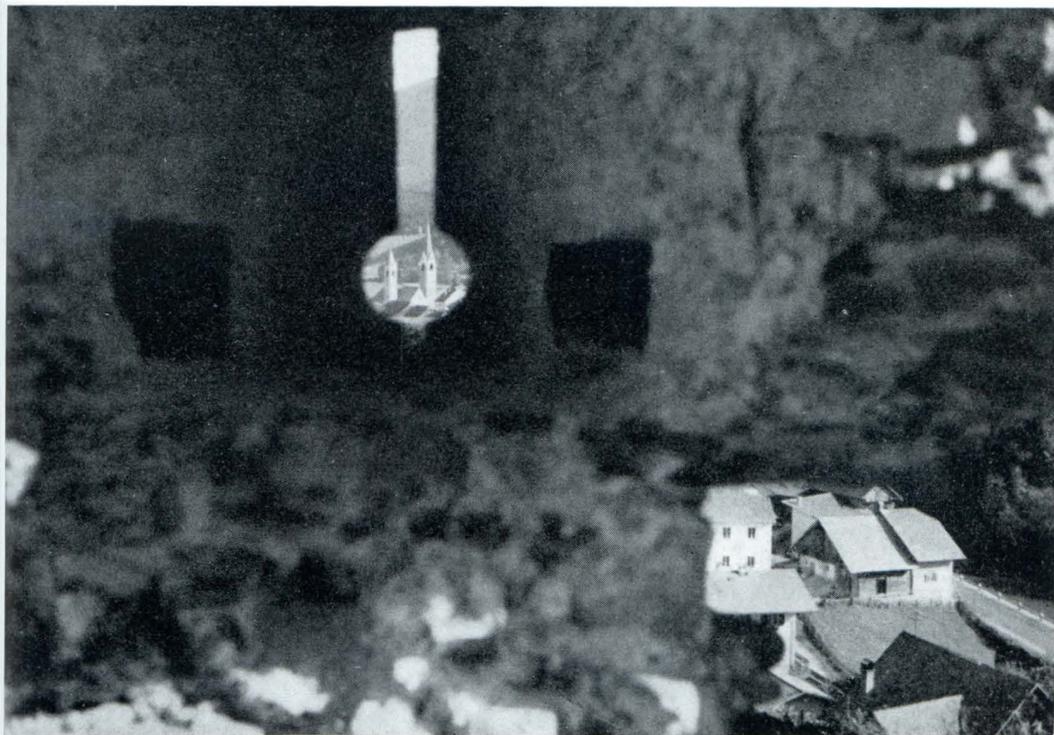
Sciöch'i un aldì, â l convènt de Sonnenburg fina da süa fondaziun la Signoria de na gran pert de nosta valada; les comunes de Marô, La Val, Badia y Corvara — deperpo che l'atra pert é

sot a la Signoria dl vèsco da Porsenù. Les monies fajô de düt y ê rigoroses, sc'al se tratâ de mantignì sües rajuns dla Signoria, sciöch'ales ê stades; da l'atra pert ê les monies bones y saurides coi paur, sü suditi, düc i 700 agn dla Signoria. Reconoscimènt dla Signoria ê l joramènt dla fedelté che i paur messâ dé a vigne abadèssa nòia. I paur dla Val Badia messâ dé chèl joramènt sön plaza d'Al Plan.

L'an 1723 é-l gnü metü n'abadèssa nòia a Sonnenburg, Maria Antonia von Mörl. Mo l joramènt de suditanza à dé i paur empormó l'an 1632, dô 9 agn. Les monies ne spetà nia ion ensciò di, ciodi ch'ales â pora de perde söes rajuns.

Ciodi â-la pa düté tan di chèsc iade? Òna na gauja ê chi d'Antermèia. L paisc d'Antermèia, che aldì pro l comun da S. Martin, é a mesa l teritorio dl vèsco da Porsenù, mo valgünes çiases aldì pro la Signoria de Sonnenburg y dô purchèl dé joramènt de suditanza a l'abadèssa. Mo l vèsco é de cuntra; y purchèl é-l di gnü sciacaré ia y ca. Mo inçe i atri paur n'orô nia dé l joramènt denant che l'abadèssa nòia i ess conzedü les condiziuns, che èi orô. Al se tratâ dan da düt dl godimènt dl bosch y dles cutes dl Stato, che i paur dla Val Badia, che é sot al convènt de Sonnenburg, n'orô a degüna moda paié, sciöbègn che i atri les paiâ da tröc agn.

Finalmènter s'é-si gnüs y l'abadèssa nòia à empormetü, che l convènt paiâ inant la culta pur chi paur. Ai 18 d'agost 1732 é-l spo ste l gran dé de joramènt sön Plaza d'Al Plan. Da doman adora se n'è jüda la comitiva da Sonnenburg demez. I dependènc dl convènt y un di dui comissèrs dl guern da Desproch jô danfora a çiaval, spo gnô-l la caless stlüta cun l'abadèssa y la economa (Schafferin) cun en servidü in livrea; dô gnô-l spo çiamó 5 güces cun les atres monies dl convènt y l'ater comissèr da Desproch. A les nü ê chèsta schira de jènt rovada a Al Plan. Pur l'abadèssa, i comissèrs y i dependènc dl convènt é-l gnü fat n palco de brèies. Ailò jô spo düc i paur a fa söa declaraziun cun l joramènt de

Büj da stlopetè tla ruina de Sonnenburg

ste sot a l'abadèssa nöia y al convènt de Sonnenburg. Do la zeremonia ciarfâ diüc pan y vin. Ai capi di paurs gnô-l dé na marëna ala leria. L'abadèssa coi commissèrs y vicari ciarfâ l past te çiasa de Signoria, olà che les fies dl vicare d'Al Plan messâ cujiné. Adora bele se n'ê jüda la comitiva pur ne rové de sigü nia tl scür. La cronista disc, che n n'ater iade sarà-l mì de ji a çiaival.

Mo ala ne se punsâ segü nia y ne podô nia savëi, ch'al ê ste chël l'ultimo iade, che l'abadèssa de Sonnenburg gnô tla Val Badia pur la declaraziun de suditanza di paurs. Plü tert n'ê chësc joramënt nia plü gnü fat, çiodi che les rajuns de sovranité ê oramai dütes passades al guern provincial de Desproch.

Adüm cun chësc mantigni l convènt de Sonnenburg l'ordine y aministrâ la bassa iüstizia (pur pices coses) te nota valada. I paurs paiâ purchël y pur chël che i lüsc ê in gran pert fondaziun dl convènt de Sonnenburg o proprieté de Sonnenburg fina da la fonda-

ziun dl convènt, l dieje al convènt de Sonnenburg. I dieji ê in natüra (früç dla campagna, tiers, smalz, üs etz...) y scioldi. Chësc dieje fô ste tl prüm tēmp scialdi posoch: insciö, sce n paur murî, tomâ-l pro mesa l'erpejun al convènt. Mo chësta cuta straordinaria é spo gnüda lasciada do dl dütt y inçè i atri dieji ne foss stës massa gragn, sce al foss ma ste Sonnenburg su. Sce i paurs â spo albü desgrazies o na stleta racolta, gnô-l lascé do na pert dl dieje y val iade inçè dütt. Mo i paurs ladins messâ inçè paié dieji a d'atri sciuri o patruns, che â da n tēmp albü chi lüsc o val rajuns. Ensciö â i paurs de nosta valada tröc dieji da paié y al i restâ apëna assâ da mantegnî la familia. Purchël ê-l bëgn da capi, ch'ai se parâ dasënn, can che l stato orô fa paié söes cutes. Chi che ê sot al vësko da Porse-nü, â bele dal 1500 inçà paié les cutes al Stato. Mo pur i suditi dl convènt de Sonnenburg â chiamó pur tröc agn la Signoria, chël ó di l convènt, paié la cuta al Stato.

Plü iadi â nüsc paurs ciafé l comando de paié, mo ai respognô vigne iade anfat: ch'ai n'â mai paié cuta al Stato, che ai ne n'â nia y che ai ne paiâ nia. Ensciô messâ paié l convënt. Mo finalmënter â i paurs ladins empò messé zede, çiodi che l guern provincial da Desproch, pur ordine dl guern da Vienna, n'azetâ nia plü, che l convënt de Sonnenburg paiass les cutes, y damanâ, che düc i paurs, che ê inç suditi dl Stato, sotstess a l'obligo de paié les cutes dl Stato. L'an 1777 é-l gnü l'ordine dl'Imparadëssa Maria Teresia al guern da Desproch, ch'al messâ gni trat ite inç da chi valgügn paisc, che ê fina laota stës lëdi, la cuta generala, y che, sc'ai s'ess paré, dô la cuta atira gni trata ite a forza cun esecuziun militarâ. Chësc ordine â l convënt de Sonnenburg atira comuniché a sü suditi dla Val Badia. Mo i paurs dô inç sëgn çiamó chësta resposta: „I ne paiun nia, i ne podun paié nia, çiu di ch'i n'un nia. Nos sun dagnora stës lëdi da les cutes. Sc'i zedess sëgn, çì mai dijess spo nüsc mituns? Sc'i mëssun paié cuta a l'Imparadëssa, ne poduns plü dé jö nia a nosta Signoria”.

Le vicare dl convënt (Hofrichter) y l vicare d'Al Plan y l'abadëssa instëssa, düc porvâ a fa capì ai paurs, che al ne jovâ nia ater che paié, che zënza gnô-l fat esecuziun militarâ, che portâ ai paurs en gran dan. Mo i paurs ne n'orô capì rajuns. L'abadëssa s'â spo inç punsé de mëte d'atres persones a cunverti chisc paurs, che ne stimâ nia a söes proprias autoritës. Ala â purchel perié l vicare da S. Laurënz, Josef Englmor, che ê de Marô, y l scior Johann Milstätter, che â proprietës tla Val Badia y ê na persona dêr stimada dai ladins, de gni ite a Al Plan a traté coi paurs, mo inç chisc ne n'â derzé fora nia. I paurs i coionâ y dijô, che ai dô ma ëi paié les cutes, ch'ai ê ric y bî grasc. Mo l vicare de Sonnenburg l'â çiamó porvada a n n'atra moda y adüm col vicare d'Al Plan orô-l i cherdé un a un te na stüa dla çiasa de comun, çiodi che ëi â capì, che plü d'un ess orü paié, mo ai ne s'enfidâ nia pur i atri.

Mo apëna ch'ai ê stës bugn de n condüje un te chëla stüa, â düc i atri de

fora metü man a fa crabal y spo é-si roç ite te stüa y i dui vicari â podü ester cuntënc, che ai é çiamó stës bugn de s'un sciampé zënza se ciafé striches.

L'abadëssa â spo inç perié l degan de Marô de di la cosa te dlijia y ch'al ne jovâ nia ater che paié. Mo le degan se tumô dai paurs y â respognü a l'abadëssa, che te té coses mondanes ne se ficiâ-l nia ite. L'abadëssa â spo reclamé al vësc y chësc â atira dé l'ordine al degan de stimé a l'abadëssa. Mo inç l degan n'â derzé fora nia. In ultima â çiamó l'abadëssa instëssa traté cun vignun separatamënter y â porvé d'i fa capì, che ai mëssâ zede pur n'avëi çiamó maius dagns. Un o l'ater se lascîa ite, ch'al â capì y ch'al ess orü paié, mo ch'al ne podô nia l fa pur i atri, ch'al ne foss nia plü ste sigü dla vita.

Sëgn ne jovâ-l bëgn plü nia, che fa l'esecuziun militarâ. Al é propi laota dües compagnies de soldas a S. Laurënz, che ê destinês a ji a Niederdorf a tó ite na prinzessa imperiala. L scior Grebner, raprezentant dl guern, che â bele inç porvé, mo deban, a cunverti i paurs, â atira mené a di ite pur la Val Badia, che les dües compagnies de soldas ê a S. Laurënz propi pur ji ite pur la Val Badia a fa l'esecuziun forzada pur la cuta. Mo i paurs ne s'â çiamó nia lascé sprigoré y â ortié valgügn di plü furbî a S. Laurënz a baié coi comandanc de chisc soldas. Chisc ne savô nia, ch'ai ess val da fa pur trà ite la cuta tla Val Badia. Ensciô n'â l scior Grebner inç cun chësta furbaria derzé fora nia y i paurs tegnî pro a cuiné.

Mo denant che chi soldas jiss a Niederdorf, s'ê chëla prinzëssa amarada dla variora y é morta. Sëgn é chisc soldas liberi. Pur ordine dl guern provincial é-si spo gnüs ortiês tla Val Badia a fa l'esecuziun dles cutes. Sëgn capì finalmënter nüsc paurs, ch'al gnô fat dassën y periâ l comandant di soldas y l comissèr dl guern de i la pordené y impormetô de paié de süa orené tla cuta. Ma un su â çiamó urü se paré y chël é atira gnü saré ia. Ai 4 d'otobèr 1767 â l'esecuziun metü man y ai 10 ê-la bel fata. I soldas, che â n bun comandant, n'â cometü degügn

Zisterna de Sonnenburg

desordini y se n'ê jüs pornàn ch'ai à albü rové so laur.

Ensciö à i paurs suditi de Sonnenburg da l'an 1767 inant messé paié les cutes, sciöche diüc i atri paurs dla valada.

La bonté dl'abadëssa cun sü paurs è dagnora stada grana, gonot inçe massa grana. Plü grana çiamó è la bonté dl convënt cun sü dependënc, che se n'aprofitâ gonot a dan dl convënt.

V. I dependënc dl convënt

I prîms dependënc dl convënt è l vicare dl convënt (Hofrichter) y l secundo vicare (Amtmann); chisc stô a Sonnenburg tles vijinanzas dl convënt. Spo ê-le l vicare dla Val Badia, che â súa residënza a Al Plan. Chisc vicari â da aministré la bassa iüstizia y inçe les proprietês y i interessi dl convënt, spezialmënter i bosc. Pro la çiasa de Signoria ê-l inçe na porjun, mo chësta servi mâ da la bona sajun. D'inver foss la jënt dlaciada y purchël gnô-l d'inver ma castié cun multes. Al se tratâ da-

gnora mâ de pices coses, sciöche ofeses y stritaries; gonot gnô-l castié faç cuntra l sesto comandamënt. Sc'al è ste na nascita ilegitima, n'è nia mâ l pere natural, che messâ paié, mo entrami dui . . . che â cometü l picé, gnô castiês cun porjun o multa. Inçe te chisc caji odô-n gonot la bonté dl'abadëssa, che lasciâ dô na borta pert dl castigo.

I vicari d'Al Plan è ladins. Pur tröc agn è ste vicare dla Val Badia Martin Tolpeit. Al é bele l'an 1701 y é resté fina a súa mort 1749. L'an 1731 é-l gnü nominé Ujöp Winckler, fi dl vicare de Tor a S. Martin, scrivän y canzlist dl vicare Tolpeit, che fajô denant diüt su.

Da la „Huldigung“ (joramënt) dl 1732 ê-si entrami dui. Dô la mort de Martin Tolpeit, che è ste n bun vicare, che daidâ i paurs dlunch olâ ch'al podô, ê-l gnü metü l scrivän nominé Winckler a fa inçe le laur da vicare. L'an 1751 é-l spo gnü nominé formalmënter vicare pur la Val Badia y é resté vicare y scrivän de Signoria fina al 1770. Chël an l'à-l dada sö, che al n'è nia plü bun de fa l laur y â perié

l convënt de lascé so laur a so fi Franz Casper. Chësc â bele l'an denant fat domanda al convënt de ciafé l dërt d'aspetaziun (Exspectanz) dl post de vicare y scrivan dla Signoria, pur cajo ch'al foss gnü a mancé so pere. Y dea che al ê iurist studié y â bele fat val pratighes, i fô-l gnü conzedü sot a la condiziun, ch'al ess daidé so vedl pere y ess contribuì, can ch'al foss ste vicare, a so mantegnimënt. Spo sëgn, dô che l vedl vicare l'â dada sö, é-l so fi Franz Casper gnü metü vicare y scrivan de Signoria, ai 15 de iener 1771.

Mo al é resté püch di. Ai cater d'otober dl medemo an é l vicare Franz Casper Winckler jü tl'Ordine di Capuzineri. Propi chësc dé, festa de S. Francësch, ê-l gnü visti. Al â tegnì chësc so pensier de ji te convënt, ascognü a düc, inçe a so pere y süa uma. L'abadëssa y les monies dl convënt se n fajô inçe gran morvöia. Da üna pert se ralegrâ-les pur la dezijiun religiosa de so vicare, da l'atra pert se n podô-les mal, ch'ales pordô dër n bun dependënt; al â 26 agn y ess chiamó podü fa tröp de bëgn pur l convënt y pur la popolaziun. La cronista disc: „col vicare Franz Casper Winkler â l convënt pordü tröp, mo l Signur Idî, che l'â cherdé a so servije, menarâ n n'atra buna persona al convënt”.

Pur entant â so pere endò messé sora-tó l laur, fina che l convënt ne n ciafâ n n'ater. Mo empormó l'an 1773 é-l gnü metü l vicare nü y chësc é ste l prüim vicare todësch dla Val Badia. So inom ê Paul Josef Schmied. Dea che l vicare ê dagnora ste ladin, n'ê-le sambëgn de chi che bruntorâ, mo contra chësc ne s'infidâ degüen de protesté, dea che al ê ste dodësc agn grener dl „Kreishauptmann' von Grebner y ê da chësc dër bëgn odü. L convënt â stenté chësc iade de ciafé na porsona adatada, çiodi che les monies minâ, ch'al podess mâ gni tut sö un che savess ladin. La cronista disc: „welcher der Grob-Enneberger Sprache kundig sei”. Y de chisc ne n n'ê-l nia d'adatés. Mo l „Hofrichter” D. Call (en ladin) dijô a l'abadëssa, ch'ala dô n'en chiri en todësch. „Spo foss-el plü na buna lita; chi dla Val Badia scri y protocolëia bel di düc

pur todësch y i ëi sa oramai düc todësch. Was sie dann just einen welschen Richter brauchen”! L'abadëssa â azeté chësc cunsëi. L vicare nü ê purater na porsona buna y valënta.

VI. L convënt de Sonnenburg sciöche post de castigo

Pur süa situaziun a mez a les munts, dalunc da citës y da lüsc frequentës da jënt, parô l convënt — çiastel de Sonnenburg — inçe adaté pur çiasa de castigo, pur fies dla nobilté o inçe magari pur monies, che â cometü val colpa, o ch'an orô, pur val motif, saré ia y mët sot a curatel. Al ê purater inçe d'atri convënc, de frati y de monies, che servi val iade a chësc fin. Valgügn de chisc convënc â inçe na porjun, mo Sonnenburg no. Pur Sonnenburg unse na notizia dl'an 1565, che cunta: „La fia dla contessa Ursula d'Arco, che â inom Lybia, é gnüda urtiada a Sonnenburg pur custodia y castigo”. Mo inçe dal secol che nos scriun, un-se n per de caji de chësta sort.

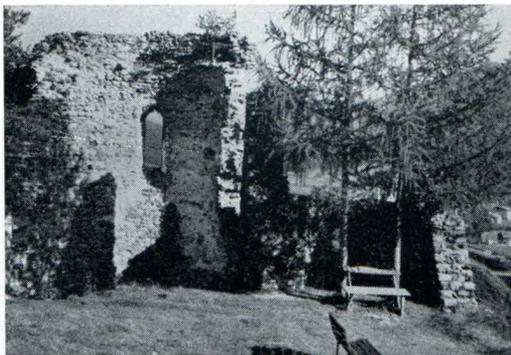
En gran scior da Viena, che conesciô Sonnenburg, â damané l'abadëssa a inom dla Empardëssa M. Teresia, sce ala ess tut sö te so convënt dües monies talianes — „welsche Klosterfrauen”. L convënt gnô paié bun y ciafâ chiamó l'assicuraziun dla benevolenza de süa Maesté. L convënt ê decuntra. An n'orô nia tó monies de n n'atra nazionalité. Mo a di de no ne s'anfidâ l'abadëssa empò ne nia, pur pora d'ofënder l'Emparadëssa. In n'ultima l'â l convënt porvada cun na furbaria. A chël scior ê-l gnü comuniché cun na lëtra, che l convënt orô ion contenté la orenté dl'Emparadëssa pur les dües monies talianes, mo al se sentì oblighé de lascé a savëi, che pur monies talianes, che dô gni da Trieste, sarâ Sonnenburg en post püch adaté, pur gauja dl clima düir y frëit, di ufizi lunè tl coro de dé y de nôt y dla spëisa groia y da paura. Di alalungia n'ê-l gnü da Viena degüna resposta. An â spo aldi, che les monies gnô bëgn da Trieste, da n convënt de benedelines, mo ales ê veramënter dües sorus todëscas da Desproch. Dal convënt de Trieste fô-les gnüdes ortiades a Viena te n con-

vënt de monies agostinianas, bele dan cater mëisc. Les monies de Sonnenburg ne punsâ gnanca plü a la cosa.

Mo en dé, a la fin de mà 1761 ê les dües monies capitades a Sonnenburg y periâ de gni tutes sö tl convënt. Ales consegnâ a l'abadëssa na lêtra dl cardinal-Vësko da Viena. Cun chësta gnô-l sceriamënter proibì a les monies de Sonnenburg de damané a les dües la gauja pur çì ch'ales gnô ortiades pur castigo da Trieste a Viena y finalmënter a Sonnenburg. Oramai de sigü se tratâ-l de na mancanza cuntra la „castité”. Al ê laota a Viena na „Comisciun pur la castité”, che l'Emparadëssa M. Teresia â metü sö. Ala â pur chësta instituziun gran interesse y jô gonot instëssa a les reuniuns dla comisciun, che tratâ spezialmënter caji, ch'an orô pur val motif scuté ia. Mo i castighi ne manciâ. L'Emparadëssa ê en chësc punto rigorosa y castiâ val iade inçe pur coses da püch. Chël cajo dles dües monies ê de chësta sort, chël vëigun dal fat, che la spediziun dles dües da Viena a Sonnenburg pur l'esecuziun dl castigo, ê gnüda fata, dô l'ordine dl'Emparadëssa, dal baron Meneghetta, che ê vize-presidënt dla comisciun nominada.

Mo cun gran morvöia dl convënt ê pro les dües monies inçe na jona laica, na jona d'encër i 20 agn, che ê acompagnada da n n'atra sciora. Chësta â na lêtra pur l'abadëssa, che despligâ çiodì che chëla jona gnô ortiada pur castigo a Sonnenburg. Al ê na fia dl baron Meneghetta enstëss y la lêtra ê de so pere, che ê capo dla polizia a Viena y gran amich dla Ciasa imperiala.

L'abadëssa podô purchël araté, che la spediziun dla fia a Sonnenburg y la lêtra foss fata cun l'autorizaziun dl'Emparadëssa y dô süa idea. Cun chësta lêtra comunicâ l baron, che la fia gnô menada tl convënt pur castigo, çiodì ch'ala â mantegnì, cuntra la oren-té de so pere, na relaziun cun en jon y â finamai empormetü dl maridé. L baron Meneghetta periâ purchël l'abadëssa de ciaré, ch'ala ne pois no mené, no ciafé lëtres da so amich da Viena. L'abadëssa che n'ê gnüda avisada nia, ch'al dô gni cun les dües monies da

Ruina de Sonnenburg

Trieste inçe chësta jona, ne la toîo nia ion, mo de la ortié zruich se tomô-la d'ofënder nia mâ na porsona impo-ranta dl guern, mo magari inçe l'Em-paradëssa instëssa. Purchël l'â-la azetada sciöche „Kostfräulein”, çiodì che so pere â inçe mené na gran soma pur l mantegnimënt de süa fia.

Les dües monies da Trieste n'â ciate zënza degun castigo ater che chësc trasferimënt. No ma chël, mo les monies de Sonnenburg les tratâ con bunté y cordialité y ne damanâ, cis tl prüm tëmp, nia l'osservanza de dütes les regules dl convënt. La plü vedla dles dües sorus ê na buna çiantarina y sonâ inçe i orghi de dljia. Purchël jô-la ion a daidé çianté i ufizi y les ores cano-niches. Mo dô valgügn mëisc s'ê-la amarada y â messé muri, sciöbëgn che l convënt â fat, sciöche la cronista cunta, düt l poscibile pur la vari. La só plü jona, che â inom Maria Josefa, ê plütost debbla de sanité y ê purchël gonot püra, sciöbëgn ch'ala gnô dlunch sconada. Ala ê empò çiamó vita 13 agn.

VII. Na baronëssa da Viena devënta monia a Sonnenburg

Atramënter ê l cajo dla jona baro-nëssa Meneghetta. L'abadëssa â respo-gnü a so pere, ch'ala tolô la jona sciö-che „Kostfräulein” y ch'ala gnarâ tra-tada nia atramënter co les atres. Ala messâ sanbëgn ste a l'ordine y a les regules de çiasa, mo sarada ia ne gnô-la nia, çiodì che Sonnenburg ê n convënt „davert”, che n'â degüna clausura y gnanca degüna porjun. Pur la core-spondënza orô-la avisé l „Postmeister”

da Bornech y chi che fajô cun la posta tl convënt de ne lascé passé degünes lëtres de süa fia a Viena o da Viena, tut fora la corespondënza cun la familia. Ala i dijarà atira a la jona, ch'al è ensciö la orenté de so pere. Mo i garantì ne podô-la nia, che la müta ne podess empò a val maniera o cun l'aiüt d'atres persones mantegnì la corespondënza proibida.

Magdalena Meneghetta — chësc è l'inom dla jona baronëssa — è l prim tēp dagnera chita y da la ria lüna, sciöbēgn che l'abadëssa y les atres monies y sües compagnes dl'educandat la tratâ bëgn y cun cordialité. Spezialmēter la secretaria dl'abadëssa, la sciora Scolastica, la consolâ gonot y ciarâ de i fa capì, che l'abadëssa y les monies de Sonnenburg n'â degüna colpa, sce so pere l'â ortiada te chësc convënt pur la condüje demez da Viena. Ala i dijô, che dütes, monies y alunnes, s'la menâ picé, ch'ala messâ ester tan dalunc da çiasa y ste te chësc post solitar, ëla che è ausada a la gran cité, y ch'al gnô sigü fat düit l poscibil pur i fa la vita plü lesiera.

Y chësc è vëi. Magdalena ess messé ester vercia y maturina dl düit y n'odëi nia la bonté, che chëles monies y sües compagnes â cun ëla. Ala capì sēgn inçe, che ëles n'â propi degüna colpa, sc'ala è gnüda esiliada da Viena a Sonnenburg. Ensciö à inçe Magdalena metü man a se mostré valēnta, sciöche ala è pur süa natüra y de fa cunferta cun les monies y les alunnes. Plan, plan, s'ausâ-la a la vita nöia y al n'i savô nia plü tan burt. Val dis i savô-l propi bel.

Ruina de Sonnenburg

Na cosa che l'â consolada fina dal prim dé, è la dlijia y les beles funziuns religiozes, che gnô tegnides a Sonnenburg. Chël Bel Di ne s'â-la mai desmentié, a mez i devertimēnc dla gran cité. Da picera insö à-la albü tl cör l'amur al Pere dl cil. Y inçe Èl ne l'â nia arbandunada, gnanca che so pere de chësc monn l'â parada demez da süa çiasa. Purchël stô-la ion te dlijia y a les sacres funziuns, gonot inçe can che al n'è nia comané da les regules de çiasa. Cun edificaziun osservâ-la la devoziun de valgünes monies y fanceles, dan da düit dla sciora M. Antonia de Careth, che pitâ gonot da la comozion dan l ss. Sacramēt. Süa bona amica, la sciora Scolastica, i cuntâ, che la sciora Antonia desprijâ dütes les coses de chësc monn, che passa tan snel, y aratâ, che l'unica cosa nezesciaria è de servì Idì cun düit l cör y cun düta l'anima. Ala ess albü tan bel a çiasa, mo ala â lascé düit pur se dé completamēter a Di tla vita de perfeziun de n convënt. Y sēgn fajô-la chilò na vita de penitēnza y mortificaziun y rica de dütes les virtus. Ala è veramēter d'amiré. Pur la imité oressel de sigü ester na grazia particulara, che Chël Bel Di n'â nia dé a nos atres. Mo chël tant, dijô la sciora Scolastica, à-i inçe iö capì, che sö les coses de chësc monn ne pò-n nia se lascé y ch'an fesc mî a punsé a les coses dl'ater monn y dan da düit a Chël Bel Di. Nosta vita passa snel y te n iade é-l la mort chilò, gonot can ch'an s'la pēnsa l manco.

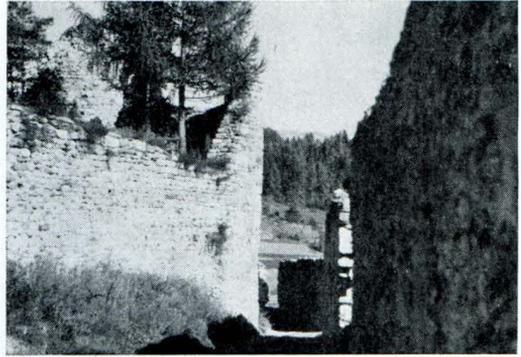
Magdalena è convinta dles parores dl'anima religiosa y plü de n iade i é-l gnü l pinsir de diventé religiosa y de resté te chësc convënt, che la tratâ tan bëgn. Ala ne s'â nia çiamó desmentié l'amich da Viena, che ëla à orü maridé, cuntra la orenté de so pere. Al l'â metüda a Sonnenburg pur castigo y naturalmēter inçe pur taié ia la relaziun amorosa. Purchël i à-l seriamēter proibi de tignì corespondënza y â inçe avisé l'abadëssa dla cosa. L'abadëssa â respognü, che sön chësc punt ne podô-la nia garantì, cioèli che la jona n'è nia sarada daite y podô fa conferta cun d'atra jënt, che podô la daidé a fa passé sot en n'ater inom la corespondënza

danter i dui. Y chësta furbaria i ê præsc garatada a Magdalena. L baron Meneghetta se n'â tla finada entonü y â atira avisé l'abadëssa y l'â periada de controlé plü rigorosamënter l'ativité y la conversaziun de süa fia pur gni sura, co che les lètres podô passé, y fa corespondënza impossibila. L'amica sciora Scolastica ê inçe gnüda a savëi la furbaria. Ala l'â desconsiada, mo a l'abadëssa n'â-la dit nia. Chësta â respognü al baron Meneghetta, ch'ëla â fat l poscibil pur gni sura, a çi moda che les lètres passâ, mo bel deban, mo ch'ala i â racomané plü iadi a Magdalena d'osservé la proibiziun de so pere y de lascé la corespondënza. Pur düit l rest scriô-la, che Magdalena ê dër prosa, bëgn odüda da les monies y da sües compagnes; ch'ala â sëgn la buna lüna y ê contënta. Pur la corespondënza sperâ-la, ch'ala jiss præsc a finì, çiodi che la müta ne dô dl düit nia plü l'impresciun d'ester tan inamorada y â inçe impormetü, ch'ala orô lascé de scri y lascé dl düit la relaziun, che so pere n'orô nia duré.

L'abadëssa ne se falâ nia. Magdalena â præsc lascé la corespondënza y düta chëla relaziun amorosa. Ala ê cuntënta de süa vita, sciöch'alunna dl convënt de Sonnenburg.

Al ê sëgn bele l terzo an y ala n'â degüna prescia de se n ji a çiasa a Viena, sëgn che so pere l'ess de sigü purdonada. Ala â bel di l pinsir de ste magari tres a Sonnenburg y diventé monia. Mo ala dubitâ empò çiamó de fa l gran vare. Dui avenimënc, che i â mostré dër bëgn l malsigü de chësta vita, i â tut i ultimi dubi. Dô na lungia y penosa maratia ê-l mort la monia santa, sciora M. Antonia, y a mez a la marëna, che l convënt â lascé dé, s'ê-l te n iade amaré la sciora Rosalia di Riteri na Ras, che â empormó 56 agn y ê na monia plëna de sanité y alegria, y ê morta çiamó chël medemo dé.

L'ater cajô â çiamó fat plü impresciun. L fi dl vicare (Hofrichter) ê tomé t'ega da gni da S. Laurënz a Sonnenburg na nôt, che l'ega jô dër grana, sot an rî tëmp. Al ê ste la speranza y l confort de sü vedli geniturs y de na jona da Welsberg, ch'al dô te n çürt maridé. Magdalena â ensciô odü, che

Ruina de Sonnenburg

nosta vita de chësta tera é ma tacada te n fi y sc'i orun vire in pesc y sigurté (Geborgenheit), messuns-se s'afidé an n'atra vita, a chël che é instëss la vita y ne pô nia la perde, nosc Signor y pere sò al cil. A chël orô-la s'afidé cun corp y anima, no mâ col corp, che mëss præsc muri, mo dan da düit cun l'anima, che ne mör mai y resta dagnora sigüda (geborgen) tles mans dl'amur de Di.

La jona baronëssa ê præsc trëi agn alunna de Sonnenburg, can che l'abadëssa l'â en dé cherdada te süa stüa y â comuniché, ch'ala â ciafé na lëtra da so pere, ch'al i pordonâ, dea ch'ala s'â cumporté bëgn y â lascé la relaziun, che ël i â proibì. Purchël podô-la, can ch'ala orô, ji a çiasa a Viena. Cun chësta notizia aratâ l'abadëssa de i fa a Magdalena na gran ligrëza. Mo ala s'â falé. La müta ê gnüda cöcena y â arbassé l òe y scutâ chita.

„Çi mai”, dijô l'abadëssa, oramai spurdüda, „iö aratâ de avëi fat na gran ligrëza. Ne jëi-se nia ion a çiasa?” Sëgn spo â Magdalena comuniché a l'abadëssa so pensir y inçe süa determinaziun de diventé religiosa y â perié de gni tuta sò tl convënt.

Chësc ne s'ess l'abadëssa da la jona baronëssa mai aspeté, sciøbëgn ch'ala odô les relaziuns d'amicizia, ch'ala â cun les monies y spezialmënter cun süa secretaria, la sciora Scolastica. Mo danter la vita libera de na alunna y na disciplina de na monia te convënt coi voti soleni, sc'al n'é a Sonnenburg inçe nia la clausura, ê-l empò na gran desfarënza; y la desfarënza da la vita dla gran cité, olâ ch'ala fô stada da

picera insö al convënt de Sonnenburg solitar a mesa les munts, i parö a l'abadëssa massa grana pur damané, che na jona dla nobilté renunziëis pur dagnora a les ligrèzes dla gran cité. Purchël vare desconsià-la Magdalena da fa l gran vase y la aconsià de azeté l purdon de so pere y de ji a çiasa.

Mo Magdalena tigni la súa. Ala ringraziâ so pere dl purdon, mo ala â bele da plü mëisc tut la determinaziun de renunzié ai plajëis dl monn y de se fa religiosa te chësc convënt, che i parö propi dër adaté pur ëla.

L'abadëssa â comuniché a les monies dl convënt la determinaziun de Magdalena; mo, sciöbëgn che dütes i orö bun a la baronëssa da Viena, ê-les cuntraries a la tó sö te convënt sciöche monia. Mâ la secretaria dl'abadëssa, la sciora Scolastica, â n n'atra minunga. Ala savô da di, che Magdalena â bele plü di l punsir de diventé religiosa. Inçe can che ëla â çiamô la relaziun cun l'amich da Viena, dubitâ-la, sc'ala n'ess fat da mî de lascé so amich y foss magari stada plü contënta a resté te nosc convënt. I caji dla mort tan snela dla sciora Rosalia y dl fi dl vicare i â finalmënter fat tó la dezijiun de lascé l monn y s'afidé a Chël Bel Di su. Dô laota n'â-la plü albü degügn dubi y â desdit dl düit a l'amich da Viena. La sciora Scolastica aratâ, che Magdalena, magari do valgügn mëisc de proa, podess bëgn gni tuta sö y diventé na buna monia.

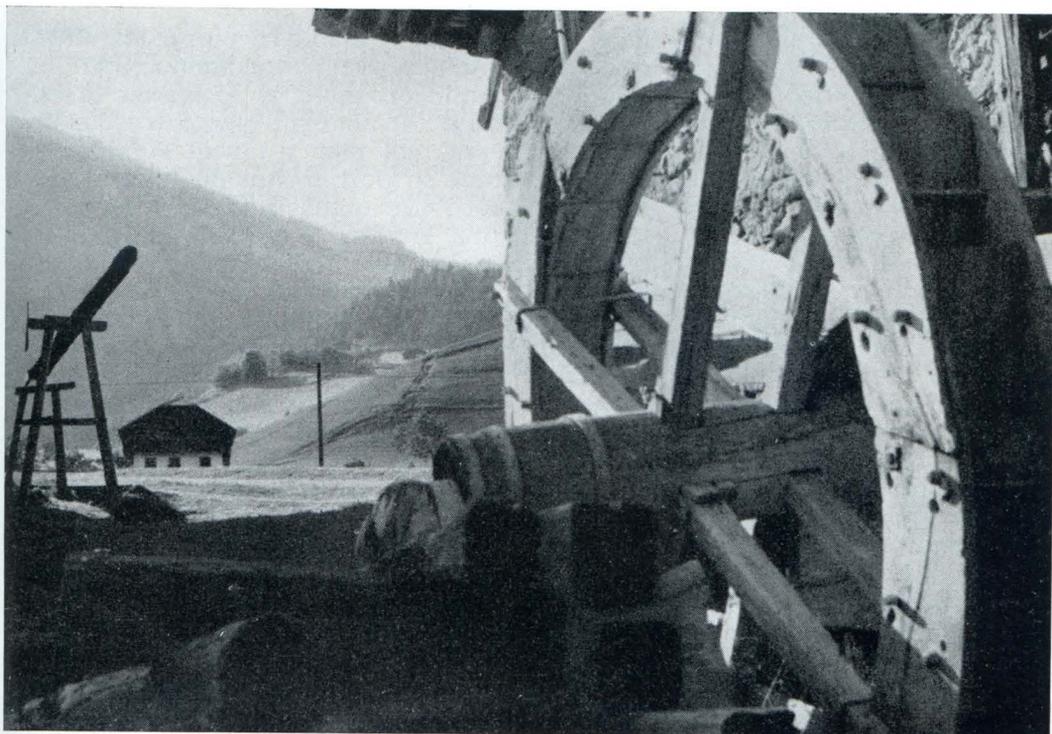
L'abadëssa dubitâ y â intant comuniché al baron Meneghetta la novité zënza di súa minunga. L pere de Magdalena, persona dër religiosa, â respognü, ch'al n'ê nia bun da creï, che súa fia oress diventé monia, mo sc'ala stö ion inant a Sonnenburg, paiâ-l inant pur so mantegnimënt, tan di ch'ala orö ste.

Püch tēmp dô che Magdalena â scuri so proponimënt, ê-l passé pur S. Laurenz y Burnech l vëscö da Pursenü Ignaz Graf Spaur y â fat cun chësta ocajiun na vijita a Sonnenburg pur saludé l'abadëssa, che ê impormó da püch gnüda metüda. Al n'ê veramënter nia l dër vëscö, mo so „Coadiutor” y so parenté. So berba, l dër vëscö, â bele 80 agn y n'ê nia plü bun de fa so

laur. Purchël ê-l bele plü agn, che l Coadiutor gornâ la diozese y tajö düc i laurs dl vëscö.

L'abadëssa â approfité de chësta ocajiun pur damane l cunsëi dl vëscö sola questiun de Magdalena Meneghetta. L vëscö conesciö la familia Meneghetta da can ch'al ê ste a Viena sciöche ofizir a fa l servij militar. Inçe de Magdalena se recordâ-l çiamó. Ala ê laota na müta de 12-13 agn, dër via y sciaidi da do so ce. Y segn e-la rovada a Sonnenburg pur castigo, mo ala i ê jüda tan bun y i â tan bute, ch'ala orö ste chilö y diventé monia. Chësta i savô na cosa oramai nia da creï. Al â urü la odëi instëssa, mo inçe dant al vëscö mantegni Magdalena súa idea y dijö, che ala ne s'impudö nët nia mal d'arbandoné pür dagnora les ligrèzes y belëzes de Viena. Ignaz von Spaur ê na persona inteligënta y â gran esperiënza dl monn. Mo sciöche vëscö n'â-l nia chël caracter de pieté de so berba, l vedl vëscö, che el sostituì, mo al â ideas plütost mondanes, sciöch'al ê laota moda nia mâ tles universités, mo inçe te val seminari. Pur i convënc â-l püch interess y â purchël purvé de fa prejënt a la bona baronëssa, che l tēmp di convënc ê passé y che el aratâ, ch'ala fajess mî de ji a çiasa: a Viena cialâ-la sigü en miü post y en miü laur che chilö te chësc convënt purdü a mez a les munts. Mo, cun súa gran morvöia odö-le, che la jona mantegni súa idea y portâ inçe dant sües bones rajuns. Empö i savô-l al vëscö na cosa nia dër da capi. Y can ch'ala l'â, a la fin dla cunversaziun, perié de di na buna parora a l'abadëssa, ch'ala la toless sö, â-l respognü, che chël i ê na ota intant imposcibel.

L'abadëssa, cun chësc consëi negatíf dl vëscö, ne s'infidâ de di de scé a la baronëssa, mo d'acord cun la resposta de so pere, i â-la dit, che ala podö ste a Sonnenburg tan di ch'ala orö. Ala ê tratada cun amicizia particulara, spezialmënter da l'abadëssa, che la tolö ion cun ëla, can ch'ala fajö val iade plü lunch a odëi les proprietës dl convënt y i paisc de súa Signoria. Ala fajö chësc aposta pur condüje la jona, che ê da trëi agn tl convënt, a odëi indö l monn y sües ativités y compagnies. A chësta

Roda da murin da zacan

maniera orô la superiora odèi, sce Magdalena mantegnì so proponimènt de lascé l monn y diventé religiosa.

Un de chisc iadi â cundüt Magdalena, cun l'abadèssa y dües atres monies, n caplan dl convènt y l vicare (Hofrichter), a la campagna y vigna, che l convènt de Sonnenburg â sot Balsan, damprò da Auer. La compagnia è restada ailò valgügn dis. Bel sciöche l'abadèssa se dejidrà, s'â-la ailò porté pro, che l fi den grof, che â damprò so ciastel y súa proprieté, s'è atira inamoré dla bela baronèssa da Viena, y dea ch'ala è valènta y dèr de bun cör, l'â-l præc ristciada d'la damané do la man pur l maridé. Mo Magdalena s'â spordü y â atira respognü, che ala â bele da tèmپ renunzié a vigni punsir de se maridè pur survi Dì sciöche religiosa te convènt. Can ch'ala i â cunté chèsta „avventura” a l'abadèssa, i gnô-l da rì. ch'al è tan atira capitè cì ch'ala s'â audé. Al i fajó plajèi a odèi la jona tan ferma te so proponimènt, mo ala s'â impò senti in obligo de i dî, che l fi dl grof foss ste na bona partida y

ch'ala dô empò se punsé sura. Mo Magdalena dijò, ch'ala n'â degun dubio, ch'ala capì, che Chèl Bel Dì la cherdâ a la vita religiosa. De chèsc punsir gnò inç l'abadèssa tres plü cunvinta: che la jona dla gran cité â ciafé na grazia particulara da Dì, che i â iluminé la mènt y toché l cör. Mâ a gauja dl consèi dl vèsko n'â-la nia l coragio de la tó sö.

Mo can che val é destiné da la Divina Providènza, toma düc i impedimènc, un dô l'ater. Can che l'abadèssa cun súa comitiva gnò zruch a cïasa, l'â l vèsko „Coadiutor” inviada a passé la prüma sèra te so palaz a Pursenù. Düta la comitiva cenâ col vèsko, che è de manieres fines y dèr ospital. Al i desplajò de messèi i dé a sü inviès la comunicaziun, che so berba, l vedl vèsko, che è bele plü edemes t' let, è te n iade gnü plü stlet y che l dotur se tumò, ch'al foss a les ultimes. La cèna n'è ciamó ruvada, ch'al gnò n servidù a cherdé fora l vèsko. Chèsc â atira capì, cì che la cherdada orô dî y â saludé la compagnia.

So berba â pordü la conoscënza y l dutur dijô, ch'al è a la fin. L vësko jon s'è injlené jô dlungia let y à bajé la man dl moribondo, che â i edli stlüt y ne dô plü degun sëgn de vita. En pater Capuziner dijô dant oraziuns. Spo à l vësko jon dit an servidü de cherdé adalerch la comitiva, che è pro mësà: l'abadëssa de Sonnenburg cun sües döes monies, la baronëssa Magdalena, so caplan y n per d'atri proi y sciori dla nobilté. Düc é jüs tla çiamena, olà che l vedl vësko mori. Can che düc è ailò, i à l pater dé al moribondo l'òle sant. Apëna ch'al â albü ciafé l sacramënt, à l vedl vësko dauri i edli y çiarâ a les pursones, che è cer let ia. Al parô, ch'al ne conecess degügn, mo te n iade à-l fissé so nipote Ignaz, l vësko „Coadiutor”, che tignî süa man, bele frëida, y à dit, pronunziàn cun fadies y palsàn gonot, chëstes parores: „Te sas, Ignaz, ch'i t'à dagnora orü bun ... te sas, tan cuntent ch'i sun ste, can che t'es gnü nominé mi. Coadiutor ... a me tó jô l pëis dl guern dla diozese, che iö n'è nia plü bun de porté ... y a la surató dô mia mort ... mo te sas inçe, tan püch d'acord che iö è cun tüa tendënza liberala y mondana tl guern dla diozese ... trôpes coses, che i vëschî, che é stës a Porsenü dan da nos y inçe iö instëss à istitü pur l bëgn y progress spiritual dla diozese ... as-te tó tut jô y desfat ... y sëgn mëssi ji a dé cunt de chël, ch'i à fat tl guern dla diozese chisc 30 agn ... y inçe de çì ch'è gnü fat chësc ultimo tëmp ... che t'ès tó. Mo chësc tant te diji-al sarà mies ultimes parores: ... Sce tó n'ós lascé tües idees mondanes ... o che te n'ès nia plü bun de les lascé ... periarài l Siginur, ch'al te lascës gni dô a me ... no söl tron dl vësko ... mo te fossa”!

Apëna pronunziades chëstes parores, cun gran fadia, cun sües ultimes forzes, à-l stlüt i edli. L vësko jon è enjlené jô dlungia let y tegni tres çiamó la man frëida de so berba. Sües parores à-l aldì avisa y à inçe capi, che düc chi che è ailò, les à aldides; mo spo s'è-l lascé jô col è sò la man de so berba y n'â plü salpü nia, fina che l dotur l'â cherdé. Spo à-l çiamó odü i ultimi süstè dl vësko che murì. L pater

à impié la çiadëra y dijô les ultimes oraziuns pur l moribondo. Spo i à l vësko jon metü a so berba la man frëida, ch'al tegni çiamó tres te sües mans, söl piet y l vedl sorvidü, che sorvì so bun patrun da trënt'agn, i à metü tles mans la crusc y la spatornöra. L vësko è mort. L dotur à constaté la mort, spo à l pater dit cun düc i prejènc en Pater, Ave y Requiem.

L'ater dé da doman à l vësko encunte la baronëssa Magdalena te porte, ch'ala jô cun l'abadëssa y les atres monies a fa na ultima vijita al vësko mort, tla çiamena, olà ch'ai l'â de nôt enforñi sò. Al à atira respognü al salüt de Magdalena y i à fat la domanda, sc'ala â tres çiamó l'idea de diventé religiosa y de resté a Sonnenburg. Magdalena à dit de scé y ch'ala se senti dl diüt sigüda de süa vocaziun. „Va bun”, à dit l vësko y é jü inant. Mo can che l'abadëssa de Sonnenburg è çiamó jüda a l salüdè y a l ringrazié dla ospitalité, à-l atira ót l baié sò la baronëssa Meneghetta. „Os savëis”, dijò-le, „ch'i è decuntra a la tó sò te osc convënt pur diversces gaujes, tröp inçe purchël che i convènc n'è nia cis dô mies idees, dô les idees modernes da incö. Mo i èis in sèra aldì, sciöche mi berba à condané mies idees. Al pô bëgn ester, ch'al ais in bona pert rajun. Y sëgn ó-i en iade fa valch, che foss sigü dô söes idees. Sce Magdalena Meneghetta se preia çiamó de gni tuta sò sciöche monia te osc convënt, se racomani iö de l'azeté. Sanbëgn ch'i mëssëis porté dant la cosa al convënt y aldì çì che les atres monies disc. Plü da dî sa-i, ch'ales è decuntra, mo sëgn é-l da conscidré che la jona à bele tan dî y cun gran fermëzza mantegni süa idea, che an ne pô plü araté, ch'al sides mâ en caprize. Tegni-la magari çiamó sis mëisc sciöche alunna. So pere à pô scrit, che ala podò ste a Sonnenburg tan dî ch'ala orò y sc'ala mantegni so proponimënt de diventé religiosa, n'â-l èl nia decuntra. Purchël, sce la jona à dô 6 mëisc çiamó la medema idea, se præi iö pur èla, os y l convënt, de la tó sò”.

Püè dis de dô à l'abadëssa porté dant a les monies de so convënt la domanda nöia de Magdalëna Meneghetta cun la racomandaziun dl vësko. Sciöch'al è

da s'aspeté, à la parora dl vësko mudé la situaziun: sëgn é dütes les monies a üna de tó só la jona baronëssa de Viena, sc'ala â dô sis mëisc çiamó la medema idea.

Cun gran ligrëza à Magdalena tut só la notizia, mo l'abadëssa i à çiamó racomané de perié pur l vësko, che é ste chël che i à fat avèi l'azetaziun y chësta süa ligrëza ideala. Y l vësko Ignaz von Spaur l'â fat pur olghé a l'idea de so berba, che i à empormetü de le recor-dé ia n l'ater monn.

Do la sopoltüra s'â-l retiré pur en mëis a Sarns, na picia ora sot Porsenü, a s'arjigné ca y fa i esercizi spirituai. Spo à-l soratut solenemënter l guern dla diozese. Mo in chël dé é-l ste ri tēmp y l vësko s'â trat pro na desfridida. Da chësta â-l ciafé les puntes y dô trëi dis é-l mort. So berba é gnü a l tō. La mort tan inaspetada dl vësko nü, che n'è nia çiamó vedl, â fat te düta la diozese la plü gran imprejiun. Mo ptiç ne n sarà-l ste, che à perié pur ël tan de cör che la jona candidata de Sonnenburg, Magdalena Meneghetta.

Sciöche l vësko, sëgn passé a l'eternité, â perié pur ëla y sciöche l'abadëssa y l convënt i à empormetü, é-la dô sis mëisc gnüda vistida da religiosa benedetina y l'an dô à-la fat i voti soleni.

Sciöche so cunfessur i à dit danfora, n'è-le propi gnü na santa, mo na monia bona y contënta.

VIII. La fin de Sonnenburg

Dô che la cronista de Sonnenburg, che é la sciora Scolastica, la secretaria

Ruina de Sonnenburg

Ruina de Sonnenburg

dl'abadëssa, â cunté in cürt la vita santa dla sciora M. Antonia, slüje-la cun chëstes parores: „Chësta descriziun é mâ na picia ambria de çì che la sciora Antonia é stada, ché da chisc tēmps critici — (bei den jetzigen kritischen Zeiten) — n'è-l bëgn nia l cajo de di val de plü”.

Cun chëstes parores gnunse avertis, y inçe tl convënt de Sonnenburg capi-n, che al ne tirâ nia de buna aria pur i convënc y in general pur les coses de religiun. Al é enfati bele da n pez scomencé l tēmp dl'illuminismo (Aufklärung), na dotrina che orô mâ lasce avarëi chël che nos odun cun nüsc edli, che nos podun palpé y sentì y che la mënt umana vëiga ite. Pur la religiun cristiana, cun sü misteri, che la mënt umana ne vëiga nia ite, pur sües dotrines y pratighes de grazia y perfeziun, sciöche ales vëgn esercitades ti convënc, n'â la jënt dl'illuminismo de gun interesse. Y dea che les ideas illuministiches gnô inçe sostegnides da capi de Stato y de guern, é tröc convënc al prigo de gni stlüc y propipis. Inçe l guern de Viena, che comanâ chilò da nos, nudri les ideas illuministiches y aratâ, ch'al foss tl'Austria trö massa convënc. L'Emparadëssa Maria Teresia é çiamó dër religiosa y catolica, mo so fi Ujöp II, che regnâ bele i ultimi agn de vita dla gran emparadëssa, adüm cun ëla, y é spo diventé emparadü dô süa mort, é da la pert di illuministè. Mo adüm cun les ideas illuministiches sostegnì-l l'idea dla unité y potënza assoluta dl Stato. Dütes les sozietès, inçe la Dlijia catolica,

dependô dal Guern dl Stato. Ujöp II se ficiâ ite purchël ti afari y tles ativitês dla Dlijia. Trôpes dlijies, ch'al aratâ nia nezesciaries, gnô sarades y proipides. Ensciö ê-la jüda, pur ej., a nosta dlijia dla Santa Crusc de Badia. Al gnô proibì les prozesciuns y d'atres devoziuns. Mo plü de düc ê-l jü cuntra i convènc. Al dijô, ch'al n'ê de massa y ch'ai ne dô degun üt'l a la jënt.

Sanbëgn che les monies de Sonnenburg â inçe gran pora, ch'al i gniss tut y desfat l convënt, sciöbëgn ch'al â na storia de plü de 700 agn. Che l convënt de Sonnenburg ne fajô nia pur l bëgn dla popolaziun y pur la sozieté, n'ê nia vèi. Bele süa instituziun y so fin essenzial, che é resté chël medemo düc i 700 agn, â segü na emportanza sozuala, dea che al é na çiasa religiosa pur les fies dla nobilté, che restâ da maridé. Empè dla familia natürala â-les chilò na familia o sozieté religiosa. Ales stê bëgn y survi laprò en gran ideal: l survisc de Di, che ales soratolò cun voti soleni y pratigâ, cun de beles funziuns religioses, dô l spiro y la liturgia di convènc de s. Benedët. Mo les monies laurâ inçe pur l bëgn dla popolaziun. Ales â en educandat y na scola pur mitans. De morvöia é-le, ch'ales ne fajô nia la cüra di amarês, sciöbëgn che al aldì pro les çiases dl convënt inçe n ospedal. Mo inçe chël laur â-les l'ultimo tēmp metü man de fa, spezialmēter dô che l guern provincial i l'â racomané. L Guern de Desproch odô bëgn, che l convënt de Sonnenburg é d'üt'l pur la popolaziun y purvâ dl daidé cuntra l prigo dla sopressiun.

Cun la notificaziun dl 16 d'auri 1782 gnò-l comuniché la lista di convènc, che dô gni stlüc tl Tirol, pur l decret imperial dl 27 de merz de chël an. Te chësta lista n'ê l convënt de Sonnenburg nia nominé y al stô scrit espressamēter, che les Benedetines de Sonnenburg podô resté, ciodi ch'ales â en educandat y scoles y é purchël d'üt'l al Stato.

Mo trèi agn dô, zirca, tirâ-l n'aria plü frèida. Na desposiziun nöia dijô, che chi convènc, che fajô ma püch pur l publico, dô gni stlüc pur prüms. Pro

chisc â l Guern de Viena inçe araté Sonnenburg.

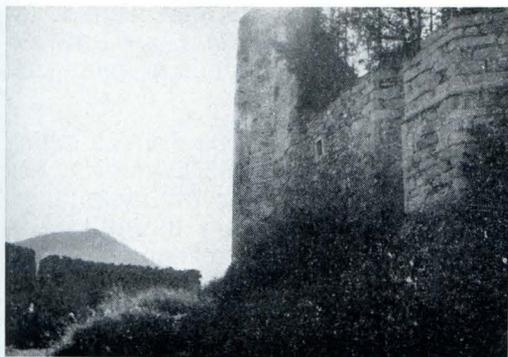
Col documēt dl 10 de forà à Ujöp II ordiné la sopressiun dl convënt de Sonnenburg, cun chësta particulara motivaziun: „L convënt de Sonnenburg é da stlüje, ciodi che al n'ê no en convënt, no na çiasa religiosa pur jones (weltliches Fräuleinstift). Al n'ê nia en convënt, ciodi ch'al n'â nia la clausura; al n'ê nia na çiasa religiosa pur jones, ciodi ch'al à i voti soleni”.

Chësta motivaziun ne dà bëgn nia la dërta gauja dla sopressiun. Ujöp II â stlüit tan bëgn convènc che çiases religioses zënza voti. Al se tratâ bëgn mâ de dé val gauja o vertora pur en provedimēt, che n'ê nia iustifiché. Inçe sce les monies ess azeté la clausura, sciöche i vëschì da Porsenü â plü gonot ori, ne foss l convënt empò nia resté. La politiga „illuministica" y „assolutistica" d'Ujöp II ne podô capi l'üt'l dl convënt de Sonnenburg, situé a mesa les munts, dalunc da vigne cité.

Che Sonnenburg n'ê no convënt, no çiasa religiosa pur jones, sciöche l documēt imperial dijô, n'ê degüna colpa y al n'ê purdërt gnanca vèi. Sonnenburg é plüere un y l'ater: convënt, ciodi ch'al â voti soleni y la vita religiosa é, spezialmēter tl'ultimo secol, zënz'ater la vita de n convënt; spo pur les rajuns particulares de süa fonduziun é-le dagnora ste na çiasa religiosa pur jones, pur les fies dla nobilté, che restâ da maridé. Ensciö desmostrâ la singolara motivaziun de süa sopressiun che l convënt de Sonnenburg é resté, pur düc sü 700 agn de vita, fedele a chël fin che l grof Volkold i â dé cun süa essenziala caratteristica de convënt de s. Benedët, zënza clausura, che é inçe destiné a ester na çiasa religiosa pur les fies dla nobilté.

Ai 6 de merz 1785 é-l gnü nominé Josef von Grebner, che é „Kreishauptmann" de Puster, comissèr pur la sopressiun dl Convënt de Sonnenburg. Èl à porté la publicaziun dl decret personalmēter a Sonnenburg ai 28 d'auri y s'â spo fat dé les tlês a inom dl'Emparadü.

Les monies podô mâ plü ste trèi mëisc. Spo s'ê-les retirades la maiü pert tl vedl ciastel de Jöchelsthurn

Ruina de Sonnenburg

dlungia Sterzing. Ailò à-les tigni inant la vita religiosa in comunité fina al 1816, probabilmènter fina a la mort dles ultimes monies.

L ciastel-convènt de Sonnenburg é diventé proprieté dl Stato, cun düc sü possedimènc y sües rajuns. Chèsc valò naturalmènter inçe pur la Val Badia. L vicare d'Al Plan é diventé „Bezirksrichter” pur les comunes dla Val Badia, che à aldi a Sonnenburg.

Tl'atra pert dla valada è-l ciamó la iurisdiziun dl vèscò da Porsenù, mo inçe chèsta à mâ plü duré apèna 20 agn; spo s'è l Stato apropié inçe chèsta sovranité y l vicare statal a S. Vigile-Al Plan à cialé la iurisdiziun sura düta la Val Badia.

(A. Baldissera)

Les erbes da medejina de nostes valades acunsiades y racumanades dal vedl dutur AVITTUR

1. Te bosch

L lersc cun süa scorza da cösc plü dis t'ega da fa bagn pur vigni sort de perdites de sanch che va de corp y inçe pur les robes blançes.

L lariè ch'an abina d'ainsciüda a fa büsc ti lersc è bun da fa flastri y angènc da madurì orp y l'ermo, da desfantè ia l sanch impernü te botes. Inçe da purghè i rugnuns y la viscia y da rinforzè i nerf n pòn tó ite, ma no massa, zènza va-l sanch cun la orina.

L peciò. Da la media y les gotes de peciò vègne-l fat l'öre d'arjina (Terpeninöl). Valgünes gotes de chèsc rinforza i nerf y mëna la orina, mo tröp fesc dän, ma inçe a l'adurè de fora. Te flastri y angènc è-l bun, mo sterch da netè les plaies, da madurì orp y d'atri mai... Mì che les tëres d'aragn è la media da astagnè l sanch, can ch'an se taia. Les pizes de peciò y inçe l'öre

dla odlina de peciò è bun da tó demez la roгна, da rinforzè la pel tëindra, da vari botes y da fa bagn pur deblèza dl sanch y di nerf.

L pinch dà na buna medejina cun süs pizes jones ch'an cöi d'ainsciüda y mët a trà 15 dis t'ega de vita, pur l romatisc, l granf, mai de nerf y më dales lisüres da sfrìe.

L'aidin. La odlina y les pizes jones dles rams pò-n cösc 1/2 - 1 chilo te 3 litri d'ega pur fa bagn dal më da les lisüres, pur l romatisc, da fa jì demez la roгна y la pizia, pur l më sëch te so scomencè. Inçe dales pizes vèrdes pò-n trà fora con ega de vita na tintüra cuntra chisc mai. L lariè y l'öre è dèr bun da fà flaster pur les botes. La medema forza è inçe te cir.

L barantel dà n'öre che rinforza i fià y varèsc l më tl col a trà it l tanf y de fora è-l bun da sfrìe pur botes y romatisc.

L sniure. So lègn tòle-n da sciomentè can che l'aria è intossada da maraties che se pèia, da parè ia l sorvènt y l mè al müs. Les bromores mastiun can ch'al è maraties da se piè incèrch y les mangia pur rinfurzè l magun y mèt a jì la orina. Còtes te vin blanch dà-les na buna medejina pur l mè dala pera y l mè da l'ega. L'øre dles bromores pò-n tò sòn zücher o te vin pur l'ordüm y l mè dal'ega y da sfrié pur botes y dstrates ai nerf.

L lègn da nojeles. La scorza cöje-n da bagnè sò pur i emoroidi, pur les rotürs y l'infladüm, dal mè dal'ega, mo inçe pur l slap, les plaies söl spinè y da suiè tles mans y ti pisc, inçe can ch'an si à dlace y inçe datrai da se lavè pur l mè tl col; insciö pò-n inçe cösc les föis. Les nojeles apratades y majnades pò-n tò da fa café pur l'antrara, menè fora dl vènter, la deblèza al magun, l mè sèch, inçe dal mè dales raps (da socoste) de té pici è-l bun.

L faghèr. Fora dl lègn vègn-el fat l'ajèi de lègn ch'an adora pur l mè ala boèia, la pizia, pur plais y mans d'aciades.

La tilia. Les föis còtes t'ega mèna ia orina y varèsc l mè ala boèia. Les rius dà n bun tè pur les insfridides, l catar al col y ti fià y da suiè pur l romatisc. L'øre dla sumènza è bun pur la grauta, pur l magun çiarìe y da mèt tles urèdles, da mè ales urèdles o ti dènz. L saft che rugor fora di büsc ch'an fesc d'ainsciüda, pò-n tò ite da purghè l sanch y da fa jì i sciè dles öspes tl müs. L çiarbun sfruziè mèna vènc, archita la antrara, l ridlè sò, l burjè dant.

L bedoi. Les föies y la scorza è da cösc pur l mè dal'ega l suiè ti pisc, pur la pizia. L saft è bun da lavè i pici da la roгна, mo inçe da tò ite pur purghè l sanch.

L alfer. Les pizes tòle-n da fa n'angènt pur inflamaziun, burjades y pur

Erba de munt val döt

Ara püгна pa!

i emoroidi, y da mët t'ega de vita pur netè la viscia y da sfiè pur botes, in-tortes y destrates ai nerf.

2. Te pastüra

Paramole. Les paramols è bunes te rum pur l mè dala pera, pur mai ala viscia y stentè a orinë.

L bromamosch. L bromamosch cõt cun zücher o mil dà na buna sulza pur parè la sëi y tò la fiuria, mo chi ch'à l magun insfridì o che se stënta a se tlò le flè n dess nia n tò. La scorza ghela pòn mët sö pur l mè ala boèia y ai slef y la cösc inçe cul lægn da bër pur l'ordüm, stentè a jì de corp, pur netè i rognuns y la viscia.

Röses mates. Les coniores pò-n cösc cun zücher y fa na buna sulza da ti tò la sëi y la fiuria ai amarà.

L faü fosch „Ölasolz” è plëgn de medejines: Süs flus dësse-n cösc da bër l'ega can ch'an s'à insfridì, can ch'an

fô scialdà y â ciafè frëit, dal granf, la grauta y l mè tl col y la tos.

Les granètes fosces cösce-n cun zücher a na sulza da parè la sëi y fiuria, da purghè l sanch y i rognuns. Siciades è-les bunes da staniè l'antrara. Plü debl, mo inçe bun pur i medemi mais è l faü cöce.

Les peries fej gion l'antrara y è pur-chël bunes pur chi ch'é grasc y vir bëgn y in prigo da dè l bot. Inçe pur chi ch'à l sanch pesoch y ch'é sarà de corp y plütost inclinà a punsè massa y plütost fistidiusc, patësc da emoroidi . . . A na pert de jënt ti vëgne-l fora sura düta la vita na beca y na pel plëna de tac cöci, sciöch'ai foss scutà cun urtís.

Les dlásenes siciades o t'ega de vita è na buna medejina pur l'antrara, pur la colerina y colera.

Insciö inçe les **müscs**, mo a n man-gé tröpes, vëgne-l gion stome.

Les granètes. L saft frësch è bun da se tignì sigüsc da maratìs da se piè.

Les granètes dla laurz. Les föis è bunes da cöje cuntra l mè dala pera y les maratìs dla viscia y inçe dal mè dal'ega.

I castruns. L tè dles föis é bun pur l mè tl col, i früc fesc bun da purghè l sanch y pur l mè dal'ega.

Les möies fosces. L saft para la sëi y mèt a ji de corp. Les möies instësses l'astagné plütost.

Les möies. Cun dös perts de zücher vëgne-l na buna sulza da rinfreschè y tò la sëi. Les pizes y föis pò-n cösc pur l'antrara, l mè de vënter y perdita de sanch, mo inçe da se lavè pur la roгна, l mè tl col y tla boçia.

3. Te òiamp y prè

La viola. Cun süa erba y raisc pò-n fa n tè pur l mè tl col, la toss, mo tröp sterch feje-l petè sö.

La tlè dl paraisc. Süs flus è buns da fa n tè pur les insfridides, da fa suié, destachè l slaim. L tè de raisc, föis y flus è pur l mè dales lisüres, la deblèza ti nerf y la malinconia.

L'erba da tai. L tè dles föis pò-n tò frèit ch'an spüda sö sanch o orina sanch y can ch'al va slaim pur la orina. An pò inçe mèt les föies nètes sön plais.

Les tataiores è fresches da tosser, mo siçiades perderes l tosser. T'ega de vita è-les bunes pur sfrié da mè dles lisüres, da tò ite è-l mì ch'an ne les adora.

Les grifs dla laurz. Les raisc cöjen da rinforzè, da astaniè l'antrara y la colerina, pur se parè l mè sëch tl scomencè, pur rovegni da maratìs, che lascia gran deblèza.

Valeriana. La raisc pò-n cöje o mèt t'ega de vita pur calinè y rinforzè i nerf, gonot pur l mè de cè, l'asma, la ciurnité y l granf daüt y pur calmè la mer.

La čiajara

Tiers de munt

Restelè

trèi „bossi”

Arnica. N tē de chēsta erba rinforza i nerf, daida pur l mè dal parom (mè de S. Varentin), pur l mè de vènter, astaniè l'antrara y la colerina, mo an ne dess la tò can che l sanch dà tröp sö al cé. T'ega de vita dà-l ca dles flus na buna, untüra pur botes, destrates ti nerf, a sfrìe cun chëra o bagnè sö pezes.

Ranziana y plö stersc i Cuè. La raisc de ranziana, è buna da cösc o t'ega de vita pur rinforzè l magun, cis da ma-

ratis lunges y ris pur la deblèza, mo inçe pur l mè dales listüres vedl.

L'Altonara è buna da fa tē pur lavè i edli, che rogor y smarciëia, che ne düra l luminus, mo inçe da bër pur l'ordüm y la deblèza al magun.

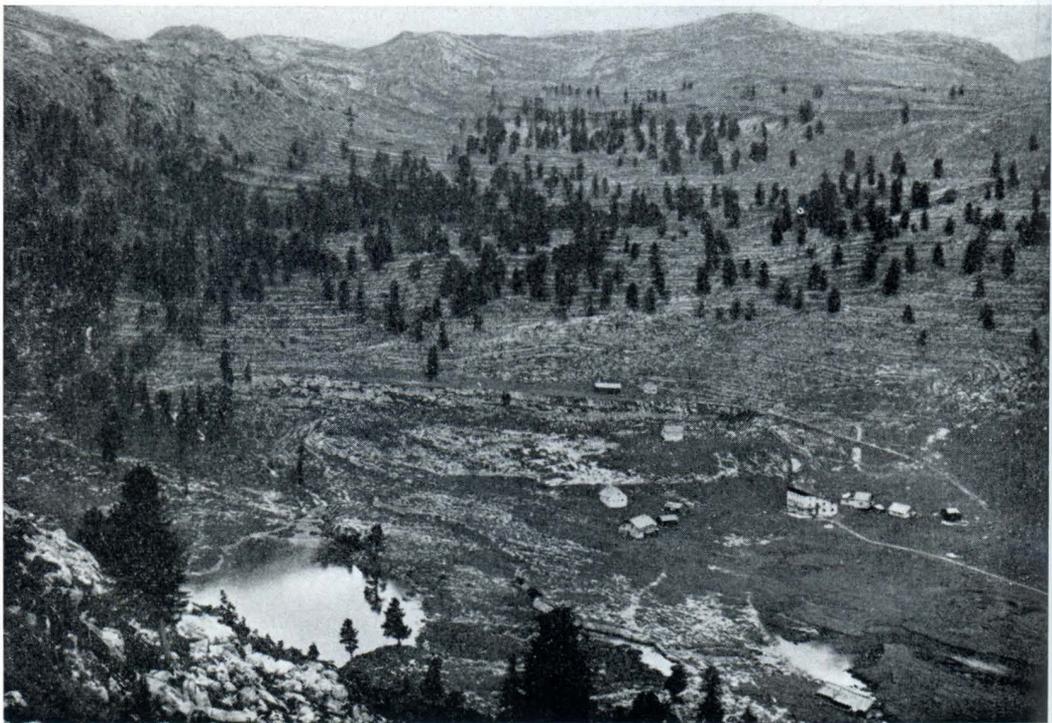
I fiuresc mèt a jì i lumbrisc y l bantlwurm, sce an ne tol sid l polver o sce an cösc l'ega.

L müstl de ciora è sciöch les grifes dla laurz pur rinforzè y nudrè y dea de chël inçe pur l mè sèch cis tl prüm.

4. Cër i rüsc y i leè

L cherjüm è bun da mangè insciö o l'ega pur l mè dal ega y l'ordüm y pur purghè l sanch.

L'ajet. La raisc è la plü sterscia y purchël la tólen gratada da mèt söl müs da mè al müs y ai dënz, te col, al ciè y pur la ciurnitè (dal dè sö l sanch al cè), da purghè l sanch, i fià y i rugnuns, mo an ne dess tò tröp ala ota. T'ega de vita devëntel na buna ontüra pur l rematic, l mè dales listüres y l granf al magun.

Lé vèrt te Fanes

L traföi àntc. An cösc les föis t'ega da bëre pur l mè dal'ega, da purghè l stome y da desfantiè ia les sofladësses.

L'angelica. L tē de chēsta raisc despartēsc i vènc, rinforza l magun y nēta i fià da slaim y inflamaziun y inçe pur se stravardé da maratīs da se piè.

Lavac! l tē dles raisc y l'erba dà ca na buna medejina pur les maratīs di fià, desfesc les sofladësses, varēsc les plaies ai fià y destaca l slaim. Pur l mè tl col y dant dessen fumè impè de tabach föis de lavac.

La malva. L'ega de malva è sana pur l mè tl col y la toss, da destachè l slaim dai ros di fià. Dles föis pò-n fa cun lat cialt na puntia da maduri orp y maduranzes, les sofladësses granes, l'ermo y slap.

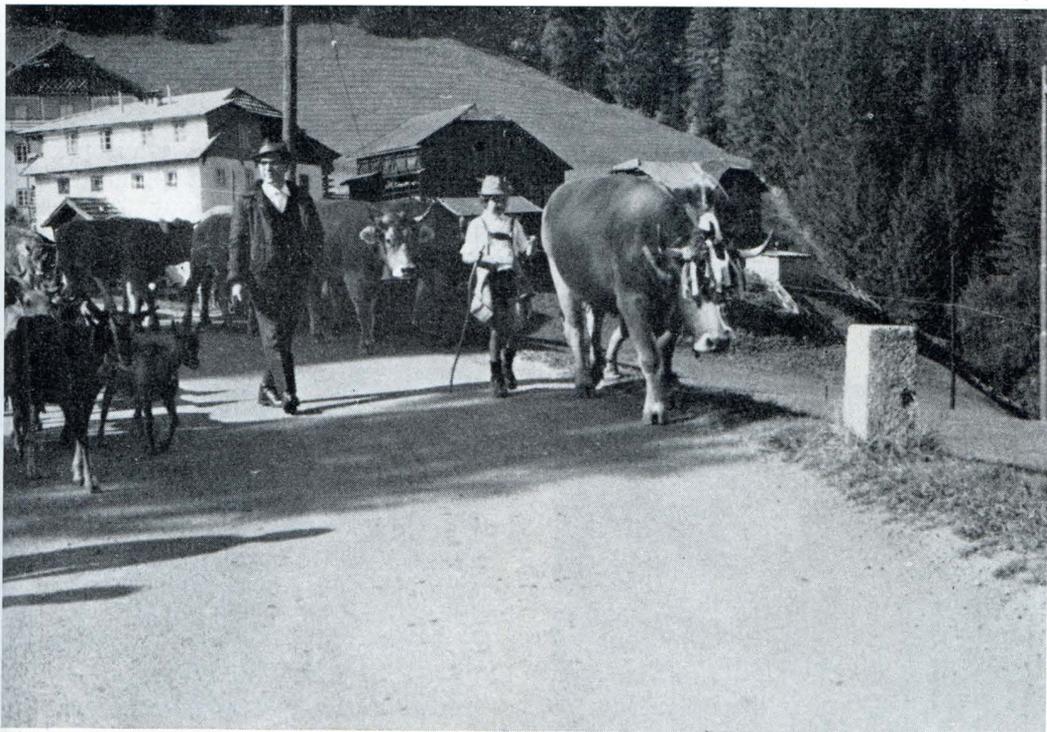
Le peciò (Schachtelhalm) nēta cun so tē i rugnuns y la viscia, l sanch y l magun y al è purchèl bun pur l mè dala pera, pur l stentè a jì l'ega de corp, da astaniè l sanch can ch'an n pēta sò o n perd de corp.

5. Te prè

Salata de prè nēta der l sanch sce an n mangia da d'ainsciüda, can ch'an à l sanch pesoch y chël da sò al cè, che al ne passa l sanch sciöch al alda, pur i emoroidi y pur l mè dal'ega, mo can ch'an à l'antrara y patēsc i vènc al magun ne n dessen tò. An cösc pur chi mais l'erba jona y la raisc t'ega mo da mēt ia plü di, dessen cösc tan di fina ch'al vègn na sulza y la mēt te goti ch'an pò stopè o liè pro bëgn.

Tlafun vègn cöt pur astaniè l sanch, can ch'al ne va de corp o ch'an ne spüda sò, da l'antrara, dala punta ai rugnuns y inçe dal mè dala pera.

Plantagus = erba dals baujīs cöjen can che l slaim ne n'ò gni sò sid dal col, dal magun o i fià, dala strüscia y toss, dal'antrara y deblèza dla viscia o inçe pur l spudè sò sanch. La raisc è inçe buna da ciauniè pur l mè de dēnz. Les föis è sciöche chères dl'erba da tai bunes da mēt sön plais da na fraciada, rissada o sberiaada, mo an

L paur cun sü tiers

An alda les tlunches

dess bëgn les lavè. Inçe da fa bagn
sèc pur l mè ai edli, ales oradles y tl
col éres de valüta. An le mèt inçe sò
sce na öspa o na è à petè l'ajèi.

I çiarì. Còc te lat èsi bugn pur l mè
de vènter, i granf y vènc al magun o
an pò inçe tò valgünes gotes dl'öre de
ciari pur l mè de cè (dal magun ciariè),
da cösc ega da lavè i edli debli, cöci
y laghermusc.

Spalmes. Miù che l'erba è la raisc
da cösc pur la grauta y la toss. La raisc
ciàunien pur l mè de dènz.

L'erba ajia. L saft è bun pur l'ordüm
y l mè dal'ega, da purghè l sanch y pur
i emoroidi.

L'aunacia — raisc de ciamp. Les
raisc ch'an tira fora da arè, è bunes
da cösc pur la toss y i fià ciarià de
slaim, can che l sanch s'abina massa
tl vènter.

Urtis mates cöjen da purghè l sanch,
dala toss y les perditas de sanch y
patüc blanch.

Famèi cun sü tiers

Urtis. L tèt dl'erba tòlen pur la cole-
rina, l mè dal'ega y can che l'urina ne
va, mo inçe pur l stentè col flè y asma.
Na derta scutada è gonot buna pur l
rematisc.

L çiarì mat vègn adorè da fa tèt, can
ch'an à valch söl magun, pur i emo-
roidi, can ch'al da sò tröp l sanch al
cè y che an è plègn de melanconia, da
insfridides ala mer, can ch' l sanch ne
va sciöch al dess y con gran mè, massa
o inçe can ch'al sta fora te na ota y
massa adora. Inçe can ch'an se mènà
sò dai vènc, dal'ega ajia o l'antrara.

Famèi mènà a çiasa

Aussènt! Cun düta süa erba inçe la
raisc pòn fa n tèt pur rinforzè l magun
sid insfridi o ciariè, mo an n tò massa
indebeblescel i nerf y la memoria.

Mesaron de prè è da fa tèt pur l mè
de vènter, l granf al magun, da desta-
chè l slaim tl col y ti fià, mo inçe de-
fora da fa bagn, lavè y bagnè sò dals
botes, intortes y can ch'an s'à desco-
medè i osc te na lisüra.

Dost y l mesaron tòlen sciöche mèn-
ta y malva da scialdè sò pur l mè tles
orèdles, ti dènz y tl col, pur l mè de
vènter y l rematisc.

L'erba dal lat dà n öre ch'an tòl sòn
zücher pur fa jì i lumbrisc y da sfièri
pur l mè dles lisüres y l rematisc.

La cicoria. An cösc la raisc t'ega
sciöche la salata de prè pur rinforzè
l magun, menè de corp, pur l'ordüm
y de atri mai ai fià fosc. L saft è ciàmò
plò da forza che l tèt.

Himmelbrand - Königskerze è da fa
de bun tèt pur la toss, l mè tl col y
stentè a se tò l flè.

Famëis mëna a çiasa

6. Te çiamp

Rosra. L saft è bun pur les viscis y l mè tla boçia y inçe da tò ite pur l mè dal ega.

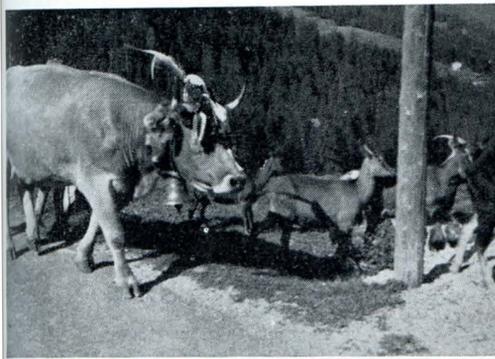
Pavè mat è bun da destachè l slaim tl col y dant.

Pavè è bun da ciauniè pur l mè de càenz, scialda l magun y para l mè. Mo da architè i picci y i fa durmi èl plütost prigurus.

Faidl d'urt! l'ega dles flus tòlen da se lavè i edli can ch'ai è cöci y laghermusc.

Ampöms. Les flus, l'erba y l'öre a gotes vègn tutes pur l granf tl vënter, al magun, pur la toss da çian. Cun l'öre de resina l tòlen da sfrié pur i granf tles giames y tla vita, pur l mè de vënter y dala pera. Da bagnè o a pratè sö ampöms pur la punta y d'ater mè da na pert.

Lin. Sce an jota ega çialda süra sumèenza de lin jö, spo devàntel ch'an

Vaçia dla gherlanda

musciada cun lat çialt da mèt sön botes, plais, inçe da tò ite pur l mè de vënter y da menè la orina. L'öre de lin cun cogura dl'ü o brama è na buna medejina da mèt sö can ch'an s'à burjè... Cöta te lat dà la sumènza na buna medejina pur la toss y l catar, pur l burjü ti barocè, ti rugnuns y la viscia.

Menè a çiasa

7. T' urt

Erba dal pan. La sumènza tòlen sciöche è cun çiarì pur desmenè i vèncè, netè l magun y i fià.

Mènta. L tète de chèsta erba bëren pur l granf y i vèncè al magun, da calmè la mer, dal mè de cè y petè sö, cis ten cert stato.

Röta. L tète rinforza l magun, mëna i vèncè, i lumbrisc, destaca l slaim y neta les plais defora y daite.

Spinat. Dl öre pòn tò valgünes gotes ala ota pur fa gnì l'apetit, che l sanch ne dà tan sö al cè, dala ciurnitè, pur i vèncè al magun y l mè de cè, che vègn da chèl y inçe la malinconia.

Flus gheles. Pur fa gnì l suius retignì da na insfridida y da mèt indò a busiè l sanch, tòlen l tète de chèstes flus.

Rosmarin pòn tò da fa tète pur fa zede l granf, l mè dal ega. L'öre tòlen da rinforzè i nerf.

Salvà d'urt. Pur l suiè de nõt, cis dal mè sèch, dessen bëren da sèra na chichera o dös de tète salvà. Chèsc è inçe bun pur lavè ia la roba blançia tla boçia di picci, da lavè fora la boçia y l col can ch'an à mè.

L'ALTON.

Le d'alton cun söes ombries é inçe bel, mo döt cant se röa sogü empü massa snel.

Al vëgn datrai la ria lüna, can che an vëiga indò da d'alton adora chës gran ambries bel da misdé. Vigni lëgn, vigni brüscia, vigni çiasa y vigni pè da si fesc süa gran ambria foscia y frëida. Mo impò pô l'alton ester dër bel. An vëiga plan, plan i früè dl laur, che an à fat y an pô i cöi. L suiüs dla frunt, che fajò mé d'isté y burjà, al n'é nia ste deban, al à porté sü früè duc y de valüta. L'alton s'i dà.

L'alton é pa bëgn inçe bel, sc'al é bel tëmp. L'aria é tan tlera y les munts é sciöche ares foss taiades fora dal cil y da sëra slumini chi crëp sciöche füch. Y sc'an va da d'alton sö a l'alt, spo é-l tan bel chit y a per de surëdl é-l çiamó tan bun çialt, che al sa bel da se senté ailò sön chël col y çiaré incërch y çiaré dalunc fora tla natüra y punsé dô a la grandëza de chël che à cherié düt cant y sc'an sta di assà corasó, spo ald-un inurchëltàn les çiampanes dl' Aimaria che ringhinësc da na costa a l'atra, da n crëp a l'ater y al vëgn veramënter l'incherscemun do les coses plü altes y beles y an n'uress nia plü ji jö tla val, olà che al é tof y romù y anvidia y sënn y impurmalosité y superbia y stritariës y veres y burt mefo assà. An uress ste lasò da chi çiamurc y sö dai barantli y se pone dlungia na brüscia de ciüf dl tonn y ti çiaré a düt cant éi

che Chël Bel Di à cherié y s'à dé cun gran amur.

L'alton é pa bëgn inçe bel; mëssun madër daurì i edli y udëi düt chël bel.

L'alton é spo inçe l tëmp, olà che tröpa jënt, no düè, s'abina adüm te chës dljies pur di dilan a Chël Bel Di pur düt çì che al se dà y s'à dé. Ai dilans messassun cunësce purdërt, che la jënt é val de plü co i tiers.

L'alton é spo inçe la sajun dles segres, olà che an dess imprüma de düt recordé chël dé, che nüsc antenaè se abinà pur ringrazié y laldé Chël Bel Di, ch'ai pudò fa la festa dla cunsagraziun dla dljia, che ai à, cun tan de fadies, fat sö a unù de Idi y pur l bëgn dla jënt. Chësc foss purdërt l dër significat dles segres, mo al dé da incö vëgn-el indò n té punt, olà che i ladins ess tan tröp da punsé sura. Sciöche al vëgn fat da d'alton la racolta, insciö fesc inçe la Dlijia da d'alton, al prüm de novëmber la festa dla racolta dles animes sö al cil, la festa di sanc. Y sciöche da d'alton é-l la natüra che pè sciöche ara se metess a murì, insciö é-l indò la Dlijia che zelebriëa l dé dles animes y l mëis dles animes, chël de novëmber, pur recordé ala jënt, che al gnarà n iade la racolta de düè y chësta racolta fesc Chël Bel Di. Al s'à fat da la tera y ala tera juns indò zruch. Y sciöche la natüra mör da d'alton pur rusurì indò da d'aisciüda, insciö zused-era cun nos, ch'i mëssun murì n iade pur rusurì pur l'eternité.

L'artist dl scarpel berba Tone Daprè

Chèst'ann à podü festegé l scultuzzipladù Tone DAPRÈ con sodesfaziun y ligrèza de düta la familia y de tröc sü amisc so 93. compleann; al fô infati nasciü a Anvi de Badia l'ann 1877.

La ligrèza dl ziplé l'â condüt bel da jonn in Gherdëna a imparè l'ert y al fô diventè col tēmp n zipladù de valüta. Purchël fô-l inè ste destiné a ji a Londra dl 1905 a lauré pur la mostra dl'espojiziun mondial. Al s'â trasferi insciö con la familia tla capital dl'Inghilterra y â passè spo l tēmp da chël ann incà tres dailò. Al fô aprijé y conosciü pur bun artist spzialisé dan da düit tl cìamp dla scultura religiosa. Dla süa ativa laboriojité dà destomonianza süs artistiches opres ornamentales te tröpes dljies, tra les atres chèles de Johannesburg y de Transvaal; inè tla val Badia à lascè l Daprè n record tla statua de S. Berto, ch'é söl pic altè dl santuario dla Santa Crusc.

Süa ativité da artist é dagnara stada acompagnada da opres de ciarité de so gran cör, tan da se meritè na medaia de benemerenza da papa Giovanni XXIII. al reconoscimènt dles opres de misericordia pur i püri bijognosi. Persona laborioja, seria y giüsta, é stimada da ricè y püri pur la süa ejemplare condüta de vita y bontè dl character: la personificaziun dles virtus dl „vero Ladin”.

Sür Daprè à dagnara portè te so cör l'amur a süa patria ladina y ala Badia, olach' al gnè ilaota plö gonot a ciafè sü parèncè chilò y ia in Gherdëna. Naota, canch'al fô ruvé ad arlerch dô n'assènza de 30 agn, av-el incontè a Pedraces so compaejan d'inom Franzl y al â atira metü man d'rajonè badiot imparà. Chèsc ne l conosciö y dô ch'al

Berba Tone Daprè

tl â dit so inom, se n'â-l fat na gran mervöia y â dit: „Mo, é-l poscibil, ch'ós ses l fre de berba Man d'Anvi, chël ch'é ste oramai düta süa vita a Londra y ch'saves ciamò da rajonè badiot?” — „Scee” â-l respognü: „n dër Badiot n'se desmentiarà mai l lingaz dla uma; spo scé me dodess-i, sc'i ne savess nia plö l badiot!”

Gejù Zumpradù
ia bela statua dl'artist Tone Daprè.

Da bun patriot ladin s'intresciaiel inèc dles notizies ch' porta l sföi „Nos Ladins” y tol pert con ligrèza al se svilupé dla vita tles valades ladines. Almanco düs otes al'ann va-l a Mill Hill a ciafè i studènc miscionarz ladins, con chi ch'al se po devertì „pur badiot”; pur al raprejènta chisc „n tòch” de süa bela patria ladina con süs recordanzes dla vita da zacan, bel da di passada, mo ciamò dütaurela frèsches tl cör, y la mënt pènsa gian indò ai tèmps passà. T'na lètra, ch'al à scrit a so amich compaejan Carlo Vittur dan 8 agn scriô-l, ch'al à compedè adüm i nasciüs dl 1877 de Badia, La Ila y S. Ciascian; de 22 fô-i ma plö ëi dui susc in vita.

Al stlujô la lètra con chèstes pareres: „Al sarà bëgn dër da dubité, sc'un ciamò la fortuna de s'odèi naota”. L dubio é diventè na crüdia realté dan 7 agn con la mort de Carlo.

A berba Tone y a süa familia i augurrunse de düc cör sanité, bona fortuna, ligrèza y tröc agn de vita, acompagnà dala benedesciun de Chël Bel Di sön düc i trusc de süa vita de chèsta tera.

(Franzl Pizzinini)

L'UNIUN DI STÜDAFÜCH

Al dé da incö po-n odèi oramai te vigni paisc, gran o pic ch'al sides, la scritta sura la porta de val fabricat ia „Vigil del Fuoco” — „Feuerwehr” — „Stüdafüch” o „Magasin di Pompieri” olach'al vëgn depojité massaris y mascines pur daidè la jënt tla desgrazia d'en medefüch. Portè aiüt al proscimo t'na desgrazia, originada dal rumpì fora dles forzes dla natüra, insciöch' inondaziuns, tromoròc, desdrujiuns de çiascs y de paisc intirz con dütcant l'avèi di abitanè dala fùria dl fùch, é n'obligo moral dla çiarité crestiana y n comandamënt dla cosciënza umana. Purchèl à fat sò chësta uniun l dit ch' an po li gonot sön obieç destinà a chësc servisc:

„A unur di Di
y a difeja dl proscimo”.

La storia sa da contè de gran desgrazies ch'à tochè popolaziuns intires dala catastrofes d'ega y de fùch, da epidemis de peste y de möria pur fan, çiaarestia y miseria ch'é suzedüdes no ma da lunc da nos, mo inçe tl pic monn inciar nos ia, te nosta val. Mo dlunch é-l gnü portè aiüt dala lodevole generojité dl proscimo. Al è çinamai passè ala storia düs gran figüres de sanè pur l'ejempl d'abnegaziun y d'aiüt, ch'ai à portè in ocajiun d'epidemis y de catastrofes a popolaziuns tocà dala desgrazia: San Carlo Borromeo y San Florian.

San Carlo fò ste l'angel dla cité de Milan al tēmp dla gran möria dl'ann 1574, de chëla möria, ch'à propi da d'al ciafè l'inom de „peste de San Carlo”; al fò a chi tēmp cardinal de Milan.

Sot ala proteziun de San Florian sta-l inveze les catastrofes dl'ega y dl fùch, olach'al vëgn venerè pur protedü y cherdè in aiüt dala jënt ch'é tocada da chëstes desgrazies.

San Florian fò nasciü a Cetium (Zeiselmauer) dlungia Krems tl' Austria Alta. Pur podèi capì la vita y

San Florian l Sant dal pazùn

l martirio de chësc eroico sant, mëssen avèi dan dai ödli la storia antica dl paisc todèsc.

L'Austria, inçina la Donau, aldi a chi tēmp al'impero di Romani. Al fò ocupè da trupes romanes y inçe l'aministrazion zivil fò te süs mans. Veteragn, ch's'à fat tl tēmp dl servisc da soldà de gragn miriç y ch'tralascià chësta vita, ciafà pur reconosciënza n toch de tera in scincunda pur s'aciàsè ilò y la coltivé.

Na pert dl Tirol da ilaóta, la provincia de Salzburg, dl'Austria Alta y in pert l'Austria Bassa, aldi pro la provinzia romana „Noricum”. Al comando de vign'üna stè-l n capitano distretual, ch'fò a chi tēmp Aquilinus, y

ch'â indò n procuradù-ofizial; chësc fo l'impieghé plö al alt dla provinzia.

Florian fô ste da jonn soldà-tribuno y comandant de legiun; ultimamënter fô-l procuradù-ofizial dl Noricum, canch'al jê in pensiuin. Al abità tla cité de nascita, t'na çiasa con dlungia n bel pic urt de lëgns da früc al tēmp dla perseguziun di cristiagn, sot al'impaduradù roman Diocleziano (284-305).

La storia sa da cuntè, che n dé dl'alton dl'ann 304 raitâ fora pur la pacifica cité de Cetium n soldà romano. Ruvé pro na çiasa de campagna, s'av-el fermè, fô saltè fora dla sela dl çiaival y ti â sciurè tles mans al servidù les posores dl çiaival. Dlun fladan y sot a düt suius, av-el damenè, deperpo ch'al se suiâ ia la frunt: „Olà é-l to signur?” — „T'urt” fô stada la risposta. Dlun saltan fô ruvé l legionario pro l'urt, olach'al fô prësc ste dan da n'om dai çiavais grisc; la süa çiaradüra y l so bel comportamënt lasciâ reconësc n vedl ofizir.

„Ah, çiarâ, Florentius!” â saludé l venerando veçio. „T'me vëighes pro l laur. I pici lëgns jogn mëss gnì tacà pro n'en pe, scenò é-l les burasches da d'alton ch'rump jö les rames y i fios. Spo, èi me portes-te da nü?”

„La burasca é chilò, bun signur!” ti fô-l sciampè da di tla freta. Aquilinus, l capitán distretual dl Noricum à fat arestè, dò n edict dl'imparadù Diocleziano, caranta soldas crestiagn dla secunda legiun, de chëla ch'tò te fôs comandant; te piüc dis dess-i gni copà pur gauja dla süa religiun crestiana”.

L vedl comandant dla legiun, Florian, s'â derzè sö alt con ödli ch'stizâ füc: „Insciö va mi eroici soldas tla batalia? Chilò ne po-i iö, so tribuno, nia manè: atira vagnes arjigné mi çiaival da raité!”

Prësc dô fô l vedl ofizir te sela y raitâ insciöche n jonn sö pur la strada dla Donau, ch'al sprinzâ les tizes dal galopè dl çiaival furius.

Al fô gnü la sëra, canch'l cavalir â udü i çiampanis dl presidio roman de Lauriacum (Enus). Dan la porta dla cité av-el incontè la ronda a çiaival con la bandira, ch'â alzè l brac in sègn de salut al vedl tribuno.

„Olà se mëna incö osc tru?” â damanè l tribuno y la risposta dl caporonda fô stada: „Incö un-se ciafè n comando düt fora dl solito: messun ji ti vilagi chilò inciaria a chiri i cristiagn y ti menè dant al comandant distretual”. „Chilò s'augür-i na bona pescada” â-l dit rian l vedl comandant; „Un n'es pö bel!”

„Y che pa?” â damanè curius n lezionario. „Me! incö iö sun n crestian; fajede osc dover y mené-m dal comandant distretual!”

Verc dal sènn pur l curasc dl vedl ofizir, â comanè Aquilinus dl bat con bastuns y dl martojè con tenaies de fer. Mo Florian soportâ con rassegnaziun vigni tortura y dijò intratan: „Iö à soportè pur l'imparadù tan de ferides y plaies, purèi ne dess-i pa nia soffrì incè pur Cristo val pic mè?”

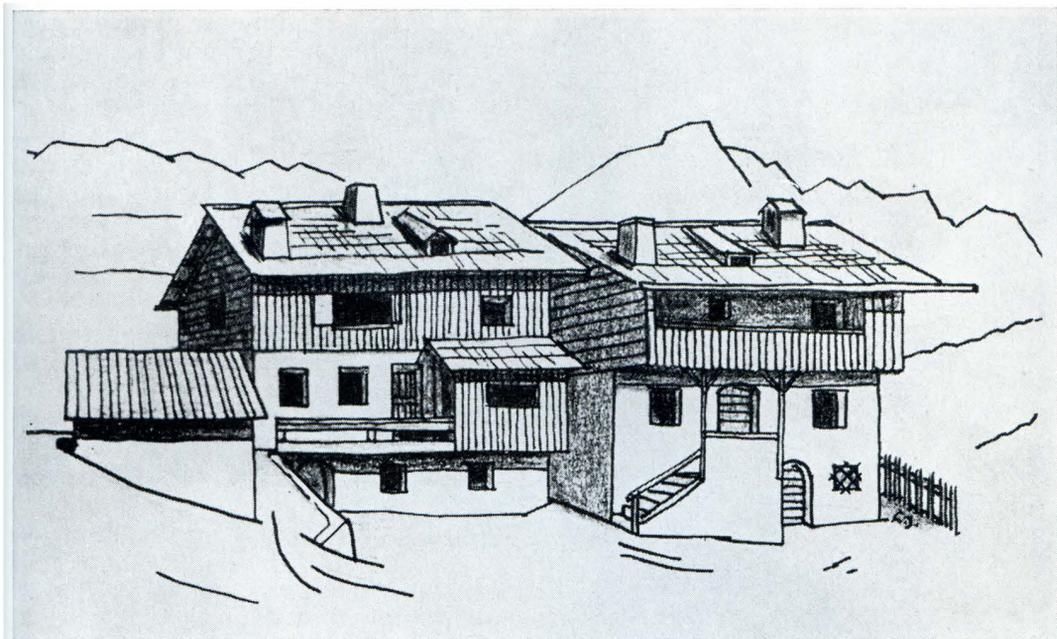
L tribuno Florian batü a sanch, gnè menè pur ordine de Aquilinus söl punt dla Enus pur l'esecuziun dla sentënza de mort. Al ti gnè lié pisc y mans y inciar l col na pera pesocia y spo sciurè de pëis sura la sparangola dl punt jö tles ondes dl'ega dla Enns.

Dò valgügn dis ciafâ na devota crestiana l cadaver de Florian, portè dales ondes söla spona d'chèl'ega; dlungia fô-l n'aquila con les ares destenüdes fora ch'fajò la guardia al martire de Cristo.

Insciö onorâ incè les indorades aquiles romanes dles bandires littories, che s'inchinâ saludan i eroi morè pur la patria.

Söl post dl martirio fô-l gnü fabbriché l'ann 1071 dai canonici de Sant Agostin la famoja abazia de San Florian a record dl martire; inciaria s'â-l formè col tēmp l paisc St. FLORIAN y l'Austria Alta à inalzè S. Florian a patrono dla provinzia.

Al é da odèi sön val çiasa na pitüra o na statua dl sant custode dl füc, olach'al é rafiguré tla divija da soldà romano, portan na bandira tla man ciampa y tla dërta n pazun, ch'jöta ega sön les flames de na çiasa ch'verd; dlungia sü pisc é-l na mora da morin y bastuns, i sègns d'so martirio.

Čiasa nr. 12 a Sossach borjada jö l'ann 1892.

Čiasa da Cianins nr 102/B borjada jö l'ann 1908.

Tor dla Grančiasa borjada jö l'ann 1912.

La jënt porta na gran veneraziun pur San Florian y l chërda tles oraziuns dl'aiüt pur la preservaziun dal medefüch de süs ciases y majuns. Al ne n'é da s'en fa mervöia, sce l sant ch'mori tl'ega, vëgn cherdè in aiüt cuntra l füch sc'an pënsa, ch'l'ega é l plö gran nemico dl füch.

L sant dal pazun é l'angel custod di scoaçiamins y l protedù di stüdafüch, ch'l festegiëia ai 4 dl mëis dl mà.

An po ciamò aldì da jënt vedla chësta preghiera a S. Florian:

San Florian, nobil eroe
te sides bel perié in devoziun
de preservè dal füch nostes ciases
y majuns canch'al toma dal cil
la saita dl tarli con togn y
tëmporai.

La pora dal füch é vedla, tan ch'é vedla l'invenziun dl prigus element „füch”, fata dal'umanité. Mo impermò con la civilisaziun y la vita in sozieté, a-n punsè ai mesi de difeja cuntra la forza, l prigo y l gran dann, ch'les flames po portè. Sce l laur d'se parè dal füch fò naota ma na cossa privata, con

l ji dl tëmp y l s'aumentè dl prigo, gnélpunsè a organisé persones aposta pur la difeja dala distruziun dles flames tan prigosos. Chisc omi fò spo nominà i „stüdafüch” — „verdafüch” — o „vigili dl füch” y les organizaziuns: uniuns o corp da stüdafüch, de vigili del fuoco o pompieri y Feuerwehr. Chëstes organizaziuns podò ester private, voluntaries o statales, insciöch'ales é ciamò al dé daincö.

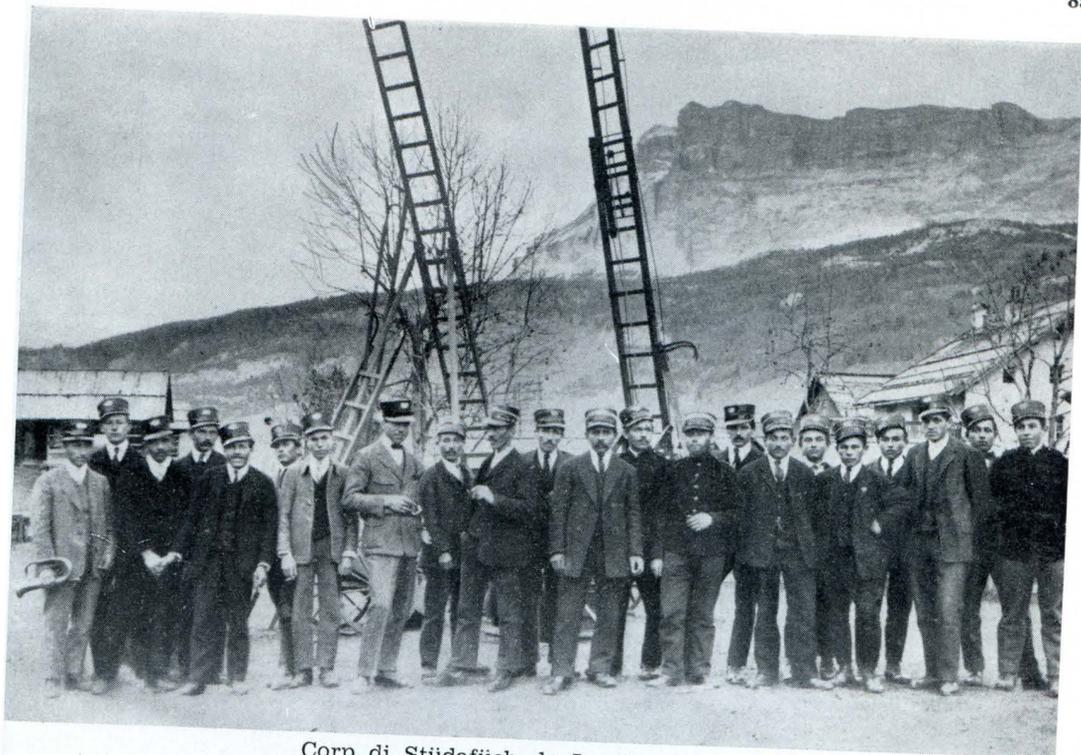
Dan la prüma vera mondial, fò l'organizaziun di stüdafüch regolada da na lege provincial dl Tirol dl 20 novembre 1881, gnüda ampliada da atres leges dl 20. 3. 1886 y dl 26. 7. 1893. Secund chëles leges, messà-l ester t'vigni Comune na organizaziun pur l füch. La Comune messà punsè al material nezesciaro y al'asiguraziun de valgünes persones, ch'fò plö tl prigo (i scaladus-staigri).

Dò la vera, olach les condiziuns s'à mudé, é-l gnü regolè l'organizaziun dl füch sön i corp provinciali (Berufsfeuerwehren) ch'dèpend dal Ministero dl'Interno. De chëstes organizaziuns n'é-l düs tla regiun Trentino-Alto Adige: a Trënt y a Balsan con n'organico de 30 omi la üna; ales vëgn mantignides dala regiun, dales provinzes y in pert dales düs cites de Balsan y de Trënt.

In virtù dla lege dla Giunta Regionale, pubblicada tl Bollettino Ufficiale Nr. 5 dl 14-2-1955, nr. 24 dl 20 d'agost 1954, vëgn-el ince metü sö tles Comunes corp de „stüdafüch volontari”, ch'à n ordinamënt proprio y ciafa fondi da les casses dles Comunes y dla regiun pur podèi esercitè l'ativité. I corp di Stüdafüch sotstà al'Assessorat regional y vëgn controlà dal'Inspector dl füch regional de Trënt y dai Inspectri provinciali con scagn a Trënt y a Balsan.

I corp volontaresc é ragrupé te „Uniuns distretuales” (Bezirksverbände) y chëstes indò te „Uniuns dl füch provinciales” (Provinzialfeuerwehrverbände) con al cé n president provincial.

I corp volontaresc dla Val Badia fesc pert dl „Bezirksfeuerwehrverband Unterpustertal” da Bornech y dl „Landesfeuerwehrband” Balsan.

Corp di Stüdafüch da La Ila (1924)

Corp di Verdafüch da La Ila (1927)

I corp di Stüdafüch te nosta valada é al dé da incö 9: Corvara, Calfosch, San Čiascian, La Ila, Badia-San Linert, La Val, San Martin, Al Plan y La Pli de Marô.

Storia dl'organisaziun di Stüdafüch da LA ILA

Sciöch'un aldi, vigni Comune fô obligada da tēmp passà incà, d'avèi n'istituziun aposta de valgünes persones, ch' punsess a čiarè dl füch pur čiases y majuns y d'atri fabricaç y tl cajo de na desgrazia de portè aiüt y de salvè čì ch'fô poscibil de salvè. Insciö fô ince bel tl secolo passè „l'uniun di Stüdafüch de BADIA" con residenza a S. Linert, olach'al fô gnü fat sö n fabricat aposta pur depožitè l material y les massaris pur l servisc cuntra l medefüch.

Tles düs fraziuns o localites de San Čiasian y de La Ila, ch'fajô y ch' fesc čiamò dütaurela pert dla Comune de Badia, ne fô-l chēsta istituziun, mo l servisc söla sorvelianza dl füch gnè pratighè dala Comune infora. Purater, pur podèi portè l prüm aiüt söl post, fô-l a La Ila na picera sprinza dal füch de presciun con n ró (Schlauch) de circa 7 metri lunch, ch' messâ gnì azionada da dui omi. L'ega messâ gnì portata con condles adarlerch da n rü o da n fisti tl droch dla pompa, ch'la pressâ fora t'en piun a n'altēza da 8 a 10 metri. La picera pompa é čiamò da odèi tl magasin, ala é bëgn conservada y funzionèia čiamò dütaurela. Naota gnè-la depožitada t'na čianò dla Grančiasa y dô ch'la čiasa dla scola fô stada fata sö dl 1908, é-la ilò basìte tl magasin. L servisc dl füch gnè fat da 5-10 omi volontaresc (vigili), ch' dependò dal'organisaziun de Badia; tl'ejercicio dles süs funziuns vistì čiüria y plus.

Pur fortuna, les desgrazies dl medefüch fô zacan dër da inrè: valóta fô-l la saita dl tarli o les tizes de n čiamin la gauja d'en medefüch.

La prüm'óta ch'la picera pompa é gnüda adorada da destudè l füch é stada la jöbia Santa dl'ann 1892, olach' al fô rot fora les flames da n čiamin

dla čiasa nr. 12 tla vijinanza de Sos-sach. Inciar les 10 danmisdé sonà „čiampana-martel" y l füch vardò bel söl tèt dles düs čiases, abitates da 4 families. Con l pronto aiüt dla jënt y dla picera pompa, fô-n sta bogn de salvè la majun dlungia y dütes les fabbriches dla vijinanza da Picenin. L vënt da sarègn portâ inciarch tizes y flames, che l tèt dla Grančiasa â matü man de verde y činamai val zopes dala coltura fora pur la campagna.

Intratan ch' siür Iaco benedi sön üsc de dljia con l Santiscimo y l Crist da Picenin ojô les flames demez dales čiases dlungia, les düs čiases ch'tacâ adüm fô vardüdes jö incina söi mürz dles čianòs; insciö savò da contè berba Ujöp. Čiamò in chël ann fô-l gnü scomencè a fabbriché söi mürz vedli dles čianòs les düs čiases nr. 38 y 39 dal dé da incö y les düs atres families fô jüdes ad abité les čiases nr. 36 y 40, fates sö bel valgügn agn denant ch'al borjess jö.

La picera sprinza fô indò gnüda adorada l dé da segra da La Ila dl'ann 1908, olach'al rompi fora l füch tla vedla čiasa da paura da Čianins, abitada da trèi families. Söl post dla vedla čiasa gnè-l fat sö la čiasa nr. 102 (B) y plö injö, a mez tla campagna, chëla nr. 45 (Čianins do Sot).

Na nôt da d'ainsciüda dl'ann 1912 borjâ jö la „Tor" dla Grančiasa, olach' al abità na püra mada vedla, Maria Algran, suranominada „la grofa"; degügn ne n'â pordejü a portè aiüt y ala â messè mori tles flames; i piüc osc ch'an â ciafè l'ater dé, fô gnüs supolis te cortina.

Tl tēmp dô la prüma vera mondial, fô-l ste l jon Siegfrid GRANRUAZ ch'se n'â tut sura dl'organisaziun y â arjigné con bona orentè, injin y coragio valgünes litres, gratuns da massaris, cordes, picli, langhires y badis con scioldi petlà adüm dala generojité dla jënt con gran fadia. Despò av-el abiné adüm plö jogn y â metü adüm l prüm corp di Stüdafüch volontaresc da LA ILA l'ann 1923 con chēsta organisaziun:

Cap. comandant: Siegfrid Granruaz;
Vizecomand.: Paul Surarü da Verda;
Scrivan: Giarone Rottonara;
Cassir - contabile: Giovanni Rinna;

Curs d'istruziun pur Verdafüch a La Ila (1968)

Benedesciun dles pumpes ann 1964

Magasiner: Serafin Pizzinini; y 17 verdafüch col ornist-trombëtist Enrico Agreiter. Düè i 22 omi â pur divija na ciüria y ma trèi visti na vedla plus d'uniform.

Al é inçe da di, ch'al fô gnü fat na gran condüta dal'ega con ros de fer y idranè l'ann 1916 dal comando di soldas con na compagnia d' prijonirz rusc. L'ega gnè arveniüda t'na gran vasca de zement a Plaön y servi pur i bo-jagns di soldas stazionà a La Ila, pur i comandi, becaris, fujines, siéies, officines, furz dal pan, canceleris, ospedai ecc. deache La Ila fô zona d'operaziun de vera dl „dô la front”; da chilò infora gnè-l spo forni i soldas tles postaziuns de combatimènt. La Ila fô al tèmp de vera na cité „de baraches” pur les trupes d'etapa ch'jê y gnê, pur i diversci comandos, l'ospedal y la cortina di soldas.

La condüta prinzipal dl'ega jê da Plaon jö n Col d'Altin con 8 idranè y n brac jê da Rottonara ala becaria di soldas tla Grançiasa con 6 idranè, passan fora pur l paisc, sot la cortina ia. Purator, chëst'ega ne n'â mai pudü servi pur destudé l fûch, deach' diversi patruns dl teren, olach'al passâ i ros, la calcolâ süa proprieté, ciavâ fora i idranè y sarâ pro la vasca; de 14 idranè n'é-l ciämò restè 3 al dé da incö.

Al tèmp dl commisser Padovan dla Comune de Badia, ch' mostrâ intresc pur l'organisaziun di Stüdafüch, fô-l gnü comprè na picera motopumpa pur La Ila, ch' fô gnüda adorada la prüma ota a destudé la majun in flames it dal feur a Planmolin l'ann 1936; mo la pompa â impermò metü man de funzionè, canch'la majun â albü ruvé de verde. L'ann 1931 vardô jö la çiasa dl Crosa a S. Ciascian.

Plö tert, ai 18 d'auri 1938 vardô la çiasa ia Adan y i stüdafüch da La Ila fô indô jüs a daidè; ilò av-la funzionè dër bëgn la picera motopumpa.

Incina la secunda vera mondial ne fô-l ste atres desgrazies dl fûch y la motopumpa â al scociamènt dla vera messè gnì dada jö a Balsan y con chësc fô inçe jüda a finì l'organisaziun di Stüdafüch, ch'â mudé i ultimi tèmp plö gonot i comandanc.

La motopumpa ne fô spo nia plö gnüda restituida.

L'organisaziun tl tèmp dô la vera

Ala ritirada dl comando dla Speer da La Ila (1945) fô-l restè ilò na bela gran y potènta motopumpa de marca Masciadri con 2 rodì de ros (40 m.). Ala fô gnüda condüta tla majun de Paul Picenin y ascognüda sot l fëgn ite pur pora ch'ala gniss tuta y portada demez. Chilò fô-la stada incina ch'al fô vardü jö l'ann 1946 na majun a Morin da Pescosta. Chësc avenimènt fô ste la tiza, ch'â descedè sö la jënt, pur organisè valgügn omi ala difeja dl dann dl fûch. L maester se n'â tut sura dl dejiderio dla popolaziun, â tut atira contact col comando Vigili del Fuoco de Balsan, olach'al gnê atira scomancè les tratatives pur mèt sö da nü l'organisaziun di Stüdafüch a La Ila.

Con n valgügn jogn de bona orentè, fô-l gnü metü man l laur da nü con 5 litres rotes, na vedla pompa zënza slauc, 3 langhires y . . . zënza n scioldo; mo la motopumpa â na valüta. Con l'aiüt y l'intresc dl comandant dla Berufsfeuerwehr da Balsan, fô-la jüda straciada inant pur valgügn agn sot ala direziun dl comandant-maester incina l'ann 1955, olach la Comune de Badia reconesciò l'istituziun dl corp di verdafüch volontari de La Ila con delibera nr. 56/Cons. dl. 23. 4. 1955 a norma dla lege regional 20. 8. 1954 nr. 24.

Da chilò inant â metü man a funzionè regolarmènter l corp de guardia dal fûch da La Ila.

Pur dispojiziuon dla lege suranominada dl 1954 dà la Comune al corp pompieristich volotar, insciöch'inçe la cassa Incendi dla regiun, n contribut pur la manutenziun dla benefica istituziun; purchësc sta-la sot la dependènza dl'ombolt dla Comune y la preparaziun tecnica sot a n comandant, ch'é responjabile con n vizi-comandant y valgügn graduà dl bun funzionamènt de so corp di Stüdafüch.

Pur la preparaziun dl vigile a so laur, pur l comportamènt y l'istruziun söl modo d'adore i mesi moderni anti-fûch, funzionèia na scola aposta a Naturns y a Desproch, olach valgügn

Massaris di stüdafüch (1966)

I stüdafüch dl ann 1964

de nösce iscriè al'uniun Stüdafüch à oramai frequentè n curs.

Chisc é:

- 1) AGREITER Giuani — frequentè l curs a BALSAN 1948
- 2) ROTTONARA Franz — frequentè l curs a Desproch 1960
- 3) GRANRUAZ Iaco — frequentè l curs a Desproch 1960
- 4) SURARÛ Hermann — frequentè l curs a La Ila 1968
- 5) AGREITER Pire — frequentè l curs a La Ila 1968
- 6) FRENADEMEZ Otto — frequentè l curs a La Ila 1968
- 7) FRENADEMEZ Walter — frequentè l curs a La Ila 1968
- 8) VALENTINI Amadio — frequentè l curs a La Ila 1968
- 9) CRAZZOLARA Conrad — frequentè l curs a La Ila 1968
- 10) GRANRUAZ Adolf — frequentè l curs a La Ila 1968

I comandanè y i vize-comandanè é sta incina al dé da incò:

- 1) Siegfrid GRANRUAZ dal 1923 al 1943 — I. fondaziun dl corp Stüdafüch da La Ila
Paul SURARÛ vize-comandant
- 2) Franzl PIZZININI dal 1947 al 1957 — II. fondaziun dl corp Stüdafüch da La Ila
Stefo PIZZININI vize-comandant
- 3) Paul COSTAMOLING 1957—1962
Stefo PIZZININI vize-comandant
- 4) Franzl ROTTONARA 1962—1970
Giuani AGREITER vize-comandant
- 5) Franzl ROTTONARA 1970 inant
Conrad CRAZZOLARA vize-com.

Dò l 1947 é gnü potenzié y svilupé l corp di Stüdafüch con l'arjgné vigni sort de massaris, na motopumpa nöia con rimorchio y passa 1.500 m de slauè dal'ega, na Yeep y na Campagnola nöia, na siéia meccanica, n complex da fa lüm de nôt, na sirena d'alarm, n aparat da cuncè slauè, lampades electrisc, mascheres antigas, estintori a polver, 3 piceres pumpes a man y diversces atres cosses neze-sciaries. Düt l corp Stüdafüch é gnü vistì con la mondura nöia de prescriziun y con stivà, y l local dl depojoito y gnü amplié y renovè.

De gran aiüt pur i stüdafüch é l ste la condüta dal'ega nöia, fata dala Co-

mune l'ann 1962. Dala gran vasca dal'ega sura Ruac, va l'ega pur na lungheza de zirca 4 km lunc con 16 idranè y na portada d'ega de 12 l al secund.

La secunda condüta dal'ega, la vedla dala prüma vera dl 1916, é gnüda suratuta dala Comune l'ann 1969, renovada sö y arjignada ca y funzionèia con 3 idranè y con na portada d'ega al menüt secund de 5 litri. Pur düc chisc laurz s'à intrescè l'ombolt dia Comune de Badia, siur Hermann PESCOLLDE-RUNGG, a chël ch'al ti va dal'uniun infora l plö bel ringraziamènt y n diolàn de cör.

Dales anotaziuns tl liber „Einsatz-Meldungen“ dl'ann 1955, à l corp di Stüdafüch fat 20 intervenc:

	1956	gran fuch tl hotel Dolomiti a La Ila
1-	3-1958	fuch tl Sporthotel Teresa a Pedraces
21-	3-1958	gran fuch tla majun d'Engl d'Iocl a S. Ciascian
18-	9-1961	fuch tl bosch sura Pedraces
15-10-	1962	fuch tl bosch sura Verda
27-	7-1963	fuch tl magasin dla botèga de Tone Frenademez
20-	7-1964	gran fuch tla majun dl Cramer a Rottonara
23-	7-1964	fuch tl ciamin dla cìasa nr. 119 (Valentini)
11-	9-1964	gran fuch tla cìasa de Vico d'Iitur (S. Ciascian)
30-	1-1966	fuch tla majun a Plan (San Ciascian)
25-	7-1966	fuch te tablè a Corvara
21-	8-1966	regosses: inondaziuns a Ciansins - Altin - Marin - Verda (Cristallo) - granega Parüs
3-	2-1967	fuch tla taverna dl hotel Dolomiti (Fontanacia)
7-12-	1967	fuch tla cìasa Costa V. a Calfosch
5-10-	1968	fuch tl ciamin dla cìasa nr. 111 (Fontanacia)
19-11-	1968	fuch tl ciamin dla colonia da La Ila nr. 26
31-	1-1969	fuch tla baraca da Sompunt
11-	4-1969	gran fuch tla vijinanza Costa da La Val
21-11-	1969	fuch tla vila Rike (nafta) nr. 91
23-	1-1970	fuch tl ciamin dla cìasa nr. 34 (Rottonara)

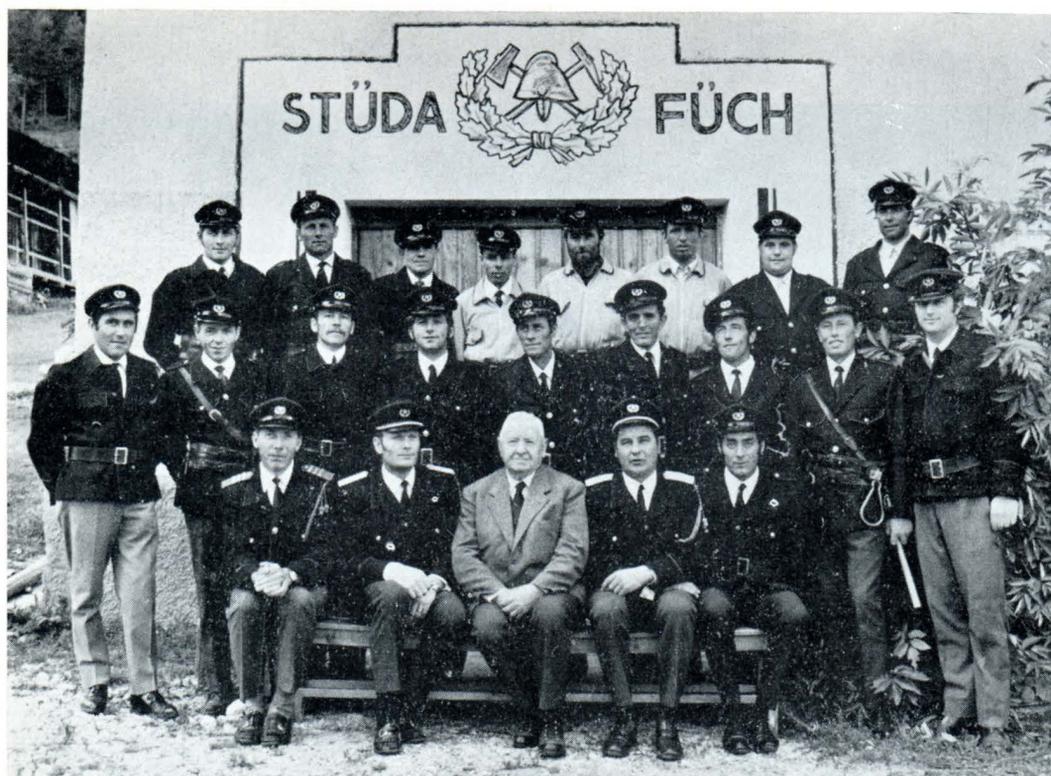
Dales listes risultèi-el, ch'i omi scriè

Gran fűch tla majun dl Cramer a Rottonara (30-7-1964)

Al verd jö la baraca a Sompunt (31-1-1969)

I verdafüch da La Ila ann 1970

ite tl corp Stüdafüch da La Ila fô tla media de 20.

Tla listes dl:

1947/48	i scriè it é in numer de 20	12) CRAZZOLARA Albert
1949/50/53	i scriè it é in numer de 22	13) GRANRUAZ Alfred
1954/55	i scriè it é in numer de 25	14) DEGIOVANNI Ferdinando
1956	i scriè it é in numer de 18	15) CRAZZOLARA Eduard
1957/59	i scriè it é in numer de 19	16) GRANRUAZ Adolf
1960	i scriè it é in numer de 23	17) PLONER Nazio
1961	i scriè it é in numer de 17	18) FRENADEMEZ Otto
1962	i scriè it é in numer de 18	19) FRENADEMEZ Walter
1963	i scriè it é in numer de 25	20) ROTTONARA Rudl
1964/65	i scriè it é in numer de 23	21) DAPUNT Sepl
1966	i scriè it é in numer de 23	22) COMPLOI Robert
1967	i scriè it é in numer de 26	23) VALENTINI Costante
1968	i scriè it é in numer de 24	24) PLONER Renato
1969	i scriè it é in numer de 25	25) DECLARA Franzl
		26) COSTA Oscar.

La ultima lista, chëla dl 1-1-1970, porta 26 iscriè al corp di Stüdafüch da La Ila, ch'vegn chilò de sot nominà:

- 1) ROTTONARA Franz - Comandant
- 2) CRAZZOLARA Conrad - Vizecom.
- 3) GRANRUAZ Iaco - scrivàn
- 4) AGREITER Giuani - cassir
- 5) PESCOLIDERUNGG Franzl
- 6) PLONER Bastian - masculinist
- 7) AGREITER Pire - masculinist
- 8) VALENTINI Amadio - masculinist
- 9) GRANRUAZ Alfred - masculinist
- 10) SURARÛ Hermann
- 11) VALENTINI Sepl

Pur miriè dl'organisaziun di Stüdafüch à ciafé l Diplom d'Onorificënza dal'Uniun Provincial da Balsan i dui Comandanc GRANRUAZ Siegfrid y PIZZININI Franzl.

Pur l laur sfadius y vigilant, ch'i bravi Stüdafüch à ofri sò con generojité, con coragio frèit y con gran desprisc dl prigo pur l' bëgn dla popolaziun tles desgrazies, va-l n bel diolan y Di vel päie de cör con la preghiera de tignì adüm l'uniun y de mantignì al alt l'unur y l'inom di Stüdafüch da LA ILA.

A os jogn!

Saliùc da n vedl verdafüch

L prüm auto

Dër da dî, nûsc vedli l cunta çiamó cun na dêrta saù, viô-l fora la Munt, de fora da Pliscia, n ël, che gnô araté plü sciché co i atri, dea ch'al savô inç da striné y no ma da fa strinèc, mo al fajô inç l profet.

Gonot â-l dit coses danfora, che é veramënter inç spo gnüdes. Na sêra, che ai ê diüc te çiasa pro mësa, do cëna, che ai s'la cuntâ de çì che é ste y de çì che dô gni, é-l na té mëda vedla, vedla, che diüc s'la recordâ tres la medema, che dijô a chël striun, che ai i dijô l Schlosser dla Munt: „Cunta mo n pü, çì che vëgn çiamó chilò te nosta valada, tò che t'ós savëi diüt cant. Dì ma n pü, çì ch'i un çiamó da s'aspeté”.

L Schlosser sofla n dêr çiarü de fôm fora dla boçia, mët la pipa sôn mësa, tira dêr dassën l fle, sciöche al i mëssas i gni da pè dl vënter sò, y disc imprüma a chë vedla: „Tò, Mena, çì

che tò aràs çiamó da t'aspeté, chël sa bëgn inç chi mituns caia do fur, da chël n'â-n bria de ester n gran profet. Tò aràs dêr de sigü da t'aspeté te n cürt tëmp chël da la falc, chël megher, olà che i osc se grata, can che ai vëgn menà. Chël aràst tò çiamó da t'aspeté y spo te portarà-n inanter cater brëies dlun brunturàn it pur chisc bosc çina it do çiampanin dla Pli”.

L Schlosser s'la riò n pü, tratàn che chë vedla ti çiarâ cun edli da fûch y brunturâ: „Bëgn, bëgn, nos vedles sun mefo çiamó bunes d'aspeté la mort. Chël é-l, çì che an se cunsënt çiamó a nos”. Cun chëstes parores jô-ra ia da súa roda da fire y savaiâ de fa val y menâ chës mans, ch'al parô bele, che al foss les mans dla mort, che sferiass sò y jò pur chël fi.

Mo l Schlosser n'â nia çiamó rové de cunté. Al çiarâ ia da chi mituns ia

Vedl murin

do fur y spo dijô-l: „Chisc mituns bëgn podess pa chiamó gni a vire val de feter.

„Çi pa? Çi pa?“ scrai düc canè sciöche fora da üna na boèia chi trèi broèes ia do fur.

„Ah, mituns, i n'arèis nia da s'aspeté val de bun. Al gnarà pa tèmps, olà che l monn sarà pa saré ia cun fertraç; al gnarà tèmps, olà che les ojeradèsses jarà vistides sciöche les grofes de Brach y dla Tor, peso co les grofes da Coz y da Ras”.

„Düç chi de çiasa scutâ bi chiè y i çiarâ fit a la boèia dl Schlosser, che fajô l profet.

Y inant dijô-le: „Al gnarà pa tèmps, olà che al gnarà taché adüm n grum de çiards y dant gnarà-l taché n çiaval da fuch. I çiards sarà pa zënza tumuns. Çiamó plü tert spo gnarà-l pa tèmps, olà che i çiards ne jarà no cun çiavai, no cun bôs, mo ai jarà susc y chi sarà spo i tèmps, olà che an ne sarà nia plü sigüsc sön tru da ji a pè”.

Can che al â albü dit chësc, spo fajô-l na gran pausa. Al parô avisa, sciöche al foss bele stanch da di chës tan de parores.

Insciö é-ra stada. Al é gnü i çiards zënza tumuns, zënza çiavai tacâ dant, y chisc çiards é i auti y al dé da incò suns düc cuntènè, che al é gnü chisc çiards, che va susc.

Al é chiamó jënt, che sa da cunté, can che al é rové i prüms auti te nosta valada y co che ar'é stada. Al é ste dan 60 agn, dl 1910, la ota che berba Sepl y sü cumpagns é chiamó de té mituns, de té broèes, che les fajô dütes chères che se lasciâ fa, che destacâ düc, çì che se lasciâ detaché, che n'â pora da nia sön chësc monn.

Sepl y sü cumpagns é a Picculin da çiasa, almanco isciö m'â-i pa cunté, spo sce al é vèi o no, chël n'ò-i pa dé juramënt. Ai vardâ i tiers da Picculin y dea che la pastüra da Picculin n'é de sigü nia dër grana, foss-el ste bun, che ai ess chiamó de plü çiaré dô ai tiers. Mo vèi é-le, che ai çiarâ chiamó de manco di tiers. Al é plü bel da ste sön strada a udèi chi co passâ, a i çiaré a la gücia da la posta y ala jënt che jô y gnô.

Na domènia do mëssa é-l l'ombolt che incunda sön plaza de dljia: „In sabeda che vëgn passarâ-l l prüm auto

sön nosta strada dla Val de Badia. In chësta ocajun dess vigni sort de tiers gni tignis dalunc da la strada, ch'al ne suzed no na desgrazia. Inè la jënt ne dess nia ste massa sön strada pur prigo, ch'ai vëgnes menà sot, mo sc'ai ó çiaré pro, dessi ste lungia strada”.

Do chësc incundé é-l n gran chit sön plaza de dljia. La jënt se çiarâ madër y plü co ligrèza, çiarâ-l pora y tèma fora di edli de chi paur.

Ai se punsâ: „Çi mai gnarà-l chiamó, sc'al mèt na ota man de ji chisc auti sön strada? Al gnarâ defata la fin dl monn. Ah, chël bëgn almanco. In chë edema ne gnô-l punsé y baié nia ater co, de auti y dl prigo sön strada. Almanco é-l pa insciö l'atra jënt, che gnô lasciada in pesc da les stlafes.

Düç aspetâ chël gran dé y plü co d'atri chiamó Sepl y sü cumpagns. Vèi n'â miné bria da ji lunc pur pudèi i çiaré a chël çiar che jô su; ai vardâ pö dlungia la strada fora y lajô do l'ega. In sabeda, danmisdé ia, Sepl y sü cumpagns é jö do l'ega dlungia l rü de Cor ch'ai fajô blèita. Do da n pez ald-i na vera, sciöche al jiss na gran rô o sciöche ai batess l lin cun cënt gramores. Chësta gran vera gnô lafora ite, da Longega ite. Sciöche morè da na öspa, Sepl y sü cumpagns tira n salt y scraia: „Al vëgn l'auto”.

Dlun saltàn vai sö da strada y çiaa cuntra l Fur fora y jö, mo auti n'è-l degügn da udèi, scebëgn che la vera gnô tres maiü. Sö sura l Maier fora, do strada vedla fora, s'è-l inè abiné na schira de jënt. Düc se tigni bëgn dalunc da la strada. Sta da udèi, çì che chël auto i fajô a ruvé massa dlungia.

Ma Sepl y sü cumpagns parô-l d'avèi l maiü coraje. La jënt corasö scraia bëgn jö: „Mituns, demez da strada, al vëgn l'auto”. Mo chi ronc de crauc scraia sö zruhc: „Nos ne se tumun nia da l'auto!”

L plü da coraje se mostrâ Sepl, l plü pice, mo inè i atri fajô, sciöche ai ne se tumèss da degun diau.

La vera é bëgn gnüda dër grana y do da püch tèmp udô-i inè l'auto, che soffâ do chë óta dal Fur ite.

A chi mituns i parô-l, ch'al jiss bëgn da spavënt debota, scebëgn che n bun da salté i foss pa bëgn nia ert ruvé dô.

Can che l'auto é ruvé sö, olà che l'ciampopré dl Maier mët man, spo scuti te n iade chi mituns, che á denant na té müsa. L coraje de chi trëi broçes é te n iade ste spari. Cun n spavënt mat s'ês-i faè jö sot strada y an alda ciamó, che un scraia: „Se n sciampun, l'auto se mëna sot”. Y te n sofl se n'ês-i sparis jö sot punt ite y ai ne s'n'à pa plü infidé fora, çina che ai aldí la vera

de chël prüm auto, che é ruvé tla Val Badia.

Can che ai la cunta sègn chësta storia, spo s'la rí ma n pü, mo la ota é-ra mo atramënter, can che al passà n auto.

Chësta storia é vëi y sce ara ne foss inè nia düta vëi, lascé dô pò-n dagnora.

M. A.

Famëi de munt

Famëi de munt, da tröc conesciü, sö l'alta munt t'un nos udü.
Al é isté y tö vardàs
tla bela munt de Nanteràsç.
Bel é l dé: l cil sarëgn,
jö al bâs ê-l jënt che fajô fëgn,
mo sön ca munt, döt incër ia,
al é chît . . . ! An n'aldí nia.
Stala y cïajara a mesa l prè
ê sciöch' mortes fora,
mo püch de fora,
sön na gran crëpa ingrifé,
stô n gran cir sciöch' n soldà,
metü a cïaré dla munt, di prà.

* * *

Les vërdes pastöres, sciöch' lüch morjeles,
se tirà ite y sö cuntra chës beles
pizes di crëp, olà ch' sorëdl sëgna les
ores.

Val' bisces sores
ê püch de sot, incër chës rôs.
Y tö tun stôs,
vedl famëi, sura l pic lerch.
Incër chël ia pudò-n odëi
bisces ch'â sëi.
N pü ia dlà, sö pur chi prà: l pastorëc.
Al ne manciâ val cïoures y bëc.
An aldí l son d'na cïampanela,
la usc morjela d'un agnel . . .
Al é tan bel,
da ste a cïarè ca pesc de munt!

* * *

L famëi de munt

Y tö rodàs, vedl famëi,
nanter chi tirs ch'â n te bel pëi:
l müs curi da n gran barbun,
tles mans tignis-te n bastun;
t'âs l cïapel jö sö la frunt;
te parôs crsçiü ite tla munt,
sciöchche chi cirs storpià dal ton,
che parò creatöres d'un ater mon!
Cuntënt d'odëi inè indô jënt,
s'âs-te invié, tö bel valënt,
jö dala ütia, a mesa l prè,
y l'ega d'vita s'âs-t portè.

* * *

Y nos, curiusec, un cunscidré,
sciöch' jënt che vëgn dala cité,
la vedla ütia fata de müir

y de lëgn scür.
 Ailò ê döt ciamò restè
 sciöch' dân cënt âgn:
 chël vedl scâgn, l turnaciun, l frogorè...
 Bel sciöch' l tēmp se foss fermè!
 Na stüa scöra, foscia dal föm,
 sënza na löm!
 Y do i parëis te vedli banè:
 ailò, da sëra, famëis stanè,
 mo bi cuntēnc,
 arà cuntè de sü armēnc.

* * *

Famëi de munt, inè tö ês stanch;
 t'ês lascè jö sön chël gran banch
 y t'âs metü man de cuntè:
 dla nēi tomada a mez isté;
 dles bisces che n' cïafâ plü nia
 y l'â tan ria;
 dl frëit, dl vënt,
 de chël ri tēmp cun ton, tranì.
 Al ê gran ora da sun jì:
 ambries scöres
 gnò bel jö pur chës pastöres.

T'un saludé, vedl famëi,
 t'un dit adio y a s'odëi
 indô d'altòn,
 canch' t' lascerâs chël to bel mon.

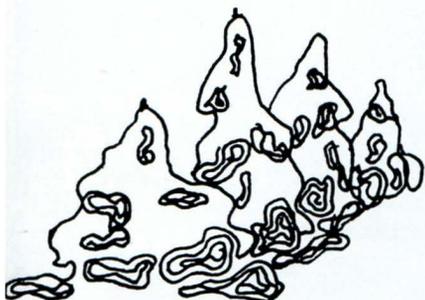
P. B.

L poet sön munt

Sön munt èl bel

L'INVER.

Al ven la nëi y stopa,
spo pô döt palse.

Al vëgn l'inver, al vëgn vign'an, tert o adora y dūra chilò da nos dër di. Al é veramènter chilò da nos la sajun plü lungia. Sciöch'al é d'isté i dis che taca feter adüm, insciö é-l d'inver les nòts che taca feter adüm, cis da bur tēmp. Y spo é-l pa ciamó postè, olà che al ne dà mèisc alalungia degun surèdl. Pur chi é-ra bëgn da stran. Mo pur furtüna suns dlungia l bosch y lëgna é-l assà y cun chëra pô-n scialdé les stües, ch'ares vëgn bunes cialdes, sc'al nëi de fora o che al sofla l vënt cer chës cïases, o che al é n dër frëid, che al é ma i cialzà che ciga, can che an va do chi trus.

Pur tröc é l'inver pur nos ladins diventé la sajun dl pan da vigni dé. L turismo é cotàn plü gran d'inver co d'isté. L sport söla nëi é diventé oramai l prüm laur te nosta val. Üna na munt é tacada a l'atra cun liftè y cordes y strades y trus. Düt é arjigné ca pur i furesti, che ara ti plejes y ara ti vais bun. Insciö ne n vëgn-el schires adalerch da vigni pert dl monn y èi che ai lascia indò é scioldi, mo inçe d'atres coses, mo chëres ne pô-n nia di scëbëgn ch'i sun te n paisc democratisch.

D'inver é-l inçe la Dlijia che mët de beles festes y üna dles plü beles é dër

de sigü Nadé, che dess ester na festa inçe dles families. Ladins, lascé-i almanco Nadé y Pasca a Chël Bel Dì y a noster families. Chisc dis almanco alderes de ester adüm y no invalgó tl furesto a ti crazé la sela ai furesti, mo a se sinti familiars tla propria familia, in pesc y ligrëza.

Bele l'Advënt dess ester chël tēmp chit, che se dëida arjigné ca a Nadé, mo tan gonot é-l diventé al dé da incò tēmp de marcé. D'inver é-l spo la festa de Nanü, che é acompagné da tan de beles usanzas, che dess se mantigni inant, y s. Guania, che stlüsc spo les festes da Nadé.

Da s. Bostian é-l spo ciamó n dër frëid y spo mët-el man l'inver indò de cialfé cialt.

Cun dütes les beles festes y cun düt l sport é inçe l'inver diventé dër na bela sajun.

Co dess pa spo ester l tēmp d'inver? Chilò mëssi indò scri, èi che na plata scriò n iade dl tēmp danperfora. Ara scriò: „De iener nia dër cialt”. Y chë plata l'à pa inçe tocada dër avisa. De iener ne n'é-l mai propi dër cialt. Al aldiss da ester dër frëit pur fa dèrt y ji do la sajun. Sce Nadé ne porta l'inver, spo é-l Pasca che vëgn indò impara. Sce l'inver é morjel y nia frëid, spo é l'isté frëit y mol y nia morjel.

Menè a çiasa

Val da tumëi

Dandaia gnê-l cuntè tröp dl bao y dl'orco. Ai rudâ incêrch y se lasciâ aldî cun cighî, can dalunc y can daimprò. Un o l'ater ch'ê tert sòn tru, savô da cuntè l dè dô coses da tumëi ch'al â udü o aldî. Tles sêres lunges, pro mësâ, i mituns incêr ia, gnê-l cuntè stories da tumëi. I mituns ne s'infidâ gnanca plü da jî a durmî susc ne. L pere o la uma messâ spo jî impara. Codî â-i da se indurmedi y spo de nôt sumiâ-i de bai y de stries. Datrai, sanbëgn, n'ê-l de chi che la cuntâ sterscia y cu na buna fantasia metô-i tröp laprò o inventâ scialdi düt. Mo datrai pudô-l suzedè val de murvöia y un pudô ruvè te na situaziun, ulà che la tēma ti dè da laur, y inçè a un da curaje. Aldide:

Un jogn sterch y da curaje ê n iadè bëgn dèr tert sòn tru da jî a çiasa, al

messâ passè fora pur n bosch, al ciumpèda te peres che cogura inant. Inurcaltàn àlde-l na vera de peres, sciöch' un gniss dò. Al sta chit, çiara y alda zeruch. Al ne alda plü nia, udèi sanbëgn nia! Al va indò inant, atira àlde-l indò la medema vera ia dò vèl. Al sta indò chit y ascuta, nia! Al ne alda plü nia. Al scraia: Chèl pa? Lasc-te a d'intēne! I n'te fej-i nia no! Vi, che jun de burriada. Nia! Degüna resposta! Al n'alda y ne vèiga nia. Ara mèt man da ti savèi n pü de murvöia. Al è bel la tēma che ti zapura daüt sö. Çi ò-l pa fa? Al pèia indò ia y va plü debota. Indò la medema vera de peres ia de dò. Al stà indò chit. Nia plü, degüna vera, düt chit. „Mo scémo” se pēse-l „çi pò pa ester chēsc?” Sëgn mēte-l man da saltè y salta n gran toch. La medema vera ia de dò! Al salta inant, ne s'archita nia plü, salta çi ch'al è bun! Inurcaltàn röi-l t'un iède, dailò n'è-l nia tan scür. Al se ósc y vèiga l bao che ti saltà dò y ti fajò tan pora.

L bao ê — n bëch — cun çer y osc, cor y pulàn!

S. M.

Les bombes

Ci ch'al vègn sègn cuntè, è bel suzedù dan da plü de 70 agn. Laóta ne n'â jënt nia çiamò na idea clera de bombes y dl jì ciarà.

L mone da Zular, un post ulà che jënt jê gunot pur sanè, n'è nia n om da curaje. Al n'urò savèi y aldi nia de polver y de plom. Vigni iade ch'al aldi n bot, daimprò o dalunc, ti trumurâ-l ma les giamas.

L mone liò datrai ti fulieti che te val gran cité gnê-l metü bombes che jê ciarà y fajô de gragn dagns, inçe jënt messâ lascè la vita. Vigni iade ch'al liò val de tè, ciafâ-l n gran spavënt y al se tumô, ch'al pudess inçe gni metü bombes a Zular, dea ch'al ruvâ tan de jënt da dütes les perts adalerch.

Vigni mèis gnê pur sanè a Zular n té pic berba, Lois de Funtana Blancìa, ti dijô-i. Al se tulô dagnéra dò la marèna, 4 bales de poia, ch'al se cujô da duman y les fajô ia t'un gran fazurel da muçè y piâ spo ia. A Zular metô-l vigni iade so pic poch culs bales de poia t'un cunfescional ôt, fajô süa lungia devoziun, dedò jê-l spo a se dò süs bales y jê te na çiasa a se les scialdè sò.

N bel dé è l pic mandl indò ruvé adalerch, â metü süs bales te cunfescional, mo dò süa devoziun s'â-l desmentì da jì a se les dô. Dò che l berba se n'è jü fora de dlijia, è gnü l mone te dlijia a rumenè sò y a tò jö l stöb. Can chël è ruvé pro chël cunfescional, vèighe-l l poch de Lois de Funtana Blancìa, al ti sà dër de murvöia, al desfesc sò l fazurel y tira n salt zeruch sciöch'al foss gnü mort da na bisca, al ti jê ma jö n té frèit jö pur l spiné y spo indò n té çialt dan sò.

„San Ziprian”, scrai-l, „chèstes é bombes!”

Plü ch'al ti çiaa y cunscidera chères cogores che slumina insciö „gspassig” y plü ch'al é sigü, ch'al se tratâ de bombes, piceres, mo dër da tumèi, y bel purchël ch'ares é da tumèi çiamò de plü. Al sta dailò sciöch'al foss de pera, mo do n pez i tome-l ite ch'al

mèss gni fat val. Al se fesc curaje, pèia ite ti cater pic l fazurel y alza fora chères terribiles cogores y les mèt ia pur tera, va spo a dô na ciandèra impiada y la mèt dant, aciò che vignun sai-s ch'al é chilò val de spavëntus y ch'al ne la veghes min no a ti jì massa purmez. Spo è-l saltè, ci ch'al é bun, jö tl paisc dal'ombolt a ti dî düet.

L'ombolt è n pü n mol, purchël s'â-l tut cun vèl na boza da se bère curaje. Al è jü debota cul mone sò te dlijia y à atira inçe udü ite: les bales fosces de poia n'è nia ater che bombes, ch'è gnüdes metüdes pur fa jì pur aria la dlijia y düet l paisc. Dî ala lungia â-i vèi dui baiè ia y ca, ci ch'al foss stè da fa te na té situaziun. L'ombolt minâ ch'al foss çiamò da mète trèi o cater çianderes dan les bombes y jì atira a dè dant ai gendarmi. Mo l mone minâ, che chël durass massa dî, che tartàn pudess chères bombes jì ciarà y fa n gran, gran dan. Naota mèssass gnides purtades fora de dlijia les bombes t'un post liber y spo jì dai gendarmi ch'èi metess na guardia dan chères cogores che porta la mort. Do da n pez â l'ombolt de dò, spo les â-i purtè dër bel plan söl col ia do la dlijia. Spo â-i atira menè jö n müet jö tl paisc dai gendarmi a dî, ch'al è gnü ciafè bombes y ch'ai dess atira gnì sò.

L mone y l'ombolt fajô tartàn guardia ales bales de poia de Lois de Funtana Blancìa. Inurcaltàn salte-l adalerch l çian dl'ombolt y va ia a tufè y snauscè incèr les bales ia.

L'ombolt scraia: „Vas-te demez atira, Boxl, burta bestia o os-te te burjè la müsa”. Te chël brançe-l do na bala.

L'ombolt scraia: „Lascia fora, burta bestia”.

L mone scraia: „O, San Ziprian! Sègn é-ra fata, sègn un-se la desgrazia”. L çian salta cula bala tla boçia fora y jö pur l rogn.

L'ombolt disc: „Sc'al mangia la bomba, va-l in tan de toç!”

L mone lassura: „Sc'al mort laite, da-l ca na graciada y dü't l paisc va pur aria”.

L'ombolt scraia: „Mone, sc' chëra va ciarà, rumpe-l fora me de fuch! Va atira a sunè ciampana a martel”.

„Denant ch'al ne verd nia, ne pô-nia suné ciampana a martel”, disc l mone, „mo tö, ombolt, chërda la Feuerwehr. Al é gran prigo y bel to çian é la gauja”.

L'ombolt pisimâ, spo scraia l mone: „Va pô debota a çiarè, ulà ch'al é l çian che te pos i fa al savëi ala jënt . . . Al sta chilò sciöch' n pè da sî y tartan pò-l gracè y verde vigni mumënt jö tl paisc”.

L'ombolt é sègn saltè jö. L mone é jü a dô na sprinza plëna d'ëga y bagnâ les trëi bombes, ch'ares ne jiss no tan atira ciarà. Les trëi bales é tan düres ch'ares ne se smurjulâ nia sò. Tartan che l mone bagnâ dassèn, gné-l t'un iade Lois dlun fladàn sò pur l col.

Bel dalunc scra-il: „Mone, n'as-t nia udü tl cunfescional jö do üsc de dlijia n poch brüm?”

„Sanbëgn ch'i l'à udü!” respogn l mone. „Sas-t magari, çì loter che l'à metü dailò?”

„L poch é mi”, disc Lois.

L mone salta sò: „Çi, to é-le, loter d'un loter! Tacafuch, assassin! Mo speta ma tö; curajö sò vëgne-l bel i gendarmi, chi te çianta pa bëgn dant n'atra çiantia. Tò n' se sciampes-t plü. Nost es-te! Çiara, çiara, da n té santocio ne n'ess-un miné val de té y ch'al foss n té loter.

Lois gné ma cöce dal sënn. Al é pur i saltè ite — te chël vëighe-l so fazurel brüm ia pur tera y lassura, dü't bagnades, trëi de süs bales. Spo ti é-l saltè çiamò n maiù sënn. Al ti salta purmez y scraia: „Çiii, loter me dij-te, vedl cavalèt che tess! Çi à-i fat? I pudarà bëgn mèt mi patüic ulà ch'i ò. T'inve-l val a té . . . L loter, l lere es-t tö! tö t' m'à-s arubè mi patüic y inçe ruviné. Te chël tò-l debota sò na bala dü't paza da tera, che l'ëga â menè ite, y ti la sciüra tla müsa. L mone, dal spavënt y dala spurdüda, toma ia pur tera tan lunch ch'al

é y scraia: „Ara é finida — i möri — i möri!

Sëgn gnê-i i gendarmi cul'ombolt lajò sö. Lois puchenà ia les bales te so fazurel brüm y se les à metü te tascia.

L mone se brudurâ ia pur tera y scraia: „I möri! Sciöch al à gracè. Pisc y brac é demez . . .

„Çi spavënt”, scraia l'ombolt da lajò sö, „é-l suzedü na desgrazia? I à tres dit, che ruvâ-n massa tert. Chël pur mone sarà sëgn in tan de toç.

I gendarmi é ruvâ sö y l capo damanâ: „Çi è-l pa suzedü?”

„Al m'â arubè la marëna, chësc span-tadel chilò”, respogn Lois. L mone se brudurâ sö l'atra pert y scraia: „Chësc é l loter, l'assassin, l tacafüch, pié-le y no l lascé plü fora dles mans”.

„Ulà é pa les bombes?” damana l gendarm.

„I n'â udü degünes bombes iö”, respogn Lois.

Spo damane-l l'ombolt y chësc respogn: „Iö ne sa nia, l mone mëss savèi”. L mone se brodora ia pur tera y scraia: „I möri, i möri . . . i sun bel mort!”

Sëgn va-l ia n gendarm, l branca tles sciabes y l'alza sö in pé. L capo ti scraia adòs: „I sun prësc stüf chilò. Ulà è pa les bombes?”

L mone tira dassën l flè, se sënt l cé y disc cun usc da pité: „Üna é-l stè l çian dl'ombolt che s'â mangé, üna é stè chësc loter chilò che m'â sciuré tla müsa y dös se n'â-l metü te tascia.

L gendarm à da laur da se tigni l rì, al ti scraia adòs a Lois: „Fora cules bombes!”

„I n'â degünes bombes”, respogn Lois.

„Çi pa spo?” damana l gendarm.

„Bales de poia, signur gendarm”, respogn Lois. „Çiarede, can chi va pur sanè, me cujini da duman bales y me les to-li dò da marëna. Incò me les à-i desmentié te dlijia, spo è-l capitè l moné y chël à dit ch'al è bombes. Çiarede, signur gendarm, chilò è-res les bombes”.

Te chël to-l fora de so fazurel na bala y la rump in dui toc . . . I gendarmi messâ rì sciöch maç, l mone fajò na müsa lungia, lungia y l'ombolt fajò n mote sciöch'al ess urü cacè l cé te tascia dl samare.

L mone y l'ombolt è spo saltà ia y jò tl paisc.

I gendarmi y Lois ti è jüs dò, ai riò y riò sciöch maç.

Da sëgn inant ti dijô-i: L mone dales bombes.

S. M.

Le Grof va a marcé

Pié a man les à-l dotes chères co se lasciâ nosc Grof von Ara, desch'al se dijea èl enstëss. Al sâ da cuncé majins dal lat, da cujì, da forlé y çiamó n gröm d'atres cosas. Con chël s'â-l pa inçe dio alalungia trat le vire.

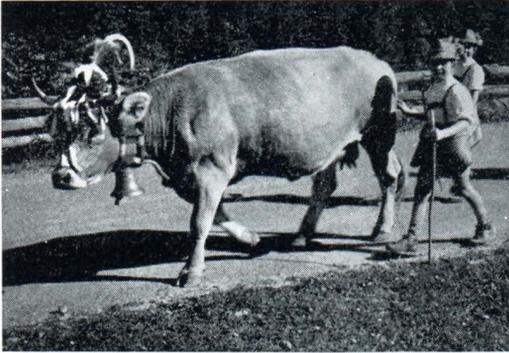
Mo en iade é-l empò roé te na gran meseria. An ne pò pa dì, che al se n'ess fat trep d'enfora, can che al ea tla meseria, porçiòdi che al ea pa scialdi aüsé a chël stato de vire. Mo con döt che al ea aüsé a la meseria, ne i sâ-l mefo empò nia cis bel. Inçe i scioldi n'â pa degüna dörada pa èl, ai borjâ tan dio te gaiofa, çina che al ea sforzé da de-

stödé y dea che al ea n grof, ne destödâ-l nia ma con ega, mo con vin. Al n'ea mino gnü adalerch söla jopa restida!

Ensciö es-era mefo inçe n iade garatada, che nosc Grof n'â nia bria de se temèi, ch'al gness sö fù te gaiofa, çiodi che ara ea bel öta. An ess podü le rosedé, che al ne foss gnanca tomé fora ön da set.

Mo empò s'anfidâ-l da ji con sü compagns. Magari s'aspetâ-l da scoré val da èi.

Desco inçe d'atri iadi è-l adöm con sü compagns te chë osteria dlungia

Vaçia dla gherlanda

l'ega, olà che an se stea tan sauri. Al ea danlò na stöa tan bona çialda con so mugun gran y lerch y la ostira ne sparagnà de sogü nia la lègna y ara â inçe rajun.

Pa chë mësa ia dlungia mögun é-l n rode de ëi, sanbëgn i medemi, co s'abinâ dagnora, can che le Grof ea por encërch. Ai ea belo en pez danlò, che ai s'la çiacolâ. Vign'ön â so chert de vin dan da ël sön mësa, mâ le Grof n'â nia. Al n'ea nia rio da conescer, ch'al i mançiâ le polber al Grof, zonza ess-el da dio belo jüté zacotàn de chertè do la pinda jö. Al proâ inçe tres da baié sö i atri, ch'ai i lasciass gni adalerch almanco n té rio goto de vin, mo degügn ne n'â cis orèdla.

La Kellnerin n'orea sanbëgn gnanca i dé vin a speta al Grof, çiodi che ara â belo da dio fat l'esperiença, che ara ne gnea nia a paiamont.

I compagns dal Grof s'â sanbëgn entonü, che le Grof â na gran sëi, mo ai orea mâ enpü le lascé zaporé y döré, a odèi çì che al fajea. Bel adascusc se baiâ-i y se fajea sëgni, mo le Grof ne capia nia. Al â tan da punsé dô, co che al messâ la empianté por roé pa n goto de vin, che la sëi ea gnüda tan grana, che la lènga tacâ dassën pa i donz, purchël scutâ-l inçe bel chit.

Ara ne dörâ dio, che al vëgn inçe le Simele da üsc ete y se sonta ca dlungia le Grof y se comana n chert de vin.

Tla finada disc Lois: „Simele, n'é-l pa endoman marcé a San Laronz?”

Le Simele döt scerio respogn: „Sanbëgn y i ess pa çiamó chël malan de cröcia da mené a marcé, mo iu ne i

sun nia bun, che ara pëta fora desco n tercher y can che ara róa a la leria, n'eson nia plü bogn d'la tigni”.

Milio les sâ inçe dagnora scialdi lunges y al minâ: „Iu sun pa bëgn zonza aiüsé pa i tiers, mo a la tóa ne m'anfidi gnanca iu da i ji damprò”.

Vijo: „Simele, é-l chë ciontra, che t'as taché dlungia üsc te stala?”

Simele: „Bel chëra é!”.

Vijo: „Chëra à le malan daéte, iu n'oress mo fiéc con chëra”.

Lois: „Chë cröcia mess-te lascé benedi, Simele, zonza n'é-l degügn co s'anfida pormez?”.

Simele: „Co feji pa spo con chë crëpa?”

Le Grof ea zonza n scioldo y porchël s'ess-el bëgn ienn davagné val. Sü compagns vëga, che ai ea roës a chël punt, che ai orea. Le Grof se destira y fesc, deach'al ne foss nia plü dër bun da ste sonté sön scagn. Döta cösta situaziun vëgn oservada da chi sü compagns, co ne chiria nia ater co na matada da pert dal Grof. Tan le canâ-i y tichenâ-i pa bëgn, çina che le Grof tomâ te chë trapola, che ëi orea y mëtea spo da rì düc.

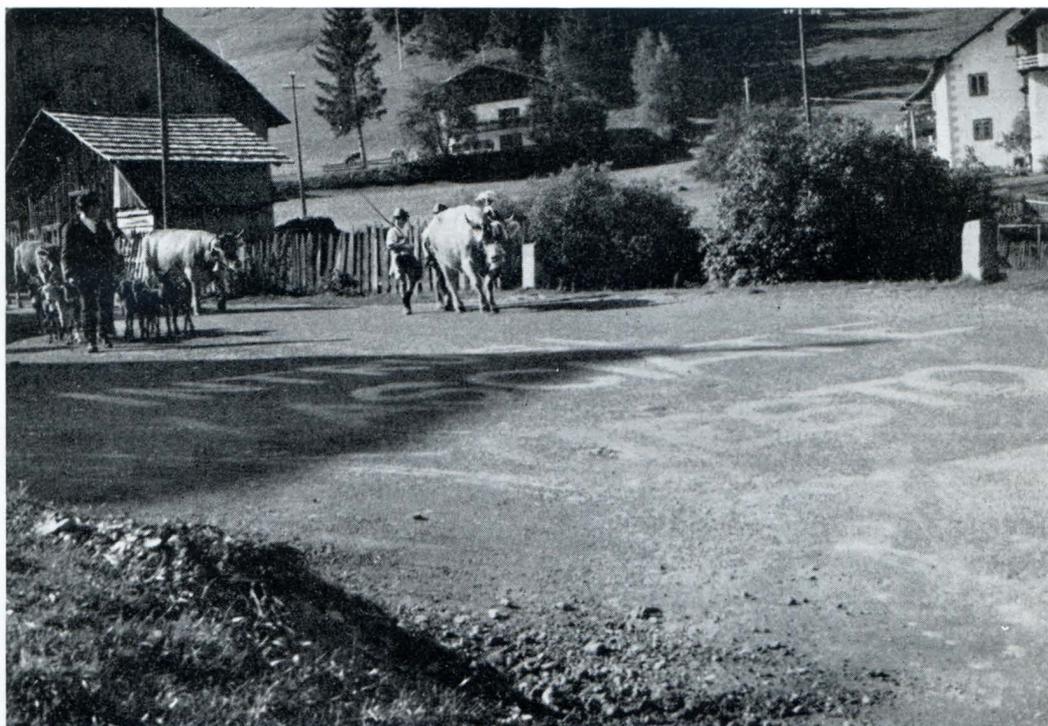
Lois messâ fa l'ofensiva. Al toss n pü y disc: „Grof, proa tó da condü chë vaçia fora San Laronz a marcé. Tó as forza, desche te dijës y coraje. Le Simele te paia bun. Te veghes bëgn, che nos atri ne s'anfidun nia y le Simele ne i é pa dal döt nia bun a chë vaçia”.

Le Grof alda ienn de té paroes, co i fajea tan catovires. Al se destira sön so scagn y sta bel rudunt, desco la ota a tomp de vera, can che al i messâ ste de guardia a chi prei, co ea sarës daéte te calogna da Fodom.

Al ponsa spo n pü y disc: „Martéri ch'i sëis, spo sciö, sce an ne i foss nia plü bogn a na té cröcia. Chëra bëgn foss çiamó da rì. Simele, i t'la mëni iu a San Laronz chë cröcia. Ah, dà-m'la a me tó, chëra ó-i pa bëgn iu gorné decà. Tan mo das-te pa. Simele?”

La ota è-l i scioldi co valea çiamó val. Le Simele ponsa n pü sora y respogn: „Sce te röes con la vaçia a San Laronz, fora dal Schiferegger, spo te dà-i set lires”.

Set lires ea la ota nia tan püch por n té laur.

Menè a čiasa

Le Grof i toca la man al Simele y disc spo: „Ch'ara sie spo. Can mëssi pa t'la mene fora?”

Le Simele: „Te pos inçe ji atira empara, çiodì che te ne rões fora massa adora no”.

Le Grof: „Bëgn, spo junse sö a la dó”.

Lois bër fora so vin y disc: „Cösta storia ó-i odëi. I mëtti pënc, che al ne róa nia a San Laronz con che vačia”.

„Çi”, respogn le Grof, „nia bun de roé a San Laronz con na té cröcia? I te mëti pënc a çì che t'ós”.

„I mëtun pënc a töa berba de çiamurc, che t'as sön le çiapel”, mina Lois.

Le Grof lasora: „Y sc'i sun bun, èi mo das-te pa spo tö?”

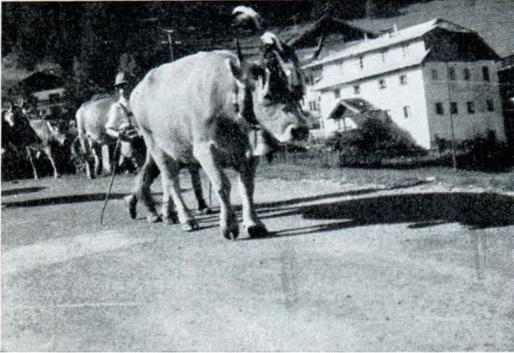
Lois: „Sce t'es bun, spo ciafes-te la mia, chëra ch'i toli les domënies y les festes!”

„Belo dërt”, disc le Grof y lea sö.

Inçe chi atri compagns à düc roé da bère fora so vin y ai lea sö pur s'an ji fora de stöa. Düc acompagnà le Grof

y le Simele çina sö dan stala dal Simele. Le Simele va a tó na cëza y deboriada con le Grof i la iesta-i a chë vačia. Ara se parâ bëgn n pü, mo al n'ea pa nia da fa sprigoré. Ai destaca la vačia, la mëna fora dan stala y can che ara vëga chël gröm de jont, se sperd-era y tira n saltun, che ara i foss pa prësc sciampada al Grof, mo al é empò çiamó ste bun da s'la tigni. Cösta pröma proa é-l ste bun da tigni fora y ensciö ciarfâ-l belo plü caraje.

Spo gnëi düc do strada jö cuntra Longega de sot, danfora Lois y Vijo, spo le Grof y la vačia, co ne s'an fajea pa nia tan denfora. Ara se temea plü-lere da chë jont. Ia de dô ê-l spo le Simele, Milio, Franz y Mozl. Chi ia de dô proâ bëgn vigne tant de foré con na maza tal cü a la vačia, mo ara ne s'an fajea oramai nia denfora. Mâ n iade â-ra peté dôfora y ess prësc toché te na iama chël Franz. Ensciö jea cösta bela prozesciun dlunch s'la rienn do strada jö çina a Longega de sot. Spo à-i lascé ji le Grof su con söa vačia.

Menè a çiasa

Lois y Vijo i jea dô adascusc, mo ai stea tan dalunc, che ai podess vigne momont s'ascogne do na costa. Tan curiusc ê-i empò, che ai orea odèi fora la storia. Le Grof con sòa braia cörta de pel de çiamurc con en cuertl bel cuji fora con scaç d'alçia, con chi bi comoc de coran cujis fora, con les çialzes blançes, n té slet ruchsoch sön le spiné, co para n spurch taché sön en parèi, con en bel çiapel da na berba de çiamurc, co bandorâ ia y ca, jea danfora dlun çiantenn y le tier dô, desch'ara i plajess dassén chë musiga. Bindeçè çiarâ-l zuruch le Grof y chi dui, Lois y Vijo, messâ se spazé pur s'ascogne.

La püra vaçia n'ea belo dio nia plü jüda alaleria y porchël metê-ra man da ste chita. Sanbëgn, plü che la vaçia stea chita y plü che le Grof messâ straçé laète por la trà enant. Le Grof tira ia na rama dlungia strada y mët man da dramé jö por le tier. Can che la vaçia se ciafâ colpi, spo tirâ-ra n salt y petâ fora desco n müsc.

Lois y Vijo se dea belo dal edl y s'odea belo le pënch so. Da na costa a l'atra i saltâ-i dô pur odèi desco la storia jea fora.

Plü che le Grof ciatâ sön la vaçia y plü mata ch'ara gnea. Dô da n pez rö-el con sòa crëpa de vaçia fora da chë fontana danter Longega y Peraforada. Le Grof se ponsa che la vaçia ài sëi. Al la mëna ia pomez a l'ega. Tratàn che la vaçia boèa, i vëgn-el n punsier al Grof y al se disc a se enstëss: „Speta

pa, cröcia de crëpa, i ó pa bëgn iu te gorné; a te ó-i pa t'la fa. I starâ pa a te straçé çina a San Laronz! Tan mat no ne sunse pa!”

Ensciö se punsâ le Grof y ia do l'atra costa ê-l chi dui sbiri, co çiarâ a les coses co â da gni.

Deperpo che la vaçia boèa, é-l le Grof co se fesc sön na pera dlungia chë fontana y denant co la vaçia se toli la boèia da l'ega, é-l le Grof co tira en salt sön la vaçia.

Chël püre tier, co n'â mai çiamó albü na porsona umana y çiamó manco n grof sön so spiné, mët man da se lascé dansö y spo dôso, alza la coda y mët man da scriçe y spo da spironé çì che ara ea bona do strada fora.

Le Grof, co n'ea gnanca degün artist da raité, gnea sciüré sö y jö y ia y ca da chë vaçia, ch'al manaciâ en iade n te l'ater da tomé jö. Al scraiâ bëgn çì ch'al ea bun, mo chë vaçia â mâ emparé le lingaz dal Simele y nia chël dal Grof y plü che le Grof scraiâ y plü che la vaçia se sprigorâ y saltâ çiamó plü dassén.

Ia de dô ê-l Vijo y Lois co se tignia la punza dal blot ch'ai messâ rì.

Cösc teater nâ nia döré dër dio, che la vaçia ea stada bona da sciüré jö so menadü, co messâ lascé ia le tier por ne roé çiamó sotéte. Spo à-ra pa empermó ciafé iames la vaçia dal Simele. Por can che le Grof ea loé sön en pè y i çiarâ a sü jenëdli plëgns de plaies y da sanch, les beles çialzes blançes plënes de paltàn, ea la vaçia da die belo da Peraforada ia y fora.

Lois y Vijo â mosü se pone y se tingi l'onter, tan messâ-i rì. Le Grof é pié ia y fora dô la vaçia a San Laronz, olâ che n té paura l'â tignida sö y metüda te stala.

Lois y Vijo é sanbëgn atira dës ota a i cunté a sü compagns la storia dal Grof.

Per n'edema alalungia n'à-n pa plü odü le Grof y dertant ea les ferides empü varides, mo de mené vaçes a marcé n'â-l mai plü dit nia.

Les Madovines de Tomesc da Pares

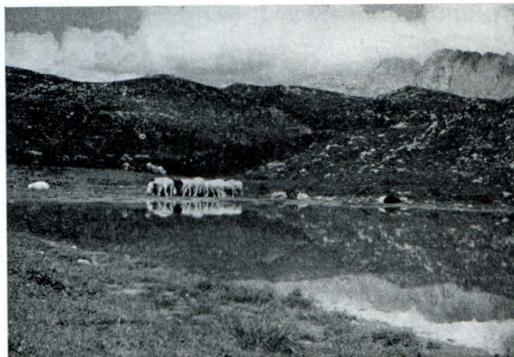
Al ê vèia da Nadè. Tomesc, n pic paur ch'â n lüch da na vaèia sò sot la munt de Pares, ê te stüa sòn bandafur ch'al se fumâ la pipa. Al ê stanch. Döt l dé â-l desparé nëi pur fa n pü de tru fina jö dai pröms vijins. Pur furtüna â-l lascé de novèi y sò al'alt jô-l n vënt cialdin che soflâ da rodus y che te püch tēmp à romené sò l cil da neures y çiarüs. I crep, curis ite te sü grosc mantì de nëi, sluminâ jö sò la picia çiasa de lēgn che parô jüda sot tla nëi.

Sēgn gnô-l bel plan jö la sēra, la plü bela sēra dl'ân. Te dōtes les çiases êl pici y gragn che aspetâ col cōr plēgn de ligrēza la santa nôt. Ma sò te ca picia çiasa sot Pares, n'â la ligrēza da Nadé nia dēr podü ite. Degun sēgn dla gran festa n'ê da odèi te stüa. Tomesc, senté do mugun, çiarâ scür ia pur funz, sēza respogne a süa fomena Maria che gnô vignitant te stüa a ti di na buna parora. Gnanca la çiacola da orèi bun dl pic Paul de cin âgn, n'ê buna de paré ia la ria lōna dl pere.

Püre Tomesc! Sciöch'al sê comedé, da canch'al ê gnü da chi paisc dl fer y dl çiarbun, olâ ch'al ê ste trèi âgn a lauré pur podèi mantignì plü sauri süa picia familia. De jì a dljia y de perié ne orô-l plü n savèi nia. Süa fomena, che se cruziâ da spavënt, les â purvades dōtes pur l cundüje indô söl dēr tru, mo ara n'â derzé fora nia. — Insnöt orô-ra çiamò n iade la purvé y purchël ti ara fat dēr na buna cēna, ti l'â portada ite sòn mësa y â dit: „Catö, Tomesc, insnöt junse düc debo-riada a madovines”. „Çi? Madovines?” êl sēgn salté sò vël. „La nôt è pur dormi, no pur salté incērch a fa tea-ter!” „N te spavënt, Tomesc, ne ste a di insciö! Madovines ê-l ma n iade al ân y düc va te dljia a se perié les grazies dl Pice Bambin”. „Haha... les grazies, chères me davagni col laur iö”. „Döt l laur n'è pur nia”, disc sēgn vëra, „sce an n'â nia la benedisciun de Dì; y spo mëssun pö inçe lascé benedi nosc

pic Paul dal Pice Bambin”. „Ne t'aräs mine metü tl cé de te tó do chēs pice jö insnöt?” „Çiodi pa no? Nadé é la festa di pici mituns”. „T'es propi sēza ciorvel, Maria! Orèi te trà do chēs pice jö pur chēstes noveres a se dlacé, bel pur nia”. „Al n'è mine frèit insnöt; al va n vënt cialdin”. „Frèit o no frèit, chēs pice ne lasci nia jì insnöt chilò jö a se trà pro val”. Sēgn s'nê jüda Ma-ria da üsc fora sēza plü di na parora y te stüa ê-l resté l pere cun so pice Paul ch'orô se visti chël bel guant y jì cun la uma jōn dljia a ti çiaré a chël Pice Bambin ch'è sòn alté. L pere à messé ti impormète de ti cunté stories y de ti lascé çiaré chi bi vici de spidel, pur l fa ste pro vël.

Incēr les diesc ê spo la püra uma piada jö a madovines. La bela sēra sa-rēna, l son dles çiampanes da Nadé ne fajô nia plü lisira la gran crusc che ti drucâ söl cōr. Rovada te dljia, s'nêra jüda te proca y â metü man de pité y periâ: „Pice Bambin, dèida tō che mi om vëgns indo sciöch denant; tēgn tūa man sura mi pic Paul che foss gnü tan ion insnöt cun me pur podèi t'odèi”. Sēgn ara tut demez les mans dai edli y çiarâ sò al bel Bambin ch'è sòn alté. Al ti gnô avisa inmēt ch'al çiarass jö da vëra y ch'al ciugnass de scé. — Tun iade ti è sēgn l cōr gnü lisir y inçe vëra çiantâ cun düc i atri: „Bela nôt, santa

Sòn munt

nöt . . ." — Mo çi é-l pa sègn ste? I vidri de dijia à tremoré y fora ala leria â-n aldî n son sciöch al ess toné. „L tremoroz", ti ê-l sciampé da di a súa vijina, ch'ê dlungia vèra te proca.

Sò te ca picia çiasa sot Pares â tratan Tomesc cunté stories al pic Paul, fina ch'al s'ê indormedi do fur de stüa. Vèl instess ne punsâ nia de jî a dormi; al n'â degüna pesc. Tres indo messâ-l punsé a súa fomena: Maria é bela y prosa y al ti orô dèr bun; madèr ch'ara ne saltass nia tan a dijia y ch'ara ne menass nia tres tan do pro vèl, de peré indò, sciöche al fajò denant.

La mesanöt é da püch passada. Sègn tun iade n splundrùn sciöch'al ess toné. Tomesc salta ia da finestra, mo chèsta vègn drucada ite; n boff de vènt l sciüra cuntra l parèi, la löm se destöda, la picia çiasa trèмора y gracia, spo tun iade n'aldun plü nia. Çi ê-l pa suzedü? L vènt çialdin che jô sô al'alt â desta-ché les gran masses de nêi sô crèp y na gran lovina é gnüda jô sura la picia çiasa de lègn. — Do da n pez vègn Tomesc indò pro se instèss. Incèr vèl ia é-l döt scür; al prô de se fa lède, mo les iames y i brac é sarà ite tla nêi döra. Al chërda: „Paul, Paul . . .", mo degügn ne respogn. „Ara é finida, chèsta é mia fossa", scrai-l spo, fora de se dala desperaziun. Mo çi ald-l pa sègn? La usc debla de so pic Paul che chërda: „Uma, uma, tan frèit, tan frèit!" „La uma n'é nia chilò, mo ara vègn pa bègn prèsc", l consola l pere, „sta ma bel chit y no pité". Tomesc se prô sègn cun dotes sües forzes de se fa lède, mo al é ma bun de fa n pice büsc dan l müs. Spo ald-l indò l pice che chërda: „Pere, pere, tan scür, i me tème . . . vi ca da mel!" „I ne sun nia bun", respogn l pür pere, „prô mo tö de gnì ca da me". — Incèr l pice Paul ia é la nêi plü löcra y belavisa ch'al é bun de se fa lède y de se trà bel plan inant, fina ch'al sint les mans de so pere. Chèsc se tègn les pices mans dlaciades y prô dales scialdé tles sües. Sègn prèia indò l pice: „Pere, prèitanbel mètème te let, al me jêr tan les mans y i pisc . . . I diji atira la oraziun al Pice Bambin spo dormi"; y spo cun na usc che vègn tres plü y plü debla: „Pic Bambin, vi da me, fajed n pross pic möt cun me . . . mi

cör é pice y ne lascia ite degügn ater co te, Pic Bambin". — Chèsc lascia l pere sènza parores. Al sint na ficiada tl cör. L pinsir che so pic Paul pô mori te ca fossa de nêi pur súa gauja l fesc scraié dal dular: „Oh, sc'i l'ess lascé jî cun la uma a madovines! Sègn ne foss-l chilò sot la lovina in prigo de mort". — Sègn odò-l tun iade ite, che inçe vèl adorâ l'aiüt de Dî y cun döt â-l metü man de perié: „O Pic Bambin, pordóneme la gran superbia! Inçe iò adori tan to aiüt, tües grazies . . . i crèi indò a te. I te prèi, no lascé mori mi pice möt! Sâlv l da chèsta fossa de nêi y i t'impurmèti de vire indò da cristian". — „Frèit, frèit", baudia indò l pice cun n fi d'usc y so corp vègn piü y plü frèit y stare. „Al mör, al mör", scraia sègn l pere y prô cun dotes les forzes de sl trà purmez al corp pur l scialdé, mo çizé de dür ti sta dant y al n'é nia bun de sl trà purmez. Al sint che les forzes mèt man de ti lascé ia; l'aria mèt man de ti mancé . . . Mo sègn tun iade na usc: „Tomesc, Paul . . .", y spo çiamò tröpes d'atres usc che chërda sura de vèl. „Chilo, chilò, çia-vede debota!" é-l çiamò bun da scraié spo ne se sâ-l plü nia.

Súa fomena Maria, che do madovines é piada sò cuntra çiasa, ne savò nia çi ch'al é suzedü sò te súa picia çiasa sot Pares. Rovada sò dlungia, n'odöra plü ingnò súa çiasa. Olà che al messâ ester la çiasa, ê-l n col de nêi prèsc tan alt co i lègns. Atira ne s'un capî Maria nia plü fora. S'ara falé l tru? Nou, al n'è ma un su che condüsc sò. Çi é-l pa spo ch'ara ne vèiga nia plü la çiasa. — Na lovina? N te spavènt! Sègn ti tómera ite ch'ara â aldî n te buramènt jôn dijia. Çi ch'ara é buna sáltera jô dales prömes çiasas a cherdé aiüt. La jènt, ch'è da püch gnüda da madovines, se tol badis y salta sò a desaparé la gran lovina. Ai chërda, ai scraia, mo degun sègn de vita ne vègn da sot chël gran gröm de nêi, olà ch'ai sa, ch'al é Tomesc y l pice Paul. Maria craza demez la nêi cun les mans; i dèiè ti sangonèia, mo ara ne sint gnanca l mé, tan é-l gran l fistide ch'ara à pur la vita de so om y de so pice möt. Deperpo ch'ara çia, prèiera: „Pice Bambin, salva mi om y mi pice

Paul". — Canche l son dla gran ciampana che sonâ l'Aimaria se lasciâ aldî sö cuntra Pares, ê la jënt ciamò tl laur de desparé la gran lovina. Les speranzas, de ciafé ciamò in vita les dös personas ch'ê sot ite, ê ma plü dër püces. Pur n momënt lasc-i sêgn do l laur y disc les aimaries. L luminus de na linterna fesc sluminé cizé sö la nêi: na man cöi sö n te pice vicel de spidel y l mostra ai atri. „Chêsc â l pice Paul tla man can ch'i sun piada jö a mado-vines", scraia sêgn la püra uma y mêt man de ciavé incêr l post, olâ ch'al é gnü ciafé l pice vicel de spidel. — Sêgn n scrai de ligrêza! Na picia man ciara fora dla nêi. La uma se slêna jö dlungia y sla baja; legremes cialdes toma jö pur chi pici dêic stari dal frêit. Sêgn se prô düc ci ch'ai é bugn y püch de do vëgn traç fora l pere y l pice môt che dà ciamò sêgns de vita. Atira vëgn pere y môt ciariâ sön na liösa y traç jö cuntra l paisc.

Les pizes di crêp s'inluminëia bele, can che i paurs, stanç, mo cuntënë de avêi daidé a salvé dös vites, röia jö te sües ciases. Na té nôt de Nadé ne se desmuntierái bëgn no tan atira!

Can che Tomesc vëgn indò pro se instëss, é-l tun bun let cialt, te na picia ciamena d'ospedal. Dlungia vël dorm so pic Paul y la uma ti tëgn la picia man. Tomesc brançia do l'atra man de süa fomena y disc: „L Pice Bambin à daidé; ma cun so aiüt sunse ciamò düc trêi chilò adöm. Da sêgn inant ô-i inc iö indò perié y jì a dlijia". — Sêgn dou-ra incè l pice Paul sü gragn edli y ciara incêrch. La uma lê sö, va ia da mësa y impëia sö les ciandêres söl pice lëgn da Nadé che les monies à porté te ciamena. — Sot sües rames n'é-l degünes scincundes da odêi, mo Tomesc y Maria sa che l Pice Bambin ti à porté les plü beles scincundes da Nadé: la conversciun y la pesc.

P. B.

Sön munt

CRONICH

Çi él pa ste l'an 1970, che dess gni recordé inçe a la jënt che vègn do da nos?

L calènder n'ó in chësc an nia porté vigni bagatela y la scri sö, çiuđi che al n'à nia albü dl'aurela de ji do a düt. Purchël sarà-l te chësta cronich ma chës coses, che à albü valgamia importanza pur la valada, o pur val paisc dla valada.

A La Pli de Mareo é-l gnü fat na strada fora Çiaseles y al é gnü inauguré la strada che va da Curt por Furçia. Fata es-era belo gnüda chisc agn passés.

A Alplan é-l gnü fat sö la calogna nea, dër n bel fabricat. Da sen enant

arà le preo d'Alplan dër na bela abitaziun. An à spo inçe metü man da çiaé grund por na gran scora nea, co dess gni fata chisc agn co ven. Çi che le calènder sa, à-n spo inçe çiaé fora na bela gran plaza dal sport, ete en chi plans de fora da Çiamaur. Al dess inçe gni recordés i schiliftè, co é gnüs metüs chisc ultimi agn y co va d'Alplan çina sön Plan de Corones y da l'atra pert çina sön Pre da peres.

Tlo oress le calènder ladin madër fa na picia oservaziun! Le calènder vega ben ienn chisc impiantè por le sport da d'invern y ai porta en gröm de scioldi te nosta valada y trec vir da enciarà. Mo öna na cosa ne i va nia dër. Al é cösta: Sc'al é da taié jö bosc entiers

Le bolch de Fanes

Fanes dagnora bel

por en schilift, danlò va-ra pa tan sauri y al ó pa ester tan püch, y sce n té püre paura oress en iade se taié jö n per de lens por la stracé enant, spo va-ra pa tan ert y an à en gröm de vertures. Cösta ne vega le calènder nia dër iüsta. Al é vèi, che le paura adora le turismo, mo avisa tan adora inçe le turismo le paura, o magari chiamó de plü, can che ara ven a chères. La maiù pert dla sorvidù ven pa dai paurs, co à de gran families y nia dles jones y jogn dla ciüté.

Cösta oservaziun orea fa le calènder danter ete. Magari é-l zacai, co se n'à a mal, mo al é pa ben gonot ensciö, che la lerité fesc mé. Y sègn juns inant cun nosta cronich.

A Rina vègn-el largié la strada. Chi da Rina à spo inçe fat na plaza pur l sport, i prüms tla Val Badia; chël n'uressun gnanca di, dea che Rina é sön chi plans avèrc sö. A Rina é-l bel, mo ci che an à dër mançia a Rina, é na plaza pur parché i auti.

Sön Antermèia é-l sanbègn inçe novités da cunté sö. Imprüma de döt é-l da di, che ai à baraté jö curat. Siur Sepl Zacher à lascé, do 12 agn, Antermèia pur tó la cüra de Barbian. A Antermèia é-l spo ruvé, ai prüms de setëmber, siur Sepl Pezzei, che é denant curat da Kolmann. — Spo é-l gnü fat n tó de strada nöia pur Antermèia, mo purdèrt é-ra sön grund da S. Martin. L toch nü mèt man sö da Crist de Risa y se finesc jö sura Prousc.

A S. Martin de Tor é-l gnü fat l'an passé cui de gragn laurs. L prüm é la cundüta dl'ega pur Frèina é Miri. Ai l'à tutta sö sot Pütia oramai, mo da sègn inant arà-i almanco ega assà. L'atra cundüta dl'ega à fat chi da Picculin y Ju. Vèi l'à tuta sö sot Ju. Mo la maiù meseria d'ega ess purdèrt chi da s. Martin instesc, mo chi stëntarà pa bègn, dea che ara é de Comun. D'inver, can che an à la stracoçia d'ega, spo vègn-el mefo dassèn strité, y d'isté scut-un indò n pü y insciö é-ra bel jüda sègn tröc agn.

Chi da Laval à inçe fat strades nöies: üna it al Bagn y l'atra che va sön Picedaz y Aiarèi, da Pidrò sö. Ara gnarà impormó rovada chësta ota. In San Senese s'é-l abiné adüm düc i proi y les monies da Laval o che é a val moda parenté cun jënt da Laval, pur fa gran festa, y al n'è n bel grüm.

Chi de Badia à d'otober dl 1970 inauguré la scora nöia, che é gnüda fata

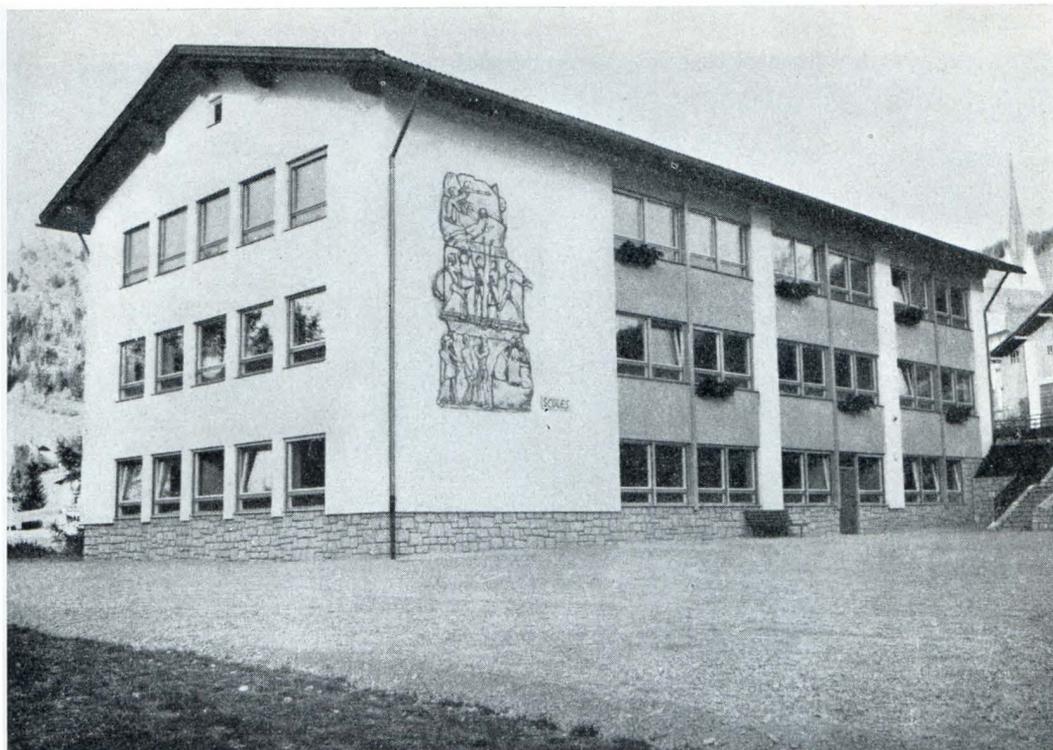
Chi da Rina va in Jeon

I proi da La Val 1970

Les monies da La Val 1970

La scola de Badia

Inaugurazion dla scola de Badia

Inauguraziun dla scola de Badia

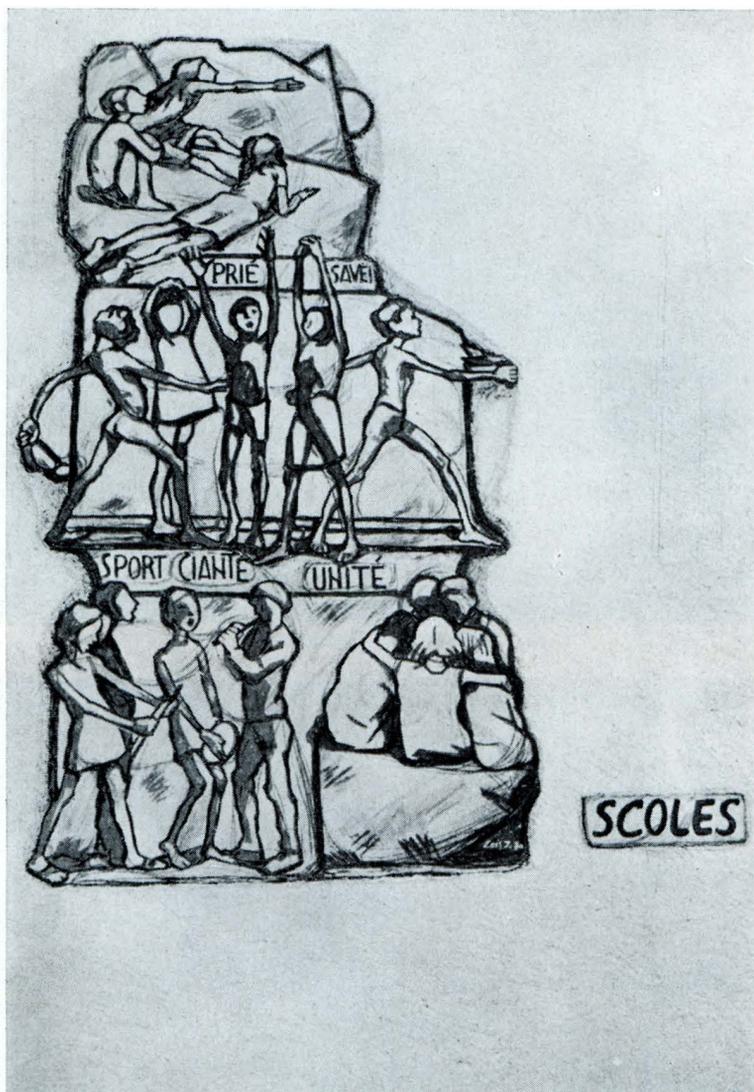
sön chi Jonorëis, a man ciampa dla strada, denant co ruvé a S. Linert. Pur chësta scora s'arà porvé l plü de düc siur Inspector dles Scoles dla valada, Dr. Franzl Vittur. Al dess ester üna dles plü beles scoles dla Provinzia. La bela pitüra söl mür de chësta scola é gnüda fata da l'artist Lois Irsara de Badia.

Söla Ila à siur curat nü lascé dururé fora la calonia completamënter y mëte ite l scialdé te dlijia. Chësc ultimo laur i butarà dan da düc a la jënt y ai starà tan ion te dlijia, che al ne sarà apëna plü mitl d'i paré fora.

It a S. Čiascian é-l gnü fat sö n secundo lift a condles, che cundüsc sön Piz da Sorega, čiudì che l prüm ne dlutì nia plü düta la jënt, che jö dailò sö a ji cun i schi.

Benedisciun dla scola de Badia

Čiasa dla scola de Badia - pitūra de Lois Irsara

Asil da La Ila

L'asil d'La Ila vègn dauri da Dr. A. Zelger

Benedisciun dl'asil d'La Ila

Inauguraziun dl'asil d'La Ila

Asil d'La Ila

La plü bela festa de düta la Val Badia arà pa bëgn fat chi da Corvara l'an passé, ai 5 de lugio. Al é la festa dla Mëssa nuvela de siur Vijo Pitscheider. Sanbëgn che ai à pa inçe rajun da fa na té festa, dea che l'ultima Mëssa nuvela é bele stada dan l 1900. Do da tan tröc agn i savô-l bëgn a düc chi da Corvara bel da udëi indò n primiziant te súa popolaziun. La gran ligrëza de chi da Corvara à-n udü bel la sèra de- nant tla bela iluminaziun. La Val Badia n'arà bëgn mai çiamó udü na té bela iluminaziun, spezialmënter söi crëp y fora pur chères munts. A siur Vijo i augurunse düc l bun pur súa vita da pró.

A Colfosch vëgn-el indò metü sö diversces cordes y liftc pur la saison da d'inver.

L'ultimo an é ste bun pur i paur y artejagn, mo çiamó cotàn plü bun pur chi dai furesti. L'inver é ste lunch y cun n grüm de nëi çina terd da d'ai- sciüda fora y spo é-l gnü dër n bel isté bun çialt che à porté laprò çiamó n alton d'or, sciöche an ne se recorda dî nia plü.

Sanbëgn che al é inçe ste pur diversces families desgrazies, desfortünes y legremes, mo la maiù pert di ladins é çiamó bugn a soporté les crusc, çüdi ch'ai à fede. I n'urun nia nominé dütes

chëstes coses, çüdi ch'i n'urun indò daurì plaies, che é magari tl vari pro. Chël mëssun inç dî, che l tëmp varësc oramai dütes les plaies. Gonot se desmentius finamai massa snel na crusc, ch'i un messé porté.

Sperun düc canç, che chësc an sides indò n an de benedisciun pur düc i ladins, n an de laur y sanité, n an de cuntentëza y ligrëza y n an de forza y cunsolaziun pur chi che arà crusc, piceres o granes, da porté.

Inçe nos dessun indò plü çiaré sö- pert a chël che dà düc l bun y mai se desmentié chël che s'á cherié y che se mantëgn. Zënza de chël suns bëgn ma de püri rumuns che striscia incërch söla tera da scich y da paltan.

Y tö, pic calënder ladin, roda in- cërch fora pur les families ladines y dà-i indò ligrëza y aurela cürta.

A s'udëi a l'an che vëgn.

l calënder ladin

Siur Vijo Pitscheider

Prozesciun de Jeon 1970

Prozesciun de Jeon 1970 - palsa

Prozesciun de Jeon 1970 - sön munt che ai palsa

Asil d'La Ila - pitüra de Lois Irsara

Valgünes parores pur i reclams!

Os düc canè, che èis tla man y lièis nosc „Calènder ladin 1971”, èis sigü belo odü, ch' al contègn inçe cotan de inseraç o reclams: al n' è indüt 77.

„Chisc malan de reclams!” — se punsarà o dijarà valgügn d' Os. „Dant y do è-l de chisc reclams da dessené. An ne n' à plü degüna pesc dai reclams, an ne pò gnanca plü i ciaré al „Calènder ladin” sënza messèi se dessené pur chisc reclams”. — No Se dessenede, mo lascesse di: Chi che ne pò daldüt nia udèi i reclams, n' à nia bria de i ciaré mo ne dess nia punsé, che i reclams sides gnüs metüs tl calènder aposta pur i dessené, mo pur i fa spène l mez de chël che l calènder costass purdèrt; ai dess se consulé cun düt l bel y bun, che l calènder spera de pudèi i pité.

A düc i atri liadusc de nosc calènder pò sü reclams ester d' üt, n indicadü pur savèi da chi ji in cajo de bojügn. A chisc pò-l gni dit, ch' al è gnü cherit fora les firmes o dites plü importantes, les firmes ch' an arata veramènter de pudèi racomané ala jënt. Al se trata

de firmes badiotes y forestes ch' è conosciüdes o che ó se fa conésce tla Val Badia, de firmes che fesc o spera de fa de bugn afari cun nos Badioè y Maroi. Na pert de chèstes firmes à metü ite n reclam tl calènder pur se fa conésce y se racomané, na pert pur reconescënza ai Ladins, na pert pur dé n contribut ala cultura ladina. Dütes les perts à so üt, dainciarà: les firmes pur l reclam ch' ales se fesc, l calènder pur l contribut ch' al ciafa, la jënt pur l prisc bass dl calènder. Purchël se mirita y ciafa dütes les firmes, ch' à lascé meter n reclam tl calènder, n bel dilan.

In ultima pò-l inçe ciamó gni dit, ch' al è n bun sègn pur l calènder ladin, ch' al ciafa tan de reclams da meter ite: al à metü man dl 1964 cun 29 y è ruvé chèst' ann a 77 reclams. Dal 1964 al 1971 à rodunt 100 firmes o dites lascé meter n reclam tl calènder ladin, mo nia dotes te na ota y vign' ann. L „Calènder ladin” spera de S' avèi fat n bun survisc inçe cun i reclams.

AGENZIA IMOBILIARE

REALITÄTENBÜRO

Dz. Emil Niederkofler

Bornech

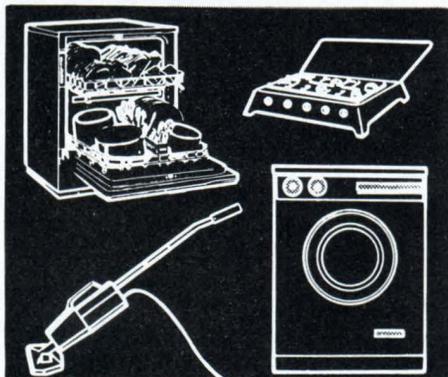
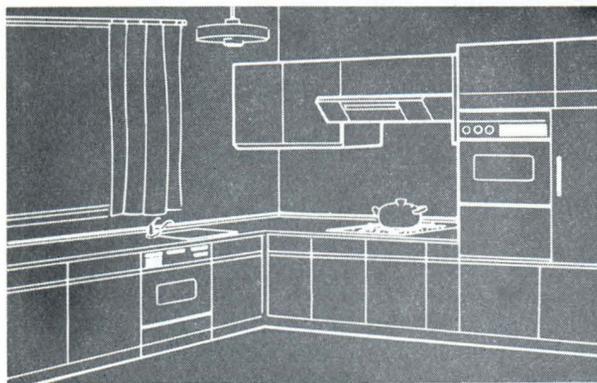
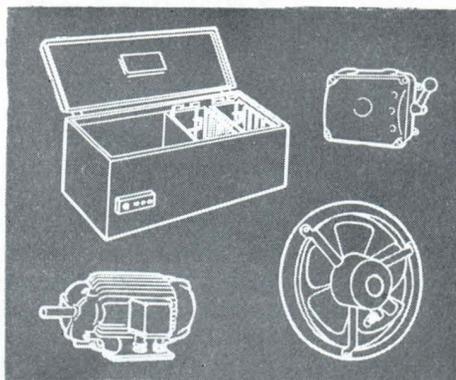
Büro: Bastiuns 4 - Tel. 85 4 00
Abitaziun: Dietenheim - Tel. 85 4 01

Gnide a me ciafé, sce:

- * Os eis da fa contraè de cumpré y vène o de erpejun
- * la denunzia dles cultes toma o oreis ciaré do val tl liber fondiär
- * oreis tra ite debiè, dauris o stlùjeis hipoteches
- * chiris o deis in afit, aministreis y stimeis proprietés

L plö me racomani, sce urèis cumpré o vène val; i se fesc avèi:

Lüsc da paur - Ciases - Ostaries - Botèghes - Ciampopré - Grund da frabiché - Bosc.

la botega especializada

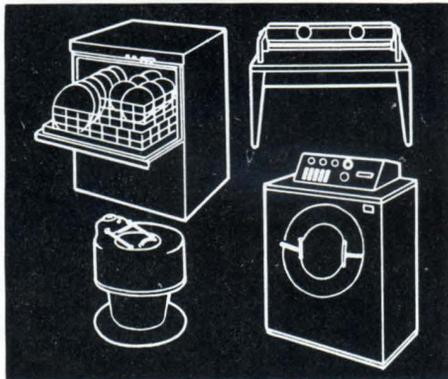
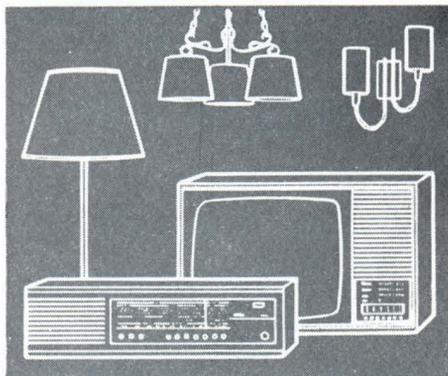
pur l'paur

pur la ciasa

pur l'ostì

electronia

H. PERNTHALER
BOZEN, LAUBEN 1

La SIMCA 1000 è n auto economic

Simca 1000 LS 944 cmc. — 135 km/h.
6,4 lt. pur 100 km. — 4 portes

Simca 1000 GLS y SPEZIAL
1118 cmc. — 147 km/h. —
arferadöres dant a disco

da L. 844.000 con I.G.E. y trasport

Da Osc Conzessioner Simca
gnareis lassura ch' ara è inçe
comot y sterscia

CHRYSLER

SIMCA

CONZESSIONARIA

Filiala da Bornech
Fujina de PIRE ELLECOSTA
Strada da San Laurenz - Tel. 86 3 66

FIRMA

E. INNERHOFER

Bornech — Tel. 85 1 33

Osta botèga spezialisada por düit l material de
instalaziun sanitaria sciöch por furnels dles
muis produziuns talianes y de paisc fora de ca.

GROHE *Armaturen*

INGOLSTADT

Furnels por lègna-ciarbun y kerosene

AGENZIA IMMOBILIARE

REALITÄTENBÜRO

„RUDIFERIA“

Porsenù — Strada Roma (Condominio zentral) — Tel 22345

Cassetta dla posta 64

Cumpra y vën imobilies:

- ◆ Vën quartirs de abitaziun a Porsenù y a Sterzing/Vipiteno
- ◆ Vën y cumpra in barat Bar, Bocaria, Botega de mangiaria
- ◆ Chir grund da frabiché tla Val Badia

Nos metun a post vigne **MASCIN DL LAT**
y ara funzionëia indò sciöch' nöia;
inè toè nüs ciafëis da nos.
L cuncé se paia dagnëra fora pro

Peter Kammerer

CHIENS

Tel. 87317

**SALES
DAL'EGA D'ACIA
POR STRADES**

pormët de mantignì bun
marcè y di ala lungia les
roies dal'ega, che va de
bojügn sön strades da
giara.

Al de da incö vëgn-l fat tröpes strades
forestales y interpoderales. Porchèl
vëgn-l dër consiè de meter sales de na
gran dörada. L mantignì de chëstes
strades vëgn a costè cotan de manco
con nostes sales d'acià, ch'è bëgn
fermades tla tera y tègn bot a düt
cìche passa sura fora.

Fredesc Kammerer

CHIENS

Tel. 87317

W. Kostner

Sport

39033 Corvara in Badia

Tel. 83 1 17

Confeziuns — cialzà y guant da ji coi schi — roba
da mangé — proviant — vin — licörs — roba pur
scincundes — sè y tabach — plates da lì (giornai).

ASSIGURAZIUNS

VITTUR LOIS

PHENIX SOLEIL Y AUSTRIA

Agenzia da BORNECH — Strada M. Pacher, 10 — Tel. 85 9 04

PEDRACES — Tel. 85 1 76

Assigureia contra: Maraties, invalidité y mort —
Me de fùch y devigne sort de desgrazies

Assiguraziuns: de auti y motors
cuntra dagns a persones, tiers y coses.

Telecabines dla crusc

PEDRACES m. 1400

D' I N V E R - pistes di ski: nr. 1 „STANDART”, pista arta y lungia km. 3
nr. 2 Pista manco arta y adatada pur düc, lungia km. 4

D' I S T É - Gites sö LA CRUSC - SASS da LA CRUSC y FANES

Facilitaziuns por comitives y abonamënc

Informaziuns pro la Societé Telecabines Pedraces - Tel. 85 0 45

AUG. TIES

AL PLAN y BORNECH

Ad **AL PLAN**: Fabrich de finestres, telari y üsc
Tel. 87 7 33

a **BORNECH** (Strada de San Scimun): Botëga de mobilia
Tel. 85 3 23

NA GRAN LITA Y DE BOGN PRISC!

F I A T

D O L O M I T

G A R A G E

Por na FIAT n Survisc FIAT

La forza dl Survisc FIAT:
plö de 11.000 zentri de assistënza
sura düt l monn.

BORNECH

Tel. 85 3 20 — 85 3 15

FUJINA AUTORIZADA pro F. ROTTONARA - LA ILA - Tel. 85 1 21

PROIEĆ

A. PEINTNER

IMPIANÇ SANITERS

IMPIANÇ DE CLIMA

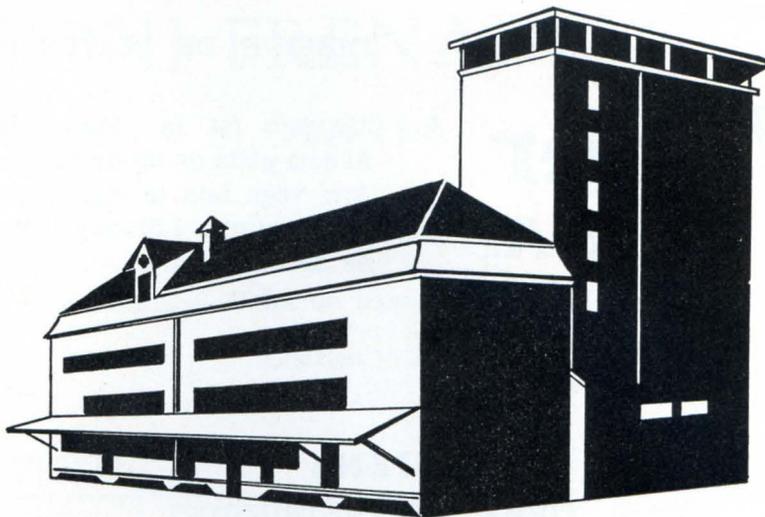
IMPIANÇ DA SCIALDÈ

BORNECH

Strada do la Rienza 4

Tel. 85 2 18

A. RIEPER 39030 Vandoies (Bz) — Tel. (0472) 49821
Morin dla roba da ojurè

OJUREDE ÜSC TIERS DÈRT

OJUREDE „PANNONIA” DL RIEPER

ÜSC LEC SPETA A NOS!

Tan gonot lascëise pa puzenè üsc guanč?

Tan gonot pa üsc leč?

Üsc leč diventa indò „lisirs sciöch plüma” y bi ponc y

Os durmis čiamó na ota tan bun.

Telefonéde-nes.

M. KODERLE

BORNECH — Strada vedla d'ospedal — Tel. 85321

Survise di clienč è pro nos: ji a do, puzenè, empli do, fa atramënter
y portè zoruch.

Dütes les sorts de patüc fat danü: plumac, leč, cutres.

Wierer
S. p. A.
Tel. 87 3 08

FABRICH DE PLATES DA TËT

Al vëgn fat la „Fana olandeja”.
Al é na plata da têt de na bela forma.
Ara, vëgn fata te vigni curù. Ara è
sigüda cuntra l dlacé y l'ega. L curù
ne desmarësc nia.

CHIENS

FIRMA DE COSTRUZIUNS

Al vëgn fat düc i laurs de
costruziun de ciases y d'atres
fabriches y al vëgn dé cunsëis
practisc.

WALTER
von
ZIEGLAUER

DROGHERIA SPEZIALISADA — PARFÖMERIA — CORSETTERIA —

CORUSC — ARTICOI DE COSMETICA Y ARTICOI SANITERS

39031 BORNECH — Strada dl Graben/di Bastiuns, 18 — Tel. 85 8 55

TONI FRENADEMEZ

LA ILA

Confeziuns — Roba da mangé — Articoli de sport

Chertes y Folieč

L geometer

FELICE CREPAZ

LA ILA

ringraziëia dla fiduzia y augüra

a süa afezionada clientela

n Bun Ann 1971

FOTOGRAF

PLANINSCEK HUBERT

LA ILA

FOTOGRAFIES — STAMPA -- COPIES

FOTOGRAFIES ARTISTICHEs

MATERIAL Y APARAC DA FA JÖ

Botëga de SPORT y FOTOGRAFIA

Albert Piccolruaz

Pedraçes dlungia les Telecabines — Tel. 85085

- ♦ Düt l material por Fotografia
Fotografies de nozes — families — mituns
- ♦ Articoi por l sport di Ski
Ski de bones marches nüs y de secunda man

Autoelektrik - Elettrauto Philipp Grohe

BORNECH

Strada Schorn 4a

(ia do l hotel „Bruneck“)

Ala reparëia i impianč electric
de üsc mezi de trasport.

Nosc magazin tēgn a osta dispo-
siziun: Patris, ciandères, pirnes,
trombètes, lüms y düc i atri arti-
coli electric y toč da mudé fora.

**Rapresentanza: Fujina autorisada
dla BOSCH.**

Articoli por impianč da scialdé
l'auto **Webasto** y **Eberspächer**.

FREDESC HUBER

CARROZZERIA — AUTOLACHIERUNG — Abschleppdienst

BORNECH — Strada Schorn, 3 — Tel. 85438

Einbrennlackierung — Verniciatura a fuoco

Al vėgn inčè condüt da strada demez auti rovinà a cuncè

C. AMBACH & CO.

Butëga electro-tecnica

BORNECH

Strada Zentrala nr. 55 — Tel. 85 2 39

Se pîta

Aparač dla Radio y Televijiun de marches talianes y forestes - Gramofons y plates - Magnefons - Mascins da lavé y frigidaires - Plumac electrisc y aparaç da assüié i čiavěis - Soprësces - Mascins dal caffè - Aparaç electrisc da to jö la berba y düc i atri aparaç electrisc

STAMPARIA — Butëga de libri y de papir

H. MAHL - BORNECH

Str. Zentrala — Stadtgasse 40

Material da scora
santes da mort y dütes les coses stampades
libri, calëndri

Vider, porzellan, massaries pur
čiasa y čiasadafüch, pur hotel
y usteria, patüc de čiasa, coses
d'ert pur la čiasa y articoli pur
scincundes.

K. NEUHAUSER

BORNECH — Tel. 85 2 97

La gran botèga specialisa-
da dal 1840 incà.

Odlà por udèi dainprò y
dalunc vègn mosurà de-
bann.

Porchèl è-l gnù arjignè ite
n local apostà con stru-
mènč plò moderns.

Inče odlà da surèdl a
vigne prisc.

Sègn dlungia la
gran botèga tla
passage.

BORNECH

Ros da čiarè lunc
Zeiss, Hensold, Swarov-
ski, Habicht, Beck, Stein
Ros da čiarè lunc

Aparač da fa jò, films
Aparač da svilupè films
Aparač da proieziun
Termometri, barometri
Staziuns meteorologiches

Sègn dlungia la
gran botèga tla
passage.

MASCINS DA LAVÈ

MASCINS DA CUJI

FRIGIDAIRES

TV RADIO Y TELEVIJIUN

CASSES DE ULTRACONGELAMÈNT

DALA FIRMA **H. SCHÖNHUBER**

Bornech — Strada de Citè 24 — Telefon 85 1 41

Rapresentant pur la Val Badia: **DAPOZ PAUL**

La Ila

Ornamènt d'or

à dagnèra sùia valùta

Os cìafèis da nos:

variètes da maridè, variètes elegantes, odles, orna-
menč da brac, ores, morones da incèr l col y tròpes
d'atres dèr de beles scincundes.

Ornamènč d'or fesc dagnèra ligrèza

BORNECH

H. STAUDACHER

Bornech — Strada zentrala, 50 — Tel. 85 3 61

La butëga spezialisada por roba de coran de moda y de patüic por iadi

Na gran lita de patüic por scincundes

LA GRAN LITA Y LA BONA QUALITÈ

ACUNTENTEIA DÜC ÜSC DEJIDERI

Düç Üsc dejideri por s' arjigné ite la čiasa pò gnì ademplis.

Ciafeis da nos in gran lita

MEBLI de vigne sort y grandezza

TEPIH

MEBLI FAČ SÖN MESÜRA pur vignun l dèrt in qualitè y prisc.

Al vègn inče dé cunsèis dl mestir in chësta materia.

Gnide a nes ciafé a udèi tla

Ciasa di Mebli

PEINTNER

SAN LAURÈNZ — Tel. 86 3 28

Scuola Guida "Dolomit" *Autofahrschule*

BORNECH — Tel. 85 8 51 — Palaz dla Cassa de Sparagn

Cun süa atrezadüra y sü metodi moderns se preparèi-la por conseguì la patent, y ala se darà düc i cunsèis y chiarimènc tla materia che riguardèia i auti.

Documènc nezescari por l „Foglio Rosa”

PEDRACES — „LAMIRI”

zertificat de residènz

zertificat dl dutur

zertificat penale

3 fotografies

E. SIMMA

Bornech — Tel. 85 4 73

VENÜDA y REPARAZIUNS

Fujina specialisada pur reparaziuns de
„Flavia” y „Fulvia”

Montli y toé

Gnide da

ALVE

Čiasa de Fröbel pur l material didactic y zentro dl pastelné

Bornech — Čiasa dla Cassa dl Sparagn — Tel. 85 3 44

Balsan — Passage Vintler — Tel. 27 7 90

I Se pitun na gran lita de material da pastelne pur düč.

HOBBY — PASTELNÈ — SPARAGNÈ SCIOLDI

fr. eccel

Balsan — Lauben/Portici 45

TAPEÇ
CULTRINES
Y DRAP
PUR MEBLI

TAPEÇ
MOQUETTE
Y CORSIES

M E B L I

Čiasa specialisada pur l' aredamënt, l miù dla produziun dl'Europa

PARK HOTEL

PUSTRISSA

Dancing cun Grillroom

Vigne de fina les 4 da doman — Davert döt l' ann.

ANGLO ELEMENTAR

Sozieté pur aziuns
de assicuraziun

AUSTRIA

Assiguraziuns cuntra maraties

Difesa Automobilisti
Sinistri

Rapresentant de zona:

HEINRICH FRENA

Bornech — Bastiuns 28 — Tel. 85 7 18

CHEST È NOSC PROGRAM!
EIS BELO FISTIDIÈ
PUR N FUTURO SARENCH
PUR OS Y OSTA FAMILIA?
Fistidiède pur n futuro in pesc
con na poliza cuntra les desgrazies
y les maraties!
Os y Osta familia merita na
assicuraziun!
LA SIGURÈZA MÈSS GNI
PUNSA DA DANFORA!
CONESCEISE OSTES ESIGÈNZES
PREVIDENZIALES?
Poliza cuntra desgrazies y maraties,
pur la vita y la pensiun,
cuntra l me de fùch y l' arobé,
poliza globala pur i fabricaç,
Difesa legala in cajo de desgrazies
sòn strada;
Responsabilité aziendala y
dl capofamilia.

Döt ciche

urč y sorasc adora,
ciaf-on da cumprè
da **BIASION!**

Inče la miù Mil dles Es
de nosta regiun alpina

Botega dles sumènzes

J. BIASION

Balsan

Strada Goethe 7

Tel. 27 1 46

Sëise
bun
assicuré

Pro INA y ASSITALIA sëise tles mius mans

INA — ASSIGURAZIUNS PUR LA VITA

- * pur singoles persones y pur grupi
- * extra de bunes polizes d'assicuraziun pur categories de mestir
- * assicuraziuns pur la vita cun assimilaziun ala svalutaziun dla moneda, les mius sura düet l monn!

ASSITALIA — ASSIGURAZIUNS PUR RETER L DANN

- * cuntra me de füch, fermo de mascins, risico de montage, arubé, credit, cauziun, responsabilità zivila
- * dütes les assicuraziuns pur automesi (responsabilità, me de füch, arubé, casco etz.)
- * formes particulares de assicuraziun pur desgrazies y la vita cun restituziun dles speises pur operaziun y ospedal in cajo de desgrazies o de maratia
- * assicuraziuns pur l trasport y l joré con l' aeroplan, pur dans gaujà dales granijures y dl rí tēmp etz.
- * assicuraziun de risico pur impresars de costruziun (C.A.R.)

Agentura generala a Porsenù, strada Roma 18 - Tel. 23 8 15

Agentures de zona a Bornech, strada de S. Scimun - Tel. 84 4 13
Sterzing/Vipiteno, plaza dla porta dessot 381
S. Ciana, strada di moleri 4

F. Alfreider

SARTORIA — SCHNEIDEREI

spezialisè por braies da ji coi ski
y sò por munt

CORVARA — Villa LA JUVE

PEPI PITSCHIEDER - Ruac/Badia

Fesc laurs de fer batù a man por çiases privates, hotei y
butèghes: feriadès da finestra y porta, crusc da mort, ruli
d' fer por pistes di ski, gratùns da menè tera che se ciària
y jota automatisc, cadrèies y d'atres massaris por pàurs

Rapresentant por Mascins da siè y da restlè y por Tractors

Sce frabichëis

- ♦ y sce fajëis ete func de plastica y de tepih
- ♦ y sce adorëis madroc de lana o de kàpok
podëise ji da

Berto Ellecosta

a LONGEGA

Firma E. y L. Steger

„KAUFHAUS“

S. Laurënz (Val de Puster) — Tel. 86341

ROBA DA MANGÉ — ROBA MONÜDA — DRAPAMËNTA

J. Alverà

SAN LAURENZ

La bûtega che vignun cunësc pur
roba da mangé, da ojuré y blâ

J. Webhofer

BORNECH — Strada Michael Pacher 12 - Tel. 85 8 61

FERAMËNTA — CIARBUN

PEZZEI HANNI

Bornech — Strada dla staziun — Tel. 85 8 11

ARTICOLI DE GUMI Y DE PLASTICA:

Ros de gumi por bagnè l'urt — Manti, gormà, manëces
y stivà de gumi — Cioi a cone (Keilriemen) — Anì de
gumi por mascins dl lat — Condles, bozes y copes de
plastica — Tovaies de mèsa — Tapeč de plastica

CONFEZIUNS

JOS. UNTERHUBER

BORNECH

Gran ciasa dai Guanč

BORNECH — PORSENÛ — VIPITENO — CORTINA

AGENZIA IMMOBILIARE — REALITÄTENBÜRO

GRIETI SCHIRAMMI

Strada Duca Sigmund 9 — Tel. 84 5 60
39031 — Bornech

Al vëgn cumprè y venü grund, fabricaç,
abitaziuns condominiales, alberč, aziëndes
comerziales, etc.

Radio MAIR - Bornech

Tel. 85 2 47 — Am Graben/Corso
Butëga spezialisada por:

Radio
Televijiùn
Plates dl gramofon

=====
=====
=====
=====
=====
Electroinstalaziuns

Mascins da lavé
Frigidaires
Forgurés a gas y electrisc

BUTÈGA DL PAPIR Y DI LIBRI

G. PUERARI

BORNECH — Strada Dante/Corso nr. 2/E

Libri — Papir — chertes — giornali — roba d'uffizio; Comisciuns por
laurs de timbri y tipografia; Filatelia cun servisc de novités; Tabach —
stempli, marches y chertes da bollo.

HOTEL — Cafè — Restaurant

„CORSO“

(COSTNER)

BORNECH — Strada Dante/Graben — Tel. 85 4 34

L Restaurant — Cafè plò chiri sö dai Ladins y conesciü por süa
bona čiasadafüch

Butëga de libri y papir

Joh. Amonn

BORNECH

Strada Zentrala, nr. 54

Tel. 85 1 46

- ♦ Papir — libri — folieč — roba d'ufizio
- ♦ Chertes — Articoli de scola y de hotel
- ♦ Material da fa jö — Chertes da cartè
- ♦ Chertes geografiches por turisč y Alpinisč.

Gatterer

BORNECH — Strada Zentrala — Tel. 85 3 48

Tapèč — Cultrines — Func de tepih — Plastich — Lana — Roba de
Coran — Cioi de Gummi — Cufri — Tasces
Prisc speziài por Hotì y Pensius!

WAIBL - STEGER

Bornech — Strada de Cité — Tel. 85 8 47

Drap - Confeziuns — Pullover - Čiamëjes - Besce/Biancheria - Čialzes

DÛT A DE BOGN PRISC

J. SCHÖNHUBER

Bornech — Strada zentrala nr. 19 — Tel. 85 4 25

Reformimënt por ciases d'alberch:

Porzellan — Goti — Cazius, forchëtes y cortì — Massaries de čiasadafüch

Spidli y vidri: vidri plač y d'ert

A. FALK

CIALZÀ

BORNECH - Str. Zentrala, 28
Filiale Strada Zentrala, nr. 7
Ex N I E D E R G G E R

Se pita por čialzà d'al, d'ala y
de mitùns

Na gran lita por vigne sajùn
a de bogn prisc

Propria lavoraziùn sò mosiura
y reparaziùns.

L t r u d a

M. K O D E R L E - B U R N E C H

se paia fora!

Nos un na botèga speziala por:

lana — besce, botuns, drap, plòmes y daunes (che nos lavun
inče), besce pur čiasa y da let, besce por arjigné ite čiasas
d'alberch, de meindres mercanzies.

I sun conesciùs por nòsc bogn prisc!

Massaries de qualitè
por l'artejanat y l'industria de

J. Mair - Zeugschmied

BORNECH

Na bona lita de forgurés y de fornì.

OPEL GARAGE CREPAZ

Te l. 85 1 73
BORNECH

Sennerei Genossenschaft

Brixen / Schabs - Natz

Gen. m. H.

Sede a P O R S E N Û — Tel. 22 2 79

Produziun de smalz fin da tè o da mësà

Produziun de ciajó fin da mësà

Produziun de dër de bona brama y de döt čiche vëgn dal lat

Fabrich de Cadri da Fabriché

Peter Gasser

Sciaves/Schabs — Tel. 23 0 30

Dütes les sorts de cadri da frabichè — Saurun y giara

Claza Maziangel

L U N G I A R Û — tel. 87 1 39

R a d i o

M a s c i n s d a l a v è

T e l e v i j i u n

F r i g i d a i r e s

G A R A N T È S C N A B U N A A S S I S T È N Z A T E C N I C A

Alois Kofler

SAN LAURÈNZ

Tel. 83 3 45

- Bagheli pur de pici mituns
Letiries pur de pici mituns
Tragheč pur imparé da ji
- Scagns pur sté ponüs y ombreles da surèdl
- Grates de letiria y propria fabricaziun de madroc y mebli a plumac

Orologiaio — Uhrmacher

Vinzenz Gasser

Čiasa fondada dl 1873

Bornech

Osta botega spezialisada pur:

Ores — Ornamenč d' or y d' arjent — Copes

Firma

MAHL

Roba da mangè

fondada dl 1880

En gros

Tel. 85 4 27

Bornech

Detail

Tel. 85 2 15

FORNIDÖRES ALBERGHIERES

P. Grohe

Botega dla feramènta - BORNECH

- * badis y sedles da romené demez la nëi
- * Cioi a cone y scëlbes — logri cun cogores
- * Cireles — Tiracorda „Tirfor”
- * Ros a polietilen — tragheč pur puzené i ros
- * Busc pur lavé i auti

Fondada dl 1840

A. D. Höfel

Bornech

Tel. 85 2 12

Botega de moda

Pert speziala pur confeziuns
de biancheria „Benger”

Drap pur ères y èi

Merzeries

Plöma y plumins

IFRANZ ADANG

FUJINA DI AUTI
Garage „AGIP”

SERVICE: OM — FORD — INNOCENTI — BMW
Vulcanisaziun di montli

Bornech

Tel. Fujina: 85 4 10/85 3 43 — Abitaziun: 86 3 25

CALIDA

besce pur èles y èi

sbetri y pulovri
cravates y sčiarpes

manèces
lana da fa cialza

CIAPI PUR ÈLES

Les cialzes ELBEO y WOLFORD

Rubatscher

BULSAN - Lauben/Portici 28 - Tel. 21460

Curs de Comerz de n ann pur secreters —
mèt man al 1° d' otober

Curs de Comerz de sies mèisc pur chi che à belo
val noziuns de comerz —
mèt man ai 4 de jené

Istruziun te dui lingac pur düč i laurs d' ufiz de aziendes comercziales
y de hoti.

SCORA **MARCO POLO**

BALSAN — Lungo Talvera 4 — Tel. 42 5 42

Tla bottega spezialisada

M. Plaschke

BALSAN — Strada Bottai/Bindergasse 29 — Tel. (0471) 27 2 74
ciafeise düt pur fa y avèi müsiga:

Strumenč — Notes — Gramofons — Plates

Porvede i consüms dla Simca 1100

Simca 1100 berlina 3 y 5 portes
Simca 1100 BREAK 5 portes

1118 cmc. — 146 km/h
7,5 lt. pur 100 km
arferadöres dant a disco

da L. 989.000 con I.G.E. y trasport

Porvede sü concurenč.
Y al dess davagné l miù.

CONZESSIONARIA

GARAGE ALPE — Balsan

Filiala da Bornech

Fujina de PIRE ELLECOSTA

Strada da San Lauränz — Tel. 86 3 66

Botega spezialisada pur:

BESCE — BIANCHERIA

DECHES DE LANA

LEČ DE PLÖMA

DÜT PUR DE PICI MITUNS

L' impiant plö modern pur puzenè la plöma.

La botega spezialisada pur Hotì, Ostaries y Restauranč —
pur Hotì y Pensiuns spezialcondiziuns

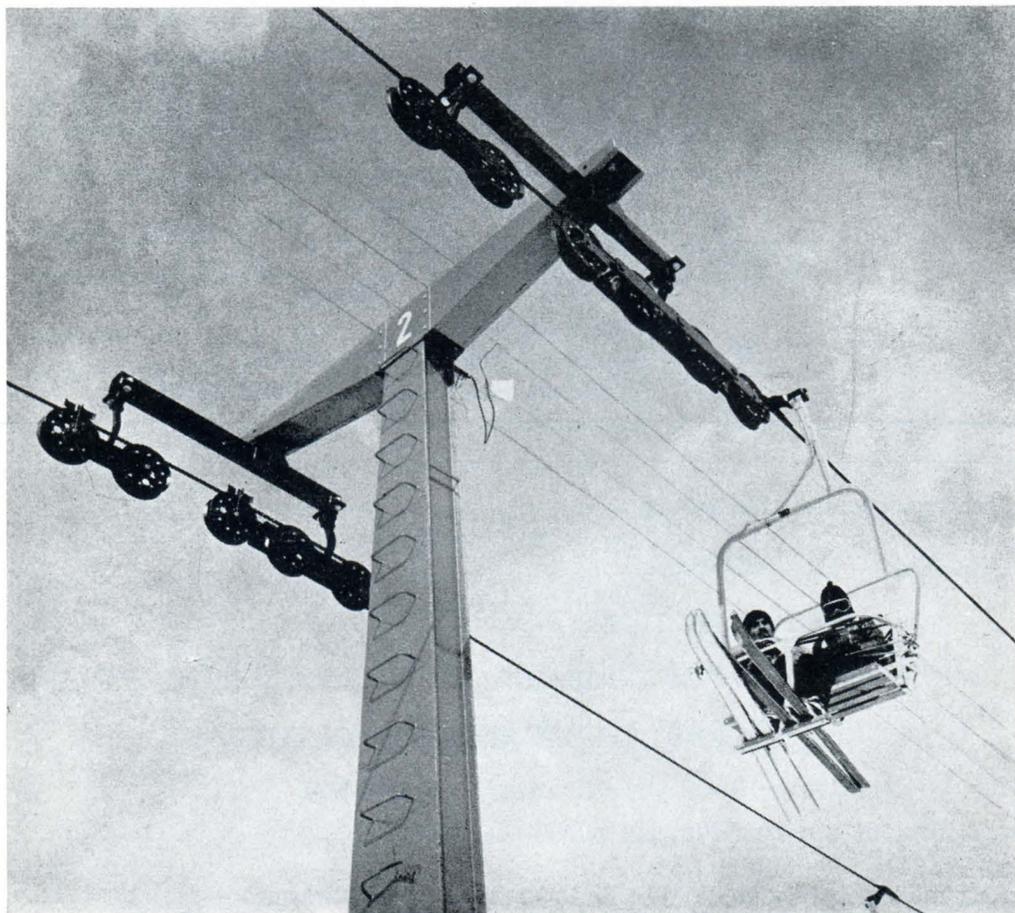
Eccel-Decorona

BALSAN

Tel. 23 6 86

Lauben/Portici 26

bel vei...
n rait sigü y debota!
sanbëgn è - l
na costruziun LEITNER

LEITNER

Impianc a corda - VIPITENO/STERZING (BZ)

Dal 1854

Cassa dl Sparagn dla Provincia de Balsan

Aministrasiun y Direziun generala:
a BALSAN, Strada Cassa dl Sparagn 12/b
Telescrivan 40090 Caribolz

Filiales prinzipales:
a BALSAN, MERAN, BORNECH y d'atres
30 filiales secundaries te dütes les perts
dla Provincia

Sciöch Istitut de credit plö vedl
dla Provincia dun-se garanziaa de

- ♦ sbrighé snel y sigü
düč i afars de banca
- ♦ dé de bugn cunsëis
te düč i afars cun scioldi.

Nos dun crediç speziai a n fit bass
tl cheder dles leges dades fora
dal Stato, dala Regiun y dala
Provincia por daidè:

- ♦ l'agricoltüra (spezialmänter
i finanziamënc dl „Plan vërt”)
- ♦ boteghirs, hotelirs y ostis
- ♦ fa sö ciases ala popolaziun.

Sciöch' BANCA AUTORIZADA POR L COMERZ CON I PAISC FORESTI
sbrigun-se Üsc afars de banca con i paisc foresti l plö snel ch'al è mitl.

Nüsc Ufizi „TOURDOLOMIT”:
a Corvara, Bornech, Porsenù, Maran, Ortijej,
Selva, San Ciana y Sterzing dëida fa Üsc plans
por les vacanzas y se fistidiëia de düč Üsc
survisc che alda laprò.

BOZEN
LAUBEN 32